SOCIETATEA DE ŞTIINȚE FILOLOGICE
DIN
ROMÂNIA
FILIALA TIMIŞOARA

PHILOLOGICA BANATICA

2

Timişoara, 2015

Philologica Banatica apare de două ori pe an, sub egida
Societăţii de Ştiinţe Filologice. Filiala Timişoara

Coperta: Dan Niţu; Tehnoredactare computerizată: Ladislau Szalai

ISSN 1843-4088

Notă: În cazul studiilor referitoare la alte limbi decât româna, Redacţia a stabilit ca trimiterile bibliografice să respecte normele din limbile respective.

Sumar

PRAGMATICĂ

EVENIMENT

CONTENTS

PRAGMATICS

SCIENTIFIC EVENTS

HOW GERMANIC IS ENGLISH?

CĂTĂLIN DEHELEAN
Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania

Key words: *English, Germanic, French*

Introduction

To begin with, let us consider this is a more or less competent phonemic transcript of a particular sequence of sounds:

[maı haʊs ız gr:n]

It sounds quite English, and it certainly is. On hearing it one is bound to connect it to envisage a dwelling in the said colour.

At the same time the literate member of the public may be tempted to imagine a set of alphabetical signs which, in the aggregate, will yield a meaningful array. It is the following sentence:

My house is green.

What is interesting about this particular sentence is entirely made of words of Germanic origin. According to the Online Etymology Dictionary[1]:

'My' originated in the Proto-Germanic *minaz.[2] The word 'house' has its roots in the Proto-Germanic *husan.[3] 'Is' can be traced back to the Germanic stem *es-.[4] And finally after centuries of

[1] http://www.etymonline.com/
[2] http://www.etymonline.com/index.php?term=house&allowed_in_frame=0
[3] http://www.etymonline.com/index.php?term=house&allowed_in_frame=0
[4] http://www.etymonline.com/index.php?term=is&allowed_in_frame=0

alterations the Proto-Germanic *gronja- is to be represented by 'green'.[5]

But this is all scholarly and not very impressive. What is impressive is the fact that the very same sequence of sounds is to be heard uttered by people speaking a different Germanic language altogether. Some 500 miles, or 350 kilometres, SE of London is the German City of Saarbrucken. The local dialect of Saarbrucken is a form of German called Rhine Franconian. The awkward thing is that when the speakers of this variety of German want to say that their house is green, that's exactly what they say. However one must keep in mind that, when writing this sentence down, the locals feel bound to the standard German orthography. Thus, despite the similarity of pronunciation, this is how the sentence *'My house is green'* would actually look like when written in Rhine Franconian:

Mei Haus is grien.

This classic case of convergent evolution is quite tale telling. It inherently tells the tale of a language which has indeed retained its Germanic traits.

English and German

Scientifically speaking, in order to better understand just how Germanic English really is, a comparison is in order. The initial idea was a broad comparison with the other Germanic languages. However this would have required extensive research and it just wouldn't have been feasible with the given resources. So for the sake of feasibility, it is best to narrow the comparison to a single language level and to two languages at a time.

Choosing the language level was quite easy. It just had to be the lexicological level since it is the level which both laymen and specialists alike can easily understand. As for the Germanic language to compare English with, something truly iconic, something perceived today as the quintessence of being Germanic, namely German was required.

[5] http://www.etymonline.com/index.php?term=green&allowed_in_frame=0

So, one will discuss English and German cognates. One must be aware, however, that the semantics of these parallel lexical materials has been subject to change, and as such these kindred words often mean different things.

This is how a quasi-scientific comparison between English and German cognates might look like:

English middle –ou–	German middle –u–
bound	Bund
ground	Grund
hound	Hund

English initial ch-	German initial K-
cheap	Kauf
cheese	Käse
church	Kirche

English initial d-	German initial T-
dale	Tal
day	Tag
driver	Treiber
dough	Teig

English initial f-	German initial F-
flow	Flut
foal	Fohlen
ford	Furt

English initial l-	German initial L-
liver	Leber
love	Liebe
lung	Lunge

English initial s-	German initial Sch-
swallow	Schwalbe
swarthy	Schwarz

English initial y-	German initial J-
young	Jung

English initial t-	German initial Z-
tide	Zeit
timber	Zimmer
tinder	Zünder
toll	Zoll

English middle -t-	German middle –ss –
gate	Gasse

English middle –tt –	German middle –ss –
kettle	Kessel

English final –tt	German final –d
bed	Bett
god	Gott
stead	Statt

English final -ly	German final -lich
daily	Täglich
manly	Männlich
nightly	Nächtlich

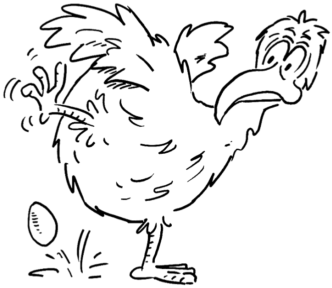
English final -y	German final -g
day	Tag
way	Weg

English final -y	German final -ig
mighty	mächtig
thirty	Dreizig

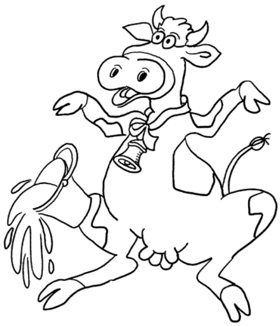
NB: While easy to understand, the odd member of the public will probably not exhibit too much enthusiasm about such a scholarly perspective on this matter.

The Proto-Germanic farm

Another way of comprehending the “Germanity” of the English lexis is to use ones imagination. Using the imagination involves taking a trip in the past. Let us imagine a farmstead on a happy shiny day. But, for the sake of easing the understanding, let it be a Proto-Germanic farm.

Picture 1[6]: The Proto-Germanic *kiukinam[7] (chicken) lays the Proto-Germanic *ajja[8] (egg).

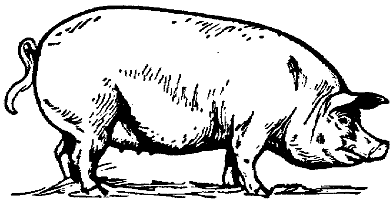

Picture 2[9]: The Proto-Germanic *kwon[10] (cow) gives the Proto-Germanic *meluks[11] (milk).

6 http://www.supercoloring.com/image_print.php?img_src= http://www.supercoloring.com/wp-content/original/2009_01/chicken-have-an-egg-coloring-page.gif
7 http://www.etymonline.com/index.php?term=chicken&allowed_in_frame=0
8 http://www.etymonline.com/index.php?term=egg&allowed_in_frame=0
9 http://www.supercoloring.com/image_print.php?img_src= http://www.supercoloring.com/wp-content/original/2009_01/cow-2-coloring-page.gif

Picture 3[12]: The Proto-Germanic *stodo[13] (Stud) is engaged in his favourite pastime, the Proto-Germanic *rannjanan[14] (run).

Picture 4[15]: In the meantime the Proto-Germanic *swinan[16] (swine) is grazing on some Proto-Germanic *grasan[17] (grass).

In the end, this rather comic example, suited to the taste of the average bloke, does not actually answer the main question either.

-iskaz and -iscus

There seems to be a counter-argument to English being Germanic. It is based on the fact that English, over the ages, absorbed a huge number of words of foreign origin. This process is supposed to have transformed English into something radically

[10] http://www.etymonline.com/index.php?term=cow&allowed_in_frame=0
[11] http://www.etymonline.com/index.php?term=milk&allowed_in_frame=0
[12] http://www.supercoloring.com/image_print.php?img_src= http://www.supercoloring.com/wp-content/original/2009_01/horse-13-coloring-page.gif
[13] http://www.etymonline.com/index.php?term=stud&allowed_in_frame=0
[14] http://www.etymonline.com/index.php?term=run&allowed_in_frame=0
[15] http://www.supercoloring.com/image_print.php?img_src= http://www.supercoloring.com/wp-content/original/2009_01/pig-4-coloring-page.gif
[16] http://www.etymonline.com/index.php?term=swine&allowed_in_frame=0
[17] http://www.etymonline.com/index.php?term=grass&allowed_in_frame=0

different. What's more there have been "theories" which see English as having taken one path or another.

This is a rather childish view for it tends to lose the bigger picture. Of course it would be nice to be able to speak about all of them in order to demote them. But that would be a huge amount of work covering many a hundred pages, and since this is, in fact, just a humble article, it is neither the time nor the place for such a serious undertaking. Yet one can take one of these misconceptions and deconstruct it.

The most popularised of the misconceptions regarding the essence of the English language is related to what is perceived to be the huge number of French loanwords. Indeed almost every schoolchild seems to be familiar with the 1066 Norman invasion of England which put an end to … well to not much really. The educated vocabulary was surely influenced first by Norman French and then by standard French. Estimates as to the percentage of French origin in the vocabulary of Modern English inherited from Middle English is of French origin vary between 28.3%[18] and 41%[19]. This was good enough a reason to come up with the French Creole "theory". According to this rather amalgamated thought, Old English was subjected to such a powerful French influence that it was turned into a heavily "Gallicised" or "Creolised" Middle English.[20]. Middle English, however, was by no means mutually comprehensible with French. Much like any loan words in any other historical language, the words originating in the French-speaking world have acquired in English a brand new live with new pronunciation, use and even meaning.

But the most important aspect of this oscillation between the thesaurus inherited from Old English and the newly acquired lexis is that it was bound to happen. In other words, every language borrows

---

[18] Finkenstaedt, Thomas; Dieter Wolff (1973).Ordered profusion; studies in dictionaries and the English lexicon. C. Winter

[19] Joseph M. Williams (1975,1986). Origins of the English Language. A social and linguistic history. Free Press.

[20] Richard Hogg, David Denison (2006). A History of the English Language. Cmbridge University Press.

terms from other languages all the time, many times without an apparent need to do so. A larger percentage of loan words from a single language only denotes a specific historical connection.

To make this particular message clearer a look at other languages is in order. According to an indigenous source[21], Modern Romanian has only 20% of its vocabulary directly inherited from Vulgar Latin but 43.% percent from Modern Romance Languages, most notably, 38.40% of its words borrowed from French. But this happened in the 19th Century, for before that, Romanian was highly influenced by Slavic loanwords which even today, according to the same source account for 11.5% of its vocabulary. It is safe to say that the original influx of Slavic words did not make Romanian less Latin nor the later adoption of French words more Latin.

In the same way English did not become less Germanic with the adoption of any number of words whose origin can be traced back to the "Hexagon".

But in the end this whole discussion is ridiculous. The title of this section says it best. It was called *–iskaz*, the Proto-Germanic suffix meaning pertaining to the people and – *iscus*, the Latin suffix with the same meaning, both derived from the Proto-Indo-European – *iskos*, which meant, surprise, surprise, the very same thing[22]. In other words, whether one side or the other, we are left with the same content and a related, albeit not immediately obvious, form.

Conclusion

After much careful consideration of the facts, the answer to the question of how Germanic English is can only be a one-word sentence, namely: "Very!" And this is where this writing should have come to an end. But, since the unwritten rules of the trade require a lengthy discussion to end all discussions on the matter, there is just a bit more.

---

21 Gabriela Pană Dindelegan, ed.,The Grammar of Romanian, Oxford University Press, 2013

22 http://en.wiktionary.org/wiki/Appendix:Proto-Indo-European/-iskos

Apparently, the old obsessions rooted in the 19th Century nationalism with its fervour for the past die hard. If the reader has not noticed by now, this entire text has been an attempt to ridicule this formal search for paradigms which should prove something which is more or less well known.

The language most likely brought by Frisians merchants and soldiers of fortune to the partially Romanised inhabitants of the Isle of Britain caught on and developed. One should indeed be proud of its development rather than ask wholly unnecessary questions about its "true" identity.

Bibliography

Books

1. Finkenstaedt, T.; Wolff, D. (1973).Ordered profusion; studies in dictionaries and the English lexicon. C. Winter.
2. Hogg, R.; Denison, D. (2006). A History of the English Language. Cmbridge University Press.
3. Pană Dindelegan, G. ed. (2013). The Grammar of Romanian, Oxford University Press.
4. Williams, J. M. (1986). Origins of the English Language. A social and linguistic history. Free Press.

Online sources

1. http://www.etymonline.com (accessed 7 July 2014)
2. http://www.supercoloring.com (accessed 7 July 2014)
3. http://en.wiktionary.org (accessed 8 July 2014)

CÂT DE GERMANICĂ ESTE LIMBA ENGLEZĂ?

(Rezumat)

Cuvinte cheie: *Limba Engleză, Limbă Germanică, Limba Franceză.*

Se spune că limba engleză are unicitatea sa şi totuşi pot fi trasate multe paralele cu celelalte limbi germanice. Vocabularul acesteia poate fi comparat cu cel al oricărei alte limbi germanice, iar asemănările sunt evidente. Mai mult, deşi a suferit o influență Franceză considerabilă, şi-a păstrat caracterul germanic.

COMPARAȚIA ÎN LIMBA LATINĂ

ROXANA ONIGA
Smestad skole, Oslo, Norvegia

Cuvinte-cheie: *gramatică, intensitate, comparație, limba latină*

Articolul de față se înscrie într-o lucrare mai amplă privitoare la relația intensitate–comparație, context în care limba latină reprezintă un reper de bază.

Pentru a sesiza mai exact drumul parcurs de la indo-europeana comună (primitivă), la faza ei târzie, premergătoare divizării în limbile indo-europene, sunt relevante faptele aduse în discuție de A. Meillet: „Deux traits caractérisaient la morphologie indo-européenne: une complication extrême, et, grâce à cette complication, l'autonomie syntaxique de chaque mot: chaque mot comportait plusieurs formes distinctes grâce auxquelle il portait en lui-même les marques du rôle qu'il jouait dans la phrase. La grammaire ne recourait donc ni à l'ordre des mots – qui servait seulement à l'expression (*Petrus Paulum caedit* a continué d'avóir en latin une valeur affective différente de celle de *Paulum Petrus caedit*, les deux ordres étant grammaticalement licites l'un comme l'autre) – ni à des mots accessoires; il y avait beaucoup de mots accessoires; mais leur rôle consistait à insister sur tel ou tel élément de la phrase, non à marquer une fonction grammaticale (Meillet 1931: 145).

Altele sunt tendințele în indo-europeana târzie, care vor influența şi gramatica limbilor indo-europene istorice, tendințe arătate tot de lingvistul francez: „Partout le système morphologique indo-européen, trop touffu, trop compliqué, a tendu à se simplifier. Partout les catégories grammaticales exprimées par des variations internes des mots ont tendu à se réduire, et de nouveaux procédés grammaticaux se sont introduits" (Meillet 1931: 146).

În indo-europeană, mai ales în faza ei târzie, s-a conturat tendința de a înlocui formele gramaticale *sintetice*, bazate pe desinențe şi sufixe alcătuind teme flexionare, cu forme *analitice*, bazate pe prepoziții şi adverbe. Momentul în care analitismul a devenit preponderent este greu de stabilit. Oricum, italica îl poseda, căci primele texte latineşti lasă să se înțeleagă că el era deja foarte răspândit.

Indo-europeana nu era interesată de „comparație“, ci de *intensitate*, ale cărei grade erau identificate „în sine“, iar, lingvistic, această stare de lucruri era redată printr-un sufix derivativ **-(i)yes / -(i)yos:*-swad-(i)-ye/os-* „mai dulce“.

Pentru redarea superlativului erau folosite două sufixe: **-is-* pentru gradul ø al intensivului, din care s-a format un sufix secundar **-is-t-*, de aici dezvoltându-se o formă pentru masculin, **-is-t-o-s*, una pentru neutru, **-is-t-o-m* şi una pentru feminin, **-is-t-ā*. De exemplu, **meg'-ist-o-s* însemna „cel mai înalt“.

Lăsând la o parte sufixele cu valoare contrastivă, ideea de „comparație“ poate avea următoarea scală:

POZITIV
[x = grad normal]

|

+ **-(i)ye/os-*
INTENSIV: „mai X decât X“ (intrinsec).

|

+ **-ist-o*
ELATIV „cel mai X față de X“

Acest procedeu s-a conservat şi în latină, unde apar derivate cu sufixul *-yos-*: *fortis,* comp. *fortior*, pentru masculin şi feminin, *fortius*, pentru neutru, cu genitivul singular *fortiōris* < **fortiōsis*. Superlativul, atât cel relativ („cel mai puternic dintre toți, dintre noi

etc.), cât şi cel absolut („foarte puternic“) se forma cu sufixul *-mo-*, ca în *primus, summus*, lărgit adesea ca *-so-mo-: *acer-somo- > acerrimus; *humil-somo- > humillimus*, iar alteori extins la *-is-so-mo-, fortissimus, altissimus* etc.[1].

În legătură cu aceste forme, A. Meillet precizează că „le latin a gardé l'ancien procédé de formation des noms intensifs servant de comparatifs, tel que *melior, senior*, etc. Mais il a rattaché la formation aux adjectifs, et les suffixes d'adjetifs sont conserves dans ces «comparatifs». Ainsi *iūnior* a l'élément **-en-* qui, dans *iuuenis* est un suffixe. On a même fait des comparatifs comme *audācior*, etc. D'un type radical ancient a été tiré ainsi un procédé de dérivation universel“ (Meillet 1931: 163).

Mai explicit se referă la modificările superlativului indo-european F. de Saussure. Vorbind despre fenomenul aglutinării, el arată că superlativul indo-european **swad-is-to-s* conţinea două sufixe: *-is-*, care marca ideea de superlativ (cf. lat. *mag-is*) şi *-to-* care indica locul determinat al unui obiect într-o serie (cf. gr. *tri-to-s* „al treilea“). Cele două sufixe s-au aglutinat, dar această aglutinare „a fost favorizată, în mare măsură, de un fapt străin de superlativ: comparativele în *-is-* au ieşit din uz, înlocuite de formaţiile în *-jōs*; *-is-* nemaifiind recunoscut ca element autonom, nu a mai fost diferenţiat în *-isto-*“[2].

Aceste vechi comparative şi superlative şi-au pierdut, treptat, semnificaţia lor precisă, fiind folosite doar ca o simplă valoare intensivă. Obnubilarea sensului iniţial a făcut ca în latină comparativul să se intrebuinţeze în locul superlativului: *omnium levior*, şi în locul pozitivului chiar: *inertior aetas* (Ovidiu). Uneori superlativul este atestat ca având sens de „adevărat pozitiv“: *santa atque dulcissima* (Sfântul Augustin) sau în *hic est filius meus carissimus* etc. (Grandgent 1958: 48).

În latina arhaică se mai întâlnesc construcţii fără complemente ale „comparativului“ şi superlativului: *iuventas natura* ***audacior*** *est* „tinereţea este din fire cam îndrăzneaţă“ (comparativ); ***sapientissimus*** *quisque sententiam quoque alitorum rogat* „toţi cei foarte înţelepţi cer şi părerea altora“. Aceste construcţii aveau

valoarea unui „superlativ absolut“, adică indicau maximum de intensitate a calității.

Se poate spune că „Din pricina sporului de intensitate adus calității de comparativ şi superlativ, în diverse grade, după cum exista sau nu complement, comparația a fost considerată multă vreme ca expresie a intensității calității, neglijându-se valoarea ei relațională şi raporturile obligatorii contractate, care îi conferă *caracter gramatical* (subl. n.) în latină“ (Iordan/Manoliu 1965: 152).

De altfel, „valoarea relațională“ şi „raporturile obligatorii“ sunt rezultatul introducerii complementului (comparativ). Apariția acestui complement, care va duce la gramaticalizarea unui raport comparativ extern, în locul celui „în sine“ din indo-europeana comună, a fost facilitată şi de acordarea formelor de „comparativ“ şi superlativ cu sufix a unei valori expresive, fenomen specific vorbirii afective, familiare, populare[3].

Estomparea sensului de comparație „în sine“, pe care-l poseda sufixul indo-european, a impus recurgerea la alte mijloace pentru redarea acestui sens. Fenomenul este descris astfel de A. Meillet: „La recherche des procédés expressifs, qui est un trait caractéristique des parlers populaires urbains, se marque en roman de bien des manières. L'une des plus significatives consiste en ceci que les anciens comparatifs et superlatifs, clairs mais devenus inexpressifs, du type *dulcior, dulcissimus*, sont sortis de l'usage. On s'est servi de l'adjectif avec des mots signifiant «plus»: aux extrémités du domaine, dans le péninsule ibérique, en Gascogne et en Orient, le mot du latin classique *magis*, qui avait été employé dès le latin clasique avec certains adjectifs, a servi pour cela; allant plus loin encore, la région centrale, Italie, Gaule (à part la Gascogne), Rhétie, a utilisé un mot dont le latin classique ne se servait pas pour cela et qui, par la même, avait plus de force: *plus*“ (Meillet 1931: 256).

Formele superlative în *-issimus* s-au păstrat în straturile populare, fapt dovedit de vechile forme franceze *bonisme, cherisme, bautisme* etc., dar şi catalane, *abundantisme, altisme* etc. Formele în *-ĭmus*, care au fost atestate doar la câteva cuvinte, au fost înlocuite de cele în *-ĭssĭmus*, foarte uzuale. Ele apar, de exemplu, la Ennius:

celerissimus şi în *Mulomedicina Chironis: tenerissimam, acerrissimo* etc. (Grandgent 1958: 49).

Alături de *magis* şi *plus*, apare frecvent şi *māximē.* Formele perifrastice cu aceste adverbe pentru formarea comparativului şi superlativului înlocuiau deci formele sintetice ale adjectivelor în *-eus, -ius, -uus*, în construcţii ca: *magis, māximē arduus, dubius, idōneus*. Ele se foloseau încă în latina arhaică pentru a marca opoziția sau punerea în relief, deci o utilizare stilistică. La Ennius, de exemplu: *muro fretus magis quam de manus vi* „încrezător mai mult într-un zid decât în forța oamenilor săi"; la Cicero: *disertus magis quam sapiens*, la concurență cu cea de tip *libentius quam verius* „mai mult cu plăcere decât cu adevăr". La fel, *magis lubenter = lubentius* ori *magis argutum* la Plinius, *plus lubens* la Plautus etc. În ce-l priveşte pe *plus*, el nu s-a stabilizat în uz decât în epoca imperială, începând, în special, cu Tertullian (Väänänent 1981: 118; Grandgent 1958: 49).

Pe lângă aceste adverbe, dar mai ales alături de *māximē*, se foloseau şi adverbele *bene*, *super* şi *valde*, spre a indica superlativul absolut: *bene gloriosus; super infelix pater, valde inutile, valde grandem* etc. Mai rar e atestat adverbul *satis: satis admirabile, pulchrum satis*[4].

V. Väänänen relevă şi folosirea prefixului *per-* pentru întărirea sensului superlativ al adjectivului la care se ataşează: *permagnus, perpauci, pertristis* etc. (la Cicero).

Repetarea adjectivului devine un procedeu destul de mult întâlnit pentru redarea ideii de superlativ: *iam iam, cito cito* (Horatius), *liber, liber sum* (Petronius) etc. (Iordan/Manoliu 1965: 152).

Luând în considerare aspectele arătate, sistemul comparației în latină, atât în cea vulgară, cât şi în cea clasică, prezintă o suită de raporturi pornind de la existența a două entități A şi B, având calitatea comună (C), exprimată de adjectivul care se compară.

Pozitivul, ca punct de pornire nu prezintă un termen de comparaţie. Altfel spus, termenul de comparaţie era zero.

Comparativul (de superioritate) şi superlativul (relativ) arată că entitatea A posedă calitatea C într-un grad mai mare decât B. În

cazul superlativului însă, entitatea A este *inclusă* în mulțimea entităților B: ex. *Gallis omnibus fortissimi sunt Belgae* „dintre gali, cei mai curajoşi sunt belgii".

În cazul comparativului, A nu este inclus în B: *Petrus est magis temerarius quam Paulus* „Petru este mai cutezător decât Pavel (Iordan/Manoliu 1965: 152).

Expresia ideii de comparativ şi de superlativ se realiza și prin sufixe[5] specifice, ataşate radicalului adjectivului.

Comparativul şi superlativul de *inferioritate* şi comparativul de *egalitate* nu aveau forme proprii[6].

În plan diacronic, trăsătura comună tuturor tipurilor de superlativ latinesc a fost sufixul **-mo-*. El a putut fi întrebuințat singur sau asociat altor sufixe: **-o-mo-, *so-mo-*, **to-mo, *is-so-mo*.

Sufixul **-mo-* a dat *ī-mus*, regăsibil în *primus* < **prīs-mo-s*, în *summus* < **sup-mos*, precum şi în *extrēmus, postrēmus, suprēmus,* acestea trei din urmă fiind extrase de la forma de instrumental **extrē-*, **postrē-*, **suprē-*, cf. *certē*. La acestea mai poate fi adăugat *minimus* < **minu-mo-s*, care poate fi analizat în **min-omo-s*, ca şi **mag-so-mo-s* > *māximus* (Ernout 1945: 120-121).

Sufixul **o-mo* poate fi identificat în *infimus* < **inf-o-mos* (Ernout 1945: 121).

Sufixul **so-mo-* apare în seria:
maxumus, maximus < **mag-so-mo-s*
pessumus, pessimus < **ped-so-mo-s*
proxumus, proximus < **prog-so-mo-s*.

Prin diferite transformări fonetice, *pulcro-so-mo-s* a devenit **pulcer-so-mo-s*, iar apoi *pulcerrimus, iar *ācri-so-mo-s > *ācer-so-mo-s > ācerrimus*. La fel, **facil-so-mo-s > facillimus*. Alte formații cu acest sufix:

ācerrimus	*gracillimus*
miserrimus	*humillinus*
pauperrimus	*simillimus* (Ernout 1945: 121-122).

Sufixul **-to-mo-* se regăseşte în superlative ca:

citimus	*optimus*
dextumus, dextimus	*postumus*
extimus	*sollistimus*

intimus *ultimus*

Formele pozitive şi comparative ale acestor superlative nu există decât în adverbele şi prepoziţiile corespunzătoare: *cis, citrā, ex, intra, intrō, post, uls, ultrā, ultrō*.

Sufixul mai apare în *fīnitimus* „qui est tout au bout“, *maritimus, quotumus* (Ernout 1945: 122-123).

Sufixul *-*is-so-mo-* apare în formaţii ca:

altissimus < **alt-is-so-mo-s,*
fortissimus,
ātrōcissimus,
prūdentissimus.

Acesta este cel mai răspândit sufix de superlativ al limbii latine (Ernout 1945: 123).

Pe lângă aceste forme regulate, latina dezvoltase şi comparative şi superlative specifice.

Ernout citează ca forme „aberante“:

dīves, dītior, dītissimus
juvenis, jūnior, (fără superlativ),

cu precizarea că *dītior* şi *jūnior* sunt forme sincopate ale lui **dīvitior* şi **juvenior*.

Forme neregulate prezintă şi

frūgī *frūgālior* *frūgālissimus,*

la care forma de pozitiv este, de fapt, una de substantiv folosită adjectival.

Câteva comparative şi superlative sunt formate pe baza unor adverbe:

prī, *prior,* *prīmus,*
dē *dēterior* *dēterrimus*.

Pe de altă parte, *ōcior, ōcissimus* nu are pozitiv (Ernout 1945: 123-124).

O altă grupă de comparative şi superlative neregulate este formată din adjectivele compuse cu *-dicus, -ficus, -volus*, care formează comparativul şi superlativul în *-entior* şi *-entissimus*:

maledicus, maledīcentior, maledīcentissimus,
malevolus, malevolentior, malevolentissimus,
magnificus, magnificentior, magnificentissimus.

Forma *pientissimus*, atestată epigrafic, este alcătuită prin analogie cu *benevolentissimus*.

Sunt situații în care al doilea termen al acestor compuse a fost interpretat ca un participiu în *-ēns*. De aici, dublete precum *maledicus* şi *maledīcēns; malevolus* şi *malevolēns*, atestate la Plautus (Ernout 1945: 124-125).

O a treia grupă este constituită din acele adjective care-şi formează comparativul şi superlativul de la altă temă decât cea a pozitivului:

bonus	*melior*	*optimus*
malus	*pejor*	*pessimus*
multus	*plūrēs*	*plūrimus*
parvus	*minor*	*minimus* (Ernout 1945: 125).

Comparația în limba latină, considerată în datele ei esențiale, era aşadar de natură sintetică, bazată pe sufixe/morfeme gramaticale specifice. Latina poseda forme pentru cele trei grade tipice pentru limbile indo-europene: *pozitivul, comparativul, superlativul*. Fiind vorba de adjective, comparația avea în vedere însuşirile exprimate de acestea[7].

Pozitivul exprimă însuşirea fără nicio comparație. Adjectivul la gradul pozitiv are aceleaşi sufixe cu cele care stau la baza clasificării adjectivului în cele trei clase: *-us, -a, -um; -er, -a, -um; -ur, -a, -um* (Ernout 1945: 116).

Comparativul reprezintă forma prin care se redă o comparație între două ființe sau lucruri sau între două grupuri de ființe sau lucruri, vizându-se aceeaşi însuşire.

Sufixele sunt *-ior*, pentru masculin şi feminin, şi *-ius*, pentru neutru, ele fiind plasate în locul terminației genitivului singular masculin:

carus	*car* ***i***	*car* ***ior***	*car* ***ius***
fortis	*fort* ***is***	*fort* ***ior***	*fort* ***ius***
ferox	*feroc* ***is***	*feroc* ***ior***	*feroc* ***ius***
niger	*nigr* ***i***	*nigr* ***ior***	*nigr* ***ius***
celer	*celer* ***is***	*celer* ***ior***	*celer* ***ius***

Sufixele *-ior* şi *-ius* provin dintr-un **-yos* care, în cuprinsul declinării la genitiv singular, a suferit rotacizarea lui *s* intervocalic:

-ios-is* > *ioris*: *carior* ***is*. Rotacizarea s-a extins şi la nominativ, prin analogie cu temele consonantice de declinarea a III-a: *honos-honor, arbos-arbor*.

În cazul lui *-ius* (< **-yos*) s-a produs schimbarea lui *ō în ŭ* în silabă închisă.

Sufixul **-yos-* nu se ataşa la tema adjectivului, ci direct la rădăcină. Ilustrativ este, în acest sens, *maior* < **mag-yo-s*, faţă de *magnus* < **mag-no-s* (Ernout 1945:118).

Latina a mai avut pentru comparativ şi sufixele *-er* şi *-ter*, indicând opunerea a două obiecte unul faţă de celălalt. Primul provine dintr-un **-ero*, identificat în *inf-er-us* „cel de jos“ şi *sup-er-us* „cel de sus“. Al doilea îl are la bază pe **-tero* (< **-tro*), ca în *dex-ter* „drept“, *sinis-ter* „stâng“, *ex-ter-us* „cel din afară“, **in-ter-us* „cel din lăuntru“, *al-ter* „cel de al doilea, celălalt“, *u-ter* „care din doi“ (Ernout 1945: 119).

Finalmente, vorbitorul latin nu a mai sesizat valoarea de comparativ a celor două sufixe, ceea ce a dus la integrarea lor în formaţiile cu *-ior* şi *-ius*: *in-fer-ior*, *sup-er-ior, ex-ter-ior, in-ter-ior*[8].

Adjectivul *iuvenis -is* apare frecvent cu comparativul format de la varianta sincopată, *iunior*, în locul formei întregi *iuvenior*. Nu are superlativ. Pentru situaţia la comparativ a adjectivelor *dexter, sinister* şi *dives, -ĭtis* v. *infra*.

Superlativul exprimă şi el o comparaţie, prin forme specifice, o comparaţie între o fiinţă sau lucru, între un grup de fiinţe sau lucruri, între mai multe fiinţe sau lucruri ori între mai multe grupuri de fiinţe sau lucruri, având în vedere o aceeaşi însuşire. El prezintă un tablou mult mai divers decât comparativul, dacă ne referim atât la faptul că are forme distincte pentru cele trei genuri, cât şi la variaţiile tematice care modifică forma sufixului.

1. Formele specifice sunt *-issĭmus* (masculin), *-issĭma* (feminin), *-issĭmum* (neutru), adăugate la tema cuvântului, prin înlocuirea terminaţiei de genitiv singular masculin (v. şi *supra*):

carus	*car* ***i***	*car**issĭmus, -a, -um***
fortis	*fort-**is***	*fort**issĭmus, -a, -um***
ferox	*feroc* ***is***	*feroc**issĭmus, -a, -um***

2. În cazul adjectivelor cu nominativul singular masculin în *-er*, sufixul, modificat, *-rĭmus, -rĭma, -rĭmum*, este plasat chiar la forma nominativului singular masculin (v. şi *supra*):

niger *niger* ***rĭmus**, -**rima**, -**rĭmum***

celer *celer* ***rĭmus**, -**a**, -**um***.

De observat că *vetus* are superlativul *veterrĭmus*, de la forma veche *veter*.

3. Câteva adjective formează superlativul cu sufixele *-lĭmus, -lĭma, -lĭmum* după înlăturarea terminației *-is* de la genitivul singular:

facĭlis, -e „uşor”	*facil**lĭmus, -a, -um***
diffĭcĭlis, -e „greu”	*difficil**ĭmus, -a, -um***
simĭlis, -e „asemenea”	*simil**ĭmus, -a, -um***
dissimĭlis, -e „neasemenea”	*dissimil**ĭmus, -a, -um***
humĭlis, -e „umil, de jos“	*humil**ĭmus, -a, -um***
gracĭlis, -e „subțire, delicat“	*gracil**lĭmus, -a, -um***

În cazul acestui tip de superlativ există câteva cazuri particulare:

● adjectivul *dexter, -ĕra, -ĕrum* prezintă şi o formă sincopată: *dexter, -tra, -trum*, care însă nu participă nici la formarea comparativului realizat de la genitivul singular al formei nesincopate: *dexteri,* comparativul *dexterior, -ius*, nici la formarea superlativului: *dextĭmus, -a, -um*.

● adjectivul *sinister, -tra, -trum* face comparativul şi superlativul prin analogie cu *dexter*: *sinisterior, -ius*, respectiv *sinistĭmus, -a, -um*.

● adjectivul *dives, ĭtis* prezintă forme sincopate, care sunt preferate la formarea comparativului şi superlativului: *ditior, -ius*, respectiv *ditissĭmus, -a, -um*, în locul formelor nesincopate *divitior, -ius*; *divitissĭmus, -a, -um*.

4. Există în latină o serie de adjective compuse cu *-dĭcus, -fĭcus, -vŏlus*, segmente extrase din tulpina verbelor *dicere, facere, velle*. Ele împrumută gradele de comparație de la participiul prezent al respectivelor verbe: comparativul în *-entior, -ius*, superlativul în *-entissĭmus, -a, -um* (v. şi *supra*):

maledĭcus „bârfitor“; *maledi**centior, -ius***;

*maledi**centissĭmus, -a, -um***

magnifĭcus „măreț“; *magnifi**centior, -ius***;
*magnifi**centissĭmus, -a, -um***
benevŏlus „binevoitor“; *benevol**entior, -ius***;
*benevol**entissĭmus**, **-a, -um.***

În *-entior* şi *-entissĭmus* fac gradele de comparație şi adjectivele:
egēnus „sărac“; *eg**entior, -ius***; *eg**entissĭmus, -a, -um*** (de la *egens*).
provĭdus „prevăzător“; *provid**entior, -ius**; provid**entissĭmus, -a, -um*** (de la *provĭdens*).

5. Adjectivele terminate în *-eus, -ius, -uus* realizează gradele de comparație *analitic*, folosind adverbul *magis* la comparativ şi adverbul *maxīme* la superlativ. Este vorba de aşa-numita *comparație prin perifrază*[9]:

idoneus „potrivit“; ***magis** idoneus, -a, -um;* ***maxĭme** idoneus, -a, -um;*
egregius „distins“; ***magis** egregius, -a, -um;* ***maxĭme** egregius, -a, -um;*
conspicuus „remarcabil“; ***magis** conspicuus, -a, -um,* ***maxĭme** conspicuus, -a, -um.*

Este de menționat faptul că *maxĭme* poate fi înlocuit cu *valde* sau *bene*: ***valde strenuus*** „foarte activ“.

Câteva cazuri particulare apar şi aici:

● *antiquus* face comparativul *antiquior* şi superlativul *antiquissĭmus*, adică regulat. La fel *aequus, aequior, aequissĭmus*[10],

● adjectivul *pius* „cinstit, respectuos“ şi-a dezvoltat, pe lângă comparația prin perifrază, ***magis** pius, -a, -um, maxĭme pius, -a, -um*, şi un superlativ în ***-issĭmus**, piissĭmus, -a, -um*.

6. Un caz special de superlativ este cel cu prepozițiile *per* sau *prae* care, ataşate formei pozitivului, dau cuvântului de bază sens de superlativ: ***per**magnus* „foarte mare“, ***per**doctus* „foarte învățat“, ***per**gracĭlis* „foarte delicat“, ***prae**clarus* „foarte strălucit“, ***prae**velox* „foarte iute“.

În afara acestor situații tipice, există seturi de adjective care au un comportament special:

1. Formează gradele de comparație de la altă tulpină decât a pozitivului (v. şi *supra):*

bonus,-a,-um;	*melior, -ius;*	*optĭmus, -a, -um;*
malus, -a,-um;	*peior, -ius;*	*pessĭmus, -a, -um;*
magnus, -a, -um;	*maior, -ius;*	*maxĭmus, -a, -um;*
parvus, -a, -um;	*minor, -nus;*	*minĭmus, -a, -um*;
multus, -a, -um;	*plus, pluris;*	*plurĭmus, -a, -um*
		plures,-a

2. Se întrebuinţează numai la comparativ şi superlativ:

citerior, -ius; „de dincoace"; *citĭmus, -a, -um* „cel de dincoace";

ulterior, -ius „de dincolo"; *ultĭmus, -a, -um* „cel mai depărtat"

propior, -ius „mai apropiat"; *proxĭmus, -a, -um* „cel mai apropiat";

prior, -ius „cel dintâi din doi"; *primus, -a, -um* „cel dintâi din toţi";

interior, -ius „dinăuntru"; *intĭmus, -a, -um* „cel mai dinăuntru";

ocior, -ius „iute"; *ocissĭmus, -a, -um* „cel mai iute"

potior, -ius „preferabil"; *potĭssĭmus, -a, -um* „foarte preferabil";

deterior, -ius „rău"; *deterrĭmus, -a, -um* „foarte rău"

De remarcat că unele dintre aceste adjective au la bază prepoziţii sau adverbe.

3. Au şi gradul pozitiv, dar este întrebuinţat mai ales la plural, cu valoare substantivală; provin, toate, din prepoziţii:

extĕri „străini" (din *extĕrus*); *exterior,-ius*; *extrēmus* şi *extĭmus* „cel mai depărtat";

postĕri „urmaşi" (din *postĕrus*); *posterior, -ius; postrēmus* şi *postŭmus* „cel mai din urmă";

supĕri „zeii de sus"; *superior, -ius; suprēmus* şi *summus* „cel mai de sus";

infĕri „zeii de jos" (din *infĕrus*); *inferior, -ius; infĭmus* şi *imus* „cel mai de jos".

4. Au formă numai pentru comparativ sau numai pentru superlativ:

a) numai pentru comparativ:

adolescens „tânăr“;	*adolescentior;*
alăcer „sprinten“;	*alacrior;*
ater „negru“;	*atrior;*
iuvĕnis „tânăr“	*iunior*;
senex „bătrân“	*senior*.

b) numai pentru superlativ:

inclĭtus „vestit“;	*inclitissimus;*
falsus „fals“;	*falsissimus;*
novus „nou“;	*novissimus;*
sacer „sacru“;	*sacerrimus;*
vetus „vechi“;	*veterrimus*.

5. Nu au, datorită ideii pe care o exprimă, nici comparativ, nici superlativ: *vivus* „viu“, *pedester* „pedestru“, *aureus* „de aur“, *hesternus* „de ieri“.

Comparația în cazul *adverbului* se reduce la *adverbele de mod*, singurele care au grade de comparație.

Comparativul adverbului este identic cu comparativul adjectivului la gen neutru:

apte „în chip potrivit“	*aptĭus,*
fecunde „în chip rodnic“	*fecundĭus*,
misĕre „în chip nenorocit“	*miserĭus*,
male „rău“	*peius*,
bene „bine“	*melĭus,*
tuto „în siguranță“	*tutĭus*.

Superlativul se formează de la superlativul adjectivului prin înlocuirea terminației *-us* cu *-e*: *optissĭme, fecundissĭme, miserrĭme, pessĭme, optĭme, tuttīssĭme* și *tuttissĭmo*.

Ca excepție de la regula generală, apar câteva adverbe care, deși nu sunt de mod, au totuși grade de comparație:

multum „mult“	*magis*	*maxĭme;*
parum „puțin“	*minus*	*minĭme*
crebro „des“	*crebrĭus*	*crebrrĭme;*
prope „aproape“	*proprĭus*	*proxĭme;*
diu „vreme îndelungată“	*diutĭus*	*diutissĭme;*
saepe „adesea“	*saepĭus*	*saepissĭme*

(Ernout 1945: 126-127).

Ca atare, latina posedă două mijloace de redare a comparației la adjective, în principal: unul mai vechi, *sufixal sintetic*, şi altul mai nou, *analitic*. În legătură cu acest din urmă mijloc, este de menționat că, treptat, latina, mai ales cea vulgară, şi-a asigurat un număr tot mai mare de adverbe pentru a exprima superlativul: *maxime* „foarte mult“, *ualde* „puternic“, *sane* „negreșit“, *admodum* „exact“, *omnīno* „cu totul“, *plane* „în mod clar“, *apprime* „în mod special“.

Cu tot avansul sistemului analitic, norma literară avea în vedere, cu mici excepții, doar comparația *sintetică*. În limba curentă, „vulgară“, se foloseau, paralel, şi construcțiile *analitice*, în special cele cu *magis*, acceptate şi de norma literară.

În procesul de trecere la limbile romanice, se observă, în cazul latinei dunărene şi a celei iberice, folosirea extinsă a lui *magis* la comparativ, în timp ce limbile din centrul Romaniei l-au preferat pe *plus*.

Superlativul, în schimb, nu şi-a reînnoit norma, nu şi-a fixat adică o construcție gramaticalizată, norma literară continuând a recomanda adverbul *maxime*.

Un număr redus de adjective şi-a păstrat comparativul sintetic: *melior* (< *bonus*) „mai bun“, *peior* (< *malus*) „mai rău“, *maior* (< *magnus*) „mai mare“, *minor* (< *paruus*) „mai mic“. „În timp ce celelalte limbi romanice păstrează urme mai mult sau mai puțin clare ale acestor comparative, româna nu oferă niciun exemplu“[11].

NOTE

1. Cf. Veikko Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*. Troisième édition revue et augmentée, Éditions Klincksieck, Paris, 1981, p. 118. Pentru o fază mai veche, cf. Meillet 1931: 30.

2. F. De Saussure, *Curs de lingvistică generală*. Ediția Tullio de Mauro, Editura Polirom, Iaşi, 1998, p. 175.

3. H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, (LPD), Bucureşti, 1960, p. 136–137, relevă marea frecvență a acestui procedeu în inscripții, unde apar superlative precum *carissimus, infelicissimus, pientissimus, rarissimus* etc.

4. Cf. H. Mihăescu, LPD, p. 137, Iordan/Manoliu, *op. cit.*, p. 153, unde se dau şi izvoarele din care au fost extrase exemplele.

5. A. Ernout, *Morphologie historique du latin*. Nouvelle édition revue et corrigée, Librairie C. Klincksieck, Paris, 1945: „la déclination de l'adjectif n'a pas des formes propres, et se confond avec celle des substantifs“ (p. 116).

6. *Ibidem*: „Le comparatif et le superlatif d'*infériorité*, le comparatif d'égalité ou *équatif* (qui a une forme en irlandais par exemple) n'ont pas de formation propre; ils s'expriment au moyen d'adverbes: *minus, minīme, tam"*.

7. Sinteza care urmează a fost alcătuită după I.I. Bujor, Fr. Chiriac, *Gramatica limbii latine*. Ediția a II-a, cu întregiri substanțiale, Editura Științifică, Bucureşti, 1971.

8. De precizat, după aceeaşi sursă (Ernout 1945: 120), că *minor* nu este propriu-zis un comparativ, căci sensul său „cel mai mic“ este conținut în rădăcina sa **minu* care înseamnă „a diminua, a micşora“, de unde verbul *minuō;minor* şi *minus* au ajuns să servească drept comparativ al lui *parvus* prin analogie cu *major, majus*.

9. În Ernout 1945: 125, se precizează că *magis* şi *maximē* se pun în fața adjectivului la forma pozitivă.

10. Cf. Ernout 1945: 125–126, unde se arată că la adjectivele în *-quos, -quus, -u-* din *-qu* era consoană şi deci nu forma silabă. S-au dezvoltat astfel formele regulate: *-quior, -quissimme: antiquior, antiquissimus*.

La autorii arhaici, analogia a restabilit, la unele adjective, comparativul şi superlativul: *arduius, strenuius, egregiissima, innoxiiōrem, streuuissumus, perpetuius*, iar, în epoca imperială, s-a refăcut un *piissimus*, „toutes formes qui devaient paraître barbares à une oreille délicate“ (p. 126).

Alături de *magis* s-a folosit şi adverbul *plus*: *plūs miser sim* la Ennius.

Pe de altă parte, formațiile perifrastice s-au extins şi la adjectivele care aveau deja comparativul şi superlativul exprimate prin sufixe.

11. I. Fischer, *Latina dunăreană*, Editura Științifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 99.

Bibliografie

I.I. Bujor, Fr. Chiriac, *Gramatica limbii latine*. Ediția a II-a, cu întregiri substanțiale, Editura Științifică, Bucureşti, 1971.

A. Ernout, *Morphologie historique du latin*. Nouvelle édition revue et corrigée, Librairie C. Klincksieck, Paris, 1945.

I Fischer, *Latina dunăreană*, Editura Științifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

C. H. Grandgent, *Introducere în latina vulgară*. Traducere de Eugen Tănase, Cluj, 1958.

Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1965.

A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine*. Deuxième édition revisée et augmentée, Librairie Hachette, Paris, 1931.

H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, (LPD), București, 1960.

F. De Saussure, *Curs de lingvistică generală*. Ediția Tullio de Mauro, Editura Polirom, Iași, 1998.
Veikko Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*. Troisième édition revue et augmentée, Éditions Klincksieck, Paris, 1981.

COMPARISON IN LATIN
(Abstract)

Key words: *grammar, intensity, comparison, Latin*

This article is part of an ampler paper discussing the relation between the grammatical categories of intensity and comparison. It starts from the finding that in Indo-European language only intensity was grammatically marked in synthetic form. It is hard to identify the moment when comparison got grammarised in synthetic form to the detriment of intensity. Furthermore, it is equally impossible to indicate the period when the analytic marking of comparison occurred. It is certain though that in early Latin the two modalities of expressing comparison coexisted. However, the synthetic marking, through specific suffixes, was predominant and considered cult. The analytic form was encountered in Vulgar Latin. The Romance languages adopted the analytic form with *magis* and *plus*. The article analysis the comparison expression in Latin *in extenso*, as premise for the comprehension of the relation between intensity and comparison in Romance languages and especially in Romanian.

CONCEPȚIA LUI AL. PHILIPPIDE DESPRE CATEGORIA GRAMATICALĂ A ASPECTULUI VERBAL

ANCA PETRESCU
Palatul Copiilor, Arad

Cuvinte-cheie: *limba română, gramatică, aspectul verbal*

Cel care s-a preocupat în mod deosebit de categoria gramaticală a aspectului în limba română a fost Alexandru Philippide, în special în *Istoria limbii române.* Volumul întâi. *Principii de istoria limbii*, Tipografia Națională, Iaşi, 1894 şi în *Gramatică elementară a limbii române*, Iaşi, 1897. „C'était le première fois – afirmă G. Ivănescu – que l'on constatait l'existence des aspects verbaux en roumain”[1] . Faptul nu surprinde dacă avem în vedere că lingvistul ieşean a fost adeptul teoriilor lingvistice ale lui Hermann Paul din *Prinzipien der Sprachgeschichte* („à partir de la 2e éd., de 1886, car dans la première, de 1880, il n'y a rien sur l'aspect verbal”, cum precizează G. Ivănescu[2]), lingvistul german făcând opinie aparte față de comparatişti precum Delbrück şi Brugmann, susținând că în toate limbile formele de prezent, imperfect, aorist (sau forma corespunzătoare), perfect, mai mult ca perfect, viitor şi viitor anterior indicau nu numai timpul, ci şi aspectele verbale[3].

În *Istoria limbii române*, ocupându-se de *Cauzele care provoacă schimbarea vorbirii ocazionale*, Alexandru Philippide distinge trei principii cauzative: a) *Principiul comodității*, b) *Principiul clarificării* şi c) *Principiul legiuirii*. Problema semnificației timpurilor este discutată la al doilea principiu, care se divide în *Lămurirea psihică a cunoştinților* şi în *Diferențierea cuvintelor*.

În ansamblu, *clarificarea* se produce în virtutea faptului că „Un cuvînt se schimbă pentru că supt forma nouă este mai clar decît supt cea veche”[4].

Pe de altă parte, „Lămurirea psihică a cunoştinților, în ea însăş considerată, abstracție făcînd de mijloacele de care se serveşte limba pentru a se acomoda ieĭ, ca una ce prepară materialul pe baza căruia se agită vorbirea, trebue să fie considerată ca cel mai important principiu din toate pentru schimbarea aceşteia”[5]. Pe de altă parte, „findcă numai pe terenul raporturilor sîntem în stare a pricepe mersul liber al lămuririi cunoştinților”[6], Al. Philippide se opreşte asupra raporturilor exprimate prin predicat, între care un loc important îl reprezintă cel al timpului. Acest raport „se arată” în două feluri: „Maĭ întîiŭ îl exprimăm (s t a t u s a c t i o n i s, numai la verb) ca durată: acțiunea durează (actio continua), se repetă (actio iterativa), este finită (actio perfecta), este pe punctul de a începe (actio instans). Apoi îl exprimăm (s t a t u s t e m p o r i s) ca moment în timp din punct de videre al vorbitorului: acțiunea se petrece în prezent (praesens), în trecut (praeteritum), în viitor (futurum)”[7].

Referindu-se la limbile clasice, Al. Philippide observă că acestea prezintă particularitatea că numai unele timpuri de la indicativ şi imperativ marcau „ambele status deodată”. Astfel, prezentul indicativ şi imperativ exprimau actio continua, actio instans şi prezentul; imperfectul indicativului arăta actio continua, actio instans şi preterit; futurul I – actio continua şi futur. Timpurile celorlalte moduri, dar şi unele de la indicativ şi imperativ „arătaŭ orĭ numaĭ unul orĭ altul din cele două status [...]”[8]. Româna păstrează această disponibilitate de a folosi un singur morfem pentru mai multe „înțălesuri”. La prezentul indicativului marcarea unică redă actio continua, actio iterativa şi actio instans, autorul probându-le cu numeroase exemple, cum ar fi cel din Creangă pentru actio instans: „Aş vrea să ştiu cînd avem să pornim”. Imperfectul indicativului indică actio continua: „Un poclit de rogojini opria şi soarele şi ploaea de a răzbate în căruța lui Moş Nichifor” (Creangă); actio iterativa: „Cîteodată numai, cînd prin dreptul crîşmei te făceai niznai şi nu ştiai să potriveşti din gît pe Moş Nichifor, nu-l prea vedeai în cheji buni” (Creangă); actio instans, cu o „formă specială” pentru „Activ instans

trecută”, anume „Imperfectul lui *sînt* compus cu conjunctivul prezent”:

eram *să aflu* *să cad* *să aleg* *să ascut*
erai *să afli* *să cazi* *să alegi* *să ascuți* etc.

Al. Philippide menționează că în loc de *eram, erai* se aude şi *era* la toate persoanele: *era să laud, era să lauzi – era să lăudăm* etc. Imperfectul indicativ poate reda actio instans şi prin verbe precum *mor, crăp, plesnesc*, ca de ex. „muria, crăpa, plesnea de năcaz”[9].

Pentru *trecut*, lucrurile se prezintă aproximativ la fel. Astfel, „Trecutul simplu arată actio aorista, iar cel compus I actio perfecta: „Bine ați venit, boieri, zise acesta, silindu-se a zîmbi” (C. Negruzii)”. Al. Philippide precizează de îndată că „Numai în limba comună există această deosebire între trecutul simplu şi trecutul compus I, macarcă şi aici cu confuzii, precum în înseş scrierile lui C. Negruzzi: „Vorbind aşa, au ajuns aproape de Tecuci, unde poposiră la o dumbravă [...]”. În dialecte însă, „o formă tinde să înăduşe pe ceialaltă”. În Moldova, de exemplu, este întrebuințat numai trecutul compus, pe cînd în Muntenia este preferat numai cel simplu. „De aici – subliniază Al. Philippide – confuziea din limba comună, care va deveni, probabil, tot mai mare.”

Al. Philippide se referă şi la „trecutul compus II”, care arată actio continua în trecut „şi este prin urmare identic cu unul din înțălesurile imperfectului”. Trecutul compus II se formează de la trecutul compus I al verbului *sînt* şi din participiul prezent: *am fost aflînd, căzînd, alegînd, ascuțind*.

Pluscaperfectul este un timp relativ şi indică totdeauna actio perfecta.

Viitorul I şi II arată actio continua şi iterativa. În plus, „Viitorul exact, absolut întrebuințat, este un optativ şi intră din punct de vedere al statului acțiunii în categoria acestui de pe urmă mod. Relativ întrebuințat, arată actio perfecta”[10].

În ce priveşte celelalte moduri, „La conjunctiv, optativ şi imperativ timpurile arată actio continua şi iterativa”. La potențialul propriu-zis, prezentul indică actio continua şi iterativa, iar trecutul, „reprezentat prin viitorul exact”, arată actio perfecta şi aorista. Potențialul se formează cu viitorul I al lui *sînt*, întrebuințat ca

auxiliar, şi participiul prezent al verbului: *voiŭ fi aflînd, căzînd, alegînd, ascuțind*.

Dintre modurile nepersonale „participiul activ arată actio continua şi iterativa, trecutul activ actio perfecta, trecutul pasiv actio perfecta la verbele perfective şi actio continua la verbele imperfective”[11].

A doua modalitate de redare a acțiunii verbului se realizează prin *status temporis.* Astfel, la indicativ, în raport cu momentul vorbitorului, luat ca absolut, „prezentul arată prezent; imperfectul, trecutul – trecut; viitorul – viitor. Viitorul exact raportat la momentul vorbitorului este un potențial trecut; altfel, ca şi pluscaperfectul, se întrebuințează totdeauna relativ”. Această situație are loc atunci când timpurile sunt folosite absolut. Dar valoarea absolută a timpurilor nu este constantă, căci „sfera timpului” se schimbă după vorbitor: „Astfel, dacă vorbitorul a vorbit în trecut, atunci prezentul reprezintă prezentul față cu momentul acel trecut al vorbitorului, şi viitorul reprezintă viitorul față cu acel moment trecut, etc., şi aceasta numai în vorbire indirectă dependentă de un *spun, zic* ori alt verb analog, precum *gîndesc, ştiu*. De ex. „zicea că pleacă”, „a zis că pleacă”, „va zice că pleacă” [...][12].

În ce priveşte conjunctivul, prezentul arată prezent, iar trecutul, trecut. Dar timpul prezent al acestui mod „n-are valoarea sa numai prin sine şi de la sine”, adică nu are o „întrebuințare independentă, ci împărtăşeşte de multe ori această valoare de la alte timpuri cu care stă în legătură, astf-fel că are valoare de prezent față cu un prezent, de trecut față de un trecut şi de viitor față cu un viitor”, ceea ce înseamnă „întrebuințare dependentă”, ca în : „Venise la Fălticeni să se pricopsească de învățătură” (*să se pricopsească* trecut). „Cînd voiŭ veni eu, am să vă daŭ de ştire, ca să mă cunoaşteți” (*să mă cunoaşteți* viitor).

La optativ, imperativ şi potențial, prezentul arată prezent, trecutul, trecut. Infinitivul „este totdeauna dependent exprimat, astfel că împărtăşeşte sfera timpului său dela alte timpuri, cu care stă în legătură: „Ție ți-i a zice” (*a zice* prezent), „Nu-i era a cumpăra lemne” (*a cumpăra* trecut)”[13].

Privitor la *status relationis*, adică la *corespondența timpurilor* vom releva doar câteva aspecte mai interesante, deoarece expunerea *in extenso* a numeroaselor fapte puse în evidență de Al. Philippide, atât în *Istorie*, cât şi în *Gramatică*, ar depăşi obiectul cercetării noastre. Se subliniază de către lingvistul ieşean că în limba română timpurile nu exprimă numai „durata şi timpul (prezent, trecut şi viitor) față cu momentul vorbitorului, dar şi starea de coincidență, antecedență şi consecvență a timpurilor între ele înseş considerate, abstracție făcîndu-se de vorbitor". Îndeplinesc acest rol pluscaperfectul, care indică „numai antecedența față cu un trecut" şi viitorul exact, care arată „antecedența față cu un viitor". În afară de aceste forme care au, prin excelență, o valoare relativă, „relația se mai poate exprima şi prin celelalte forme temporale, într-atît, întrucît *starea timpului o permite*"[14]. Luând în considerare ansamblul „relativității" timpurilor, Al. Philippide observă că „raporturi de congruență (două acțiuni se petrec în acelaş timp), de coincidență (două acțiuni se întîlnesc una cu alta într-un moment în timp), de antecedență (una din acțiuni se petrece înaintea celeilalte), de consecvență (una din acțiuni se petrece în urma celeilalte) se stabilesc în româneşte între diferite timpuri ale diferitelor moduri". Ca exemplu vom lua prezentul indicativului, care prezintă: „a) congruență față de un alt prezent, „omul învață cît trăieşte"; b) coincidență față de un alt prezent şi de un futur: „spun ce ştiŭ", „voiŭ zice că nu ştiŭ"; c) antecedența față cu un futur: „dacă pleci îndată , ai să ne ajungi" [...]"[15].

G. Ivănescu (*art. cit.*), care a semnalat, se pare, pentru prima oară, contribuția lui Al. Philippide la cunoaşterea categoriei aspectului în limba română, a făcut şi unele observații în legătură cu concepția fostului său profesor. În primul rând, el ține să sublinieze că Al. Philippide înțelegea prin s t a t u s a c t i o n i s aspectul, iar prin s t a t u s t e m p o r i s, timpul, precizând, totodată, că nu poate identifica sursa acestei terminologii latineşti. Faptul că Al. Philippide face distincție între *timp* şi *acțiune*, poate să trimită la concepția şi terminologia lui Delbrück de până în anul 1885, când Brugmann a creat termenul *Aktionsart*. Al. Philippide foloseşte, în *Gramatică*, şi sintagma d u r a t a î n t i m p, care pare a fi creația sa. Oricum, „En

traduisant *Aktionsart* par *durée dans le temps*, Philippide donnait un nom plus approprié à ce que les savants qu'il avait suivis entendaient par aspect verbal. C'est de lui que nous nous somme inspirés en tarduisant *Aktionsart* par *durée de l'action*”[16]. Pe de altă parte, G. Ivănescu mai relevă faptul că Al. Philippide nu face distincția între durata acțiunii şi aspectul verbal, situându-se pe poziția teoretică a lui Curtius, a neogramaticilor şi a şcolii lingvistice franceze„ qui ne faisaient pas de distinction entre la durée de l'action et l'aspect verbal, ou, plus exactement, confondaient le degré de réalisation de l'action avec la durée de l'action”[17]. Din acest motiv, el greşeşte când afirmă că viitorul indicativului exprimă actio continua, adică acțiunea imperfectivă. Dacă prin acțiune imperfectivă ar fi înțeles o acțiune nefinalizată („l'action inachevée, qui n'est pas menée jusqu'au but”) şi nu o acțiune durativă, el n-ar fi făcut această eroare. O probă în plus că Al. Philippide înțelegea prin *imperfectiv* şi *perfectiv* durata acțiunii rezidă în susținerea că participiul trecut pasiv marchează actio perfecta pentru verbele perfective şi actio continua pentru verbele imperfective[18]. În plus, „il commit l´erreur plus grave de considérer l´action aoriste comme étant différent de l´action parfaite. En concevant l´action imparfaite comme une action durative, Philippide, de même que les linguistes qui le précédèrent, dût lui opposer une action momentanée, au lieu d´une action perfective, pourtant introduite dans son système. Bien que Brugmann ait fait cette erreur, il soutanait cependant que l´action aoriste était aussi perfective. Il est vrai qu´il y a une différence entre le passé simple et le passé composé. Pourtant ce n´est pas celle que signalait Philippide, mais une autre: le passé simple exprime l´action perfective pure, tandis que le passé composé exprime l´action perfective à résultats dans le présent, c´est-à-dire l´action perfective résultative”[19].

Chiar dacă lucrările amintite ale lui Philippide, dar în special *Gramatica*, nu au influențat dezvoltarea ulterioară a gramaticii româneşti, rămâne însă un fapt incontestabil că el a fost primul care a atras atenția asupra acestei caracteristici a limbii române, caracteristică pusă acum în valoare de ultimele gramatici academice, GALR şi GBLR.

Note:

1 Cf. G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes*, în vol. *Mélanges linguistiques*, publiés à l'occasion du VIIIe Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957, Édition de l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 1957, p. 37.

2. *Art. cit.,* p. 31.

3. *Ibidem.*

4. *Op. cit.*, p. 10.

5. *Ibidem*, p. 169.

6. *Ibidem, p. 173.*

7. *Ibidem*, p. 194. În *Gramatică*, la cele două raporturi, *status actionis* şi *status temporis*, Al Philippide mai adaugă unul: „timpul faţă cu timpul predicatului (status relationis, consecutio temporum"). Tot acolo, la *status actionis*, este menţionată şi *actio aorista*, care „ţine numai un moment – care, negreşit, poate fi mai scurt sau mai lung" (p. 327).

8. *Istoria*, p. 194

9. Totuşi, „Pentru cele două înţălesuri ale perfectului latin, aorist şi actio perfecta, limba română a diferenţiat formele, întrebuinţînd pentru aorist forma latină şi pentru actio perfecta pe cea compusă cu *habeo* (ale cărei începuturi se găsesc în lat. dacă nu cumva în vorbirea populară romană stăpînea acelaş uz ca şi în româneşte, iar uzul clasic este un efect al imitaţiei greceşti" (*Istoria*, p. 196).

10. *Gramatica*, p. 327-331 *passim*. Pentru formele cu *eram*, v. p. 112.

11. *Ibidem*, p. 331-334 *passim*. Pentru formele trecutului compus II, v. p. 105-106. De precizat că prin trecutul simplu Al. Philippide înţelege perfectul simplu (aoristul), iar prin trecutul compus I, perfectul compus.

12. *Gramatica*, p. 334-335. Pentru forma potenţialului, v. p. 118.

13. *Gramatica*, p. 336.

14. *Ibidem*, p. 337-338.

15. *Ibidem*, p. 341-343.

16. G. Ivănescu, *art. cit.,* p. 37.

17. *Ibidem*.

18. *Ibidem*, p. 46.

19. *Ibidem*, p. 47.

Bibliografie

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Coord. Valeria Guţu Romalo, *Gramatica limbii române*. Vol. I: *Cuvântul*, vol. al II-lea: *Enunţul*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Coord. Gabriela Pană Dindelegan, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2010.

Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode,* Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962.
Iorgu Iordan, *Alexandru I. Philippide*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969.
G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes*, în vol. *Mélanges linguistiques*, publiés à l'occasion du VIIIe Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957, Édition de l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 1957.
Carmen Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, Bucureşti, 2008.
Al Philippide, *Istoria limbii române*. Volumul întâi. *Principii de istoria limbii,* Tipografia Naţională, Iaşi, 1894.
Al. Philippide, *Gramatică elementară a limbii române*, Iaşi, 1897.

AL. PHILIPPIDE'S CONCEPTION ABOUT THE CATEGORY OF VERBAL ASPECT

(Abstract)

Keywords: *Romanian language, grammar, verbal aspect*

The author starts from the remark of G. Ivănescu in the study *Le temps, l´aspect et la durée de l´action dans les langues indo-européennes* (see *Bibliography*), where he stated that the verbal aspect issue in Romanian linguistics was first raised by Al. Philippide. The latter started from H. Paul's position in *Prinzipien der Sprachgeschichte* which was different from that of most Indo-Europeanist linguists, in the sense he claimed that verbal forms express both time and aspect. Al. Philippide applied the German linguists' thesis to Romanian, relying on numerous examples from cult and folk literature. He distinguishes between *status actionis*, i.e. the verbal aspect, and the *status temporis*, that is temporal expression, but he commits the error to mix up the duration of action (la durée de l´action) with the accomplishment, finalisation of action (le degrée de l´action), fact remarked by G. Ivănescu in his study (see *supra*).

OBSERVAȚII ISTORICO-ETIMOLOGICE PRIVIND MACROTOPONIMELE TRANSILVANIA ŞI ARDEAL

LAURENȚIU NISTORESCU
Centrul de Studii Dacoromanistice „Lucus", Timişoara

Cuvinte-cheie: *Transilvania, Ardeal, toponimie, substrat*

Una dintre erorile marginale, dar frecvente, care se fac în analiza celor două macrotoponime este prezumția că cele două ar fi integral sau cvasiintegral sinonime. Eroarea este într-o mare măsură scuzabilă, dacă avem în vedere faptul că, de-a lungul istoriei, conținutul celor două etichete regionale – care au dobândit însă şi dimensiuni politico-instituționale – s-a metamorfozat într-o măsură deloc neglijabilă. O constantă semnificativă, chiar identitară, a rămas: ambele au păstrat o legătură nemijlocită cu spațiul intracarpatic sau cu diviziuni majore ale acestuia. Geografia modernă a statuat, de altminteri, în temeiul unei tradiții mai mult sau mai puțin echivoc receptate, că termenul **Ardeal** este aplicabil spațiului intracarpatic propriu-zis (adică a ansamblului regional format din bazinele riverane Mureş-Târnave, de până la pătrunderea Mureşului în coridorul Zarandului, Oltul superior, de până la intrarea în pasul Turnu Roşu şi, respectiv, Someşuri, de până la intrarea în ținutul Sătmarului), în vreme ce toponimul **Transilvania** se aplică unei extensii vag definite a acestui spațiu, care adaugă regiunii eminamente intracarpatice, în totalitatea lor sau doar parțial, provinciile Maramureşului, Sătmarului şi Bihariei, respectiv (într-o accepțiune mai riguroasă, dar şi de dată mai recentă), toate acele teritorii care s-au reunificat cu România la 1 Decembrie 1918, cu

excepția Banatului. Pentru mai buna înțelegere a contextului cultural în care au evoluat cele două toponime, trebuie să amintim că, la sfârşitul Primului Război Mondial, niciunul dintre ele nu mai funcționa decât ca referențial geografic: formațiunea politică a Transilvaniei (care funcționase când ca principat autonom[1], când ca stat *de facto* independent[2]). Ca atare, sensurile induse de asocierea cu instituția politică au rămas fără corespondent; dar este de reținut aspectul că, de-a lungul celor circa şapte secole de utilizare cu această valoare de întrebuințare (care, inevitabil, influențează şi în prezent receptarea într-un sens mai lax sau mai restrictiv a elementelor toponimice în discuție), aria de aplicare a cunoscut modificări în funcție de contextele politico-istorice, cu un minim restrâns la spațiul intracarpatic (perioadă când, fatalmente, termenii Ardeal şi Transilvania au putut fi receptate cu justă măsură ca sinonime) şi un maxim, pentru noțiunea Transilvania, extins până spre cursul nord-mureşean al Tisei. Să mai adăugăm, fără a insista asupra acestui aspect, că valoarea de întrebuințare politico-instituțională a celor două toponime a fost puternic influențată de utilizarea în paralel a mai multor denumiri pentru una şi aceeaşi entitate politico-instituțională, situație foarte frecventă în Europa Evului Mediu (şi nu numai), dar amplificată de natura multilingvistică a administrației principatului intracarpatin: în afara termenilor Ardeal şi Transilvania/Transylvania[3], se aflau în uz

---

[1] Principatul Transilvaniei s-a constituit ca formațiune politică unitară treptat, în decursul secolelor X-XII, pe parcursul formării regatului medieval al Ungariei, în interiorul căruia şi-a păstrat individualitatea instituțională până în 1541, când s-a afirmat ca stat independent în contextul cuceririi Ungariei de către Imperiul Otoman. O a doua tapă de funcționare autonomă ca instituție politică a Transilvaniei s-a desfăşurat după cucerirea sa de către Imperiul Habsburgic, în 1699, şi până în 1866, când nou-formatul Imperiu Austro-Ungar a desființat structurile instituționale ale provinciei.

[2] În perioada 1541-1699, Principatul Transilvaniei a funcționat ca stat de sine stătător, dar formal aflat în stare de vasalitate față de Imperiul Otoman.

[3] Favorizat de predominanța limbii latine în administrația internă şi diplomația epocii, termenul a dominat şi preferințele surselor otomane, alături de formula *Erdel/Erdehstan*.

instituțional (respectiv, utilizate în documentele de cancelarie) denumirile Erdely[4], Siebenburgen[5], dar şi Sedmiogrod[6].

Cu aceste precizări introductive, ne vom opri mai întâi asupra problemei etimologice a toponimului Transilvania, afirmând dintru început că acesta nu ridică, în mod practic, nicio problemă. Atât în întregul său, ca substantiv propriu compus, cât şi prin componentele sale constitutive (*trans-* sau, după caz, *ultra-*, respectiv, *silva/silvania*), termenul în discuție este unul eminamente latin şi nu a existat, în ultimele trei secole de dezbateri pe tema ”arheologiei” lingvistice, nicio luare de poziție cât de cât notabilă care să pună sub semnul întrebării această evidență. Două aspecte ar putea fi consemnate în plus, în această chestiune. Primul, şi el îndeajuns semnalat, este că termenii constitutivi s-au perpetuat în limba dacoromână direct din substratul latin, prin intermediul latinei dunărene târzii (a străromânei), neaflându-ne aşadar în situația unei terminologii recuperate pe cale cultă, în epoca modernă, de ”re-latinizare”[7] a limbii. Cel de-al doilea aspect ține de aria inițială de aplicare a constructului *Ultrasylvania/Ultra-Silvam*, termen a cărui primă atestare, aşa cum o cunoaştem astăzi, datează din anul 1075, din vremea regelui maghiar Geza I: ***Ultra silvam*** *ad castrum quod*

[4] Poate părea surprinzătoare tratarea distinctă a acestui termen, considerat îndeobşte (şi cu just temei) o traducere maghiară a termenului latinofon *Transilvania/Ultra-sylvania*. După cum vom arăta mai jos, nu ne raliem la opinia potrivit căreia *Ardeal* şi *Erdely* reprezintă variațiuni ale aceluiaşi etimon, ci au ajuns să consoneze semantic doar de-a lungul unui parcurs istoric, favorizat de potențialul omofonic. Alte traduceri ale formulei latine: *Zalissia* (ruso-ucraineană), *Uberwald* (germanică).

[5] Termen favorizat de sursele săseşti şi, în general, germanice.

[6] Calchiere poloneză a formulei germanice *Siebenburgen/Şapte Cetăți*; în sursele sârbo-bulgare *Semigradsko*, în cele ruso-ucrainene *Semyhorod*; de consemnat şi utilizarea formulei latine *Septem Castra*.

[7] Acest proces, care ar merita din partea cercetătorilor un efort analitic mai consistent, desfăşurat în secolele XVIII-XIX ca dimensiune auxiliară a elaborării constructelor normative ale limbii (daco)române, a fost, *de facto*, unul de unificare a limbii vorbite, care a favorizat cu mai multă frecvență, dintre elementele de vocabular deja aflate în circulație pe arii mai mari sau mai mici, pe cele de origine latină.

vocatur Turda[8]. Evident, anul 1075 este aici un *terminus post quem*, documentul certificând faptul că constructul terminologic exista deja, dar era încă recent, iar aplicarea sa era legată de spaţiul geografic în discuţie. Că aşa stau lucrurile, o demonstrează şi referirile din notoria, pentru istoriografiile română şi maghiară, ”Cronică a lui Anonymus”/*Gesta Hungarorum*, izvor care, deşi redactat abia la începutul secolului XIII, consemnează, cu privire la realităţile geo-politice de la cumpăna secolelor IX şi X, adică de la debutul epopeii maghiare în Bazinul Carpatic: *Gelu, dux Ultrasilvanus*[9]. Este mai mult decât evident că în acest orizont de timp trebuie plasată elaborarea toponimului Ultrasilvania, termen care prin structura sa – ”dincolo de pădure” – certifică faptul că a exprimat poziţia de receptare a unui observator extern. Aducem aici în discuţie un detaliu de natură istorică îndeobşte ignorat: la data la care ducele român Gelu era înfrânt, iar cuceritorul Tuhutum primea jurământul fruntaşilor Ultrasilvaniei[10] la Aşchileu, jumătatea sudică a spaţiului intracarpatic (a Ardealului, respectiv, bazinul Mureşului superior-mijlociu şi al Târnavelor) continua să fiinţeze, sub forma unei formaţiuni politice de sine stătătoare (dar care va ajunge tocmai în acest orizont de timp sub presiunea pecenegilor), ceea ce istoriografia a etichetat drept ”voievodatul de Bălgrad”[11] – această

[8] Pascu 1972, pg. 19 şi urm.

[9] *Anonymi (P. magistri) Gesta Hungarorum*, cap. 24, 26, 27, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, Ed. Szentpetery E., vol. I, Budapest 1937, p. 65, 66-67, 69, cf. Pascu 1972, pg. 19.

[10] Nu ştim care era numele pe care această formaţiune politică (respectiv, prin elitele sale premaghiare) şi-l atribuia ei înseşi; ştim însă că, în secolele care au urmat, sintagma Ţara Silvaniei/*Terra Silvanus* a fost favorizată.

[11] Spre deosebire de ducatul lui Gelu/Ţara Silvaniei, cucerit de maghiari în urma unei singure campanii militare, acest voievodat va fi cucerit în etape, într-un proces care va dura cel puţin încă un secol după descoperirea oraşului Alba Iulia de către Gyula cel Bătrân şi în care maghiarii se vor confrunta nu numai cu autohtonii, ci şi cu pecenegii. Ţinutul Bârsei şi depresiunile din Carpaţii Orientali vor fi ultimele teritorii intracarpatice aduse sub autoritatea maghiară (şi doar cu ajutorul Ordinului Teuton, respectiv, al contingentelor de secui), abia în ajunul marii invazii tătaro-mongole din 1241. Formaţiunea cu centrul la Alba Iulia a mai fost denumită în unele izvoare ”ducatul lui Beliud”, probabil, după numele

stare de fapt, care se va perpetua cel puțin trei generații, fiind certificată o dată în plus de legenda descoperirii oraşului Alba Iulia[12] de către ducele de atunci al Ultrasilvaniei, Gyula cel Bătrân[13], cu prilejul unei vânători (recte, a unei expediții de recunoaştere) efectuate la sud de marginile ducatului pe care îl stăpânea şi care, până la pierderea bătăliei cu regele Ştefan din anul 1002, de către nepotul său Gyula cel Tânăr, nu era încă anexat regatului Ungariei[14]. Este, aşadar, de netăgăduit faptul că, până la începutul secolului XI, teritoriul eminamente intracarpatic era ocupat de două formațiuni politice distincte una față de cealaltă - şi poate că istoricii contemporani ar trebui să acorde mai multă atenție ”detaliului” că această diviziune o prelungea pe cea din epoca daco-romană, când în acelaşi spațiu funcționau Dacia Porolisensis şi Dacia Apulensis! – denumirea de Ultrasilvania fiind, la acel orizont de timp aplicat regiunii de la nord de Muntele Mare, iar cea de Ardeal, celei de la sud. În mod vădit, această disjuncție terminologică s-a estompat însă cu timpul, constituirea unei singure formațiuni politice (Voievodatul/Principatul Transilvaniei, care prelua numele uneia şi capitala celeilalte formațiuni predecesoare) făcând-o irelevantă. Merită însă să observăm că amintirea unei stări de fapt anterioare continua să se perpetueze în societatea transilvăneană şi după alte două veacuri: aşa-numita ”răscoală de la Bobâlna” din 1437-1438,

conducătorului său politic din momentul întâlnirii cu Gyula cel Bătrân (Pop 2011, pg. 158).

[12] Despre aceasta, izvoarele (vezi nota următoare) fac mențiunea unanimă că era localizată în Ardeal: *civitas Alba in Erdeluel* (*Chronicon Posoniense*, cap. 28, 46, în *Scriptores* II, p. 33, 36, cf. Pascu 1972, pg. 67-68.

[13] Mărculeț 2010, pg. 164-165.

[14] Detaliile acestor episoade – prezența clanului Gyula pe tronul Ultrasilvaniei, descoperirea oraşului Alba Iulia şi conflictul dintre ducele Gyula cel Tânăr şi regele Ștefan – sunt relatate în Cronica de la Buda, Cronica de la Pojon/Bratislava, Cronica de la München şi Cronica lui Henric de Mugeln, precum şi în mai multe izvoare bizantine. Deosebit de semnificativ, din perspectiva noastră, este faptul că autorii acestor izvoare precizează cât se poate de explicit că Alba Iulia era un oraş mare, întemeiat de romani. Denumirea maghiară a Albei Iulii, Gyulafehérvár, surprinde tocmai momentul înstăpânirii lui Gylas Maior (Gyula cel Bătrân) asupra acestui centru politic.

care a debutat, de altfel, prin întrunirea unui „parlament al stărilor" din nordul Transilvaniei, a afectat aproape exclusiv Țara Silvaniei (Ultrasilvania), în vreme ce teritoriile sudice ale principatului beneficiau de o pace socială, care a permis întărirea familiei nobiliare româneşti a Huniazilor.

Ajungând astfel la cel de-al doilea toponim în discuție, Ardeal, avem obligația metodologică de a preciza că, până către jumătatea secolului XX, canonul interpretativ etimologic, împărtăşit la acea vreme şi de cea mai mare parte a autorilor români, l-a constituit derivarea termenului din vocabula maghiară *erdö*/pădure. Treptat, pe măsura intensificării efortului de analiză şi a reducerii presiunilor ideologice, au ieşit la iveală numeroase elemente de invalidare a acestei – până la urmă doar – ipoteze de lucru[15]. Vom trece în revistă, în cele ce urmează, fără pretenția exhaustivității, elementele de invalidare – nu înainte însă de a face o precizare de ordin conceptual: în opinia noastră, trebuie să vorbim despre o invalidare parțială, cazul analizat punându-ne în fața unei rare (dar nu rarisime) situații de dublet toponimic formal (cvasi)omofon, dar disjunct semantic. Într-adevăr, termenii Ardeal şi Erdely, primul (după cum vom vedea mai jos) derivat din radicalul indo-european *deal/dhal*, iar cel de-al doilea dintr-un element de vocabular (sus-amintitul *erdö*) pe care limba maghiară şi l-a format în etapa sintezei sale europene[16], cel mai probabil sub presiunea celto-germanicului *Erde*[17], au prin puterea etimoanelor lor, încărcături de sens diferite – „Ținutul

[15] Amintim aici (şi subscriem la) opinia exprimată de Sorin Paliga, că o eventuală derivare a termenului românesc de la maghiarul *erdö* ar fi trebuit să conducă, pe baza normelor fonetice, la forma *Erdei* sau *Ardei* (Paliga 2006, sub voce/pg. 33-34).

[16] Asupra acestui aspect (pe care nu vom insista, dat fiind că este periferic demersului nostru) s-au formulat o serie de opinii, care pot fi sistematizate în două categorii: fie termenul a fost construit după aşezarea în Pannonia, prin valorificarea unor elemente ale fondului lingvistic autohton (premaghiar), care se aflau într-o anumită relație cu termenul germanic, dar au suferit o nuanțare de sens; fie, dimpotrivă, termenul (radicalul său) a făcut parte din zestrea pre-europeană a limbii maghiare, fixându-se apoi semantic în relație cu substratul pannonic.

[17] Atestările scrise, antice, ale termenului ne obligă să luăm în considerare cel puțin o contaminare celto-germanică.

denivelat/deluros” în primul caz, „Ținutul păduros” în cel de-al doilea – dar au ajuns să îmbrace, inclusiv datorită circulației lor paralele şi având acelaşi referențial toponimic în provincia intracarpatică, un aspect fonetic foarte apropiat. Dar motivul fundamental pentru care nu putem expedia soluția etimologică pentru toponimul românesc *Ardeal* pe seama radicalului maghiar *erdö* este pe cât de simplu, pe atât de categoric: termenul care a stat la baza celui românesc este atestat **în scris**, gata compus (avem de-a face, totuşi, cu un cuvânt compus![18]) şi deja funcțional ca toponim, cu mult înainte ca maghiarii să aibă vreo legătură cu spațiul eminamente european. Astfel, Antichitatea latină consemnează formula din care a derivat cuvântul românesc Ardeal printr-o deloc limitată serie de consemnări în izvoare scrise şi atestări epigrafice[19]. La loc de cinste stă mențiunea lui Iulius Caesar, din *De Bello Gallico*[20], unde toponimul este atestat sub forma *Arduenna*, formă care s-a conservat[21], foarte puțin alterată, până în zilele noastre: *Ardennes/Ardeni*. Contextele de utilizare – *Arduennam abditis/ascunzişurile ardene, Arduennae partis/părțile ardene* şi *Arduennam silvam/pădurile ardene* – clarifică şi aspectul, de interes pentru noi, că sensul primar al radicalului toponimic nu făcea trimitere la pădure (altminteri, sintagma *Arduennam silvam* ar fi fost pleonastică), deci se diferențiază net, sub raport semantic de maghiarul *erdö*. Larga circulație a acestui termen, favorizată deopotrivă de ampla dispersie migratorie a celto-galilor în Europa (inclusiv bazinele Dunării mijlocii şi Dunării de Jos[22]) şi Asia Mică, cât şi de excepționalul

[18] Printre cei care au semnalat acest aspect se numără Paliga 2006, pg.33-34

[19] Dintre inscripțiile care includ elementul nostru toponimic pot fi amintite CIL VI 00046 (o epigrafă din Roma, care reține forma *Arduinne*) şi CIL XIII, 07848 (Düren, Germania Inferior, o invocație către *deae Arduinnae/Ardbinnae*); vezi şi EDCS 1.

[20] Caesar, *De Bello Gallico* 5, 3; 6, 29; 6, 33. Altă atestare: Tacitus, *Annales* 3, 42: *… petebanque saltus quibus nomen Arduenna…*

[21] În cazul macrotoponimelor, conservarea de-a lungul mai multor epoci istorice constituie regula şi nu excepția.

[22] Cea mai consistentă prezență celtică în bazinul dunărean, generând ample interferențe cu populațiile autohtone traco-dacice, s-a stabilit în urma marii migrații din sec. IV î.Hr. şi a durat, prin formațiuni etnopolitice precum boiomii, tauriscii,

vehicul cultural care a fost limba latină, este pusă în evidenţă de numeroase alte toponime asociate: *Arden* şi *Ardeley* (Britania/ Anglia), *Ardelve* (Scoţia), *Ardin* (Galia/Franţa), *Arda*[23] (râu în Tracia/Bulgaria), *Ardea*[24] şi *Ardelica* (Italia), *Ardnin* (Noricum/ Austria), *Ardail* (Armenia), *Ardal, Ardajin* şi *Ardil* (Persia/Iran) ş.a.m.d. La acestea se adaugă, din spaţiul daco-românesc, toponime precum *Ardeova* (Cluj), *Ardud* (Satu Mare), *Ardusat* (Maramureş) şi o nesfârşită listă de derivate ale elementului de referinţă Ardeal, dispersate în toate regiunile[25]. În acelaşi sens, merită readusă în atenţie şi o consemnare a macrotoponimului nostru, în formula *Ardil/Arduil*, în contextul aşa-numitei corespondenţe khazare[26], redactată la jumătatea sec. X, dar făcând trimitere la o realitate din primele decenii ale sec. VIII[27]. Identificarea acestui ţinut cu Ardealul intracarpatic este însă discutabilă: analiza logico-istorică face mai

---

scordiscii etc., sau chiar structuri statale ca regatul de la Tylis, până la încorporarea durabilă a teritoriilor acestora în Imperiul Roman (sec. I î.Hr.-I d.Hr.).

[23] Afluent al Mariţei; considerat de cei mai mulţi filologi ca având origine tracică (*Paliga, 2006, sub voce*); după cum vom vedea, atribuirea tracică (sau traco-anatoliană) este la rândul său întemeiată, ceea ce ne conduce obligatoriu spre concluzia că ne aflăm în faţa unui element de substrat indo-european.

[24] Provincia Lazio; atestat încă din sec. V î.Hr., aceeaşi observaţie privind substratul indo-european ca şi la traco-bulgarul *Arda*.

[25] În cazul acestora, este însă dificil de disjuns între situaţiile de difuziune toponimică derivată prin circulaţia istorică (care constituie, fără îndoială, cea mai mare parte a cazuisticii) şi eventualele speţe autonome.

[26] Este vorba de corespondenţa dintre regele Khazariei Iosif al lui Aaron şi rabinul Hasdai ibn Şaprut din Cordoba, care invocă, în vecinătatea Mării Negre şi a Imperiului Bizantin, un oarecare ţinut *Ardil/Ardail*, bogat în aur şi argint. Kostler 1987, pg. 58-79, 225-232; Khazars 1.

[27] Datările propuse pentru schimbul de scrisori oscilează între anii 954 şi 961 (când maghiarii se instalaseră durabil în Pannonia şi începuseră pătrunderea în spaţiul carpatic, dar nu aveau încă o imagine geografică completă a acestuia). Evenimentele în a căror relatare este menţionat şi ţinutul Ardil au avut loc cu cel puţin două secole mai devreme, cel mai probabil în anul 731, când o parte a Ardealului intracarpatic se află sub hegemonia avarilor, bulgarii turanici sunt instalaţi durabil (în cadrul unui stat recunoscut de Constantinopol) în zona balcanică, iar o grupare de alani, alungată de războaiele arabo-khazare din zona sud-caucaziană (localizarea armeană a Ardilului!) tocmai se stabileşte în Scitia Minor/Dobrogea, unde va fi rapid asimilată.

plauzibilă o localizare în vechea Armenie, iar o eventuală relaţie cu zona carpatică i-ar implica nu direct pe khazari, ci pe avari sau pe bulgarii turanici – ce-i drept, desprinşi din acelaşi conglomerat desemnat drept ”Imperiul de Itil” asupra căruia stăpânea regele Iosif al lui Aaron, care avea să exercite, în secolele VIII-IX, o anumită influenţă şi asupra proto-maghiarilor. Valoarea de exemplu a Ardilului khazar rămâne, în sensul în care el întăreşte observaţiile deja formulate cu privire la larga circulaţie şi originea de substrat indo-european a elementului toponimic analizat.

Străvechimea termenului *Ardeal* – respectiv, a ipostazelor pe care acest cuvânt, altminteri constantă sub aspect structural şi semantic, ba chiar şi din perspectiva puterii de circulaţie, care a favorizat valoarea de întrebuinţare ca toponim – întăreşte interpretările, tot mai larg acceptate în ultimele decenii, potrivit cărora ne aflăm în faţa unui element de vocabular, indubitabil compozit, generat dintr-un palier al substratului indo-european cu certitudine preroman, dar căruia constructul cultural generat de universalizarea limbii latine i-a conferit cadrul ideal de conservare, delimitându-l totodată într-o plajă de înţelesuri restrânsă, specifică substantivelor proprii. În acest context, se pune întrebarea, vizavi de prezenţa acestui element toponimic în limba română (daco-română), dacă avem de-a face cu preluarea sa din fondul terminologic aflat în circulaţie în spaţiul european, graţie moştenirii latine, eventual greco-latine, sau el valorifică piese ale substratului propriu, traco-dacic? Mai multe argumente pledează tranşant pentru a doua variantă. Astfel, avem a observa că elemente de vocabular prezumabile a fi servit ca etimon pentru Ardeal există în mai toate marile idiomuri cu care ansamblul traco-dacic s-a aflat în contact anterior integrării sale în civilizaţia romană: *Erde* la germani (care, raportat la celticul Arduenna, pare a reprezenta calchierea termenului deja compus), *dal/del* la iliri (radical care a generat, printre altele, etnonimul *dalmatai/delmatae* şi toponimul regional asociat, preluat de romani, Dalmaţia[28]), *del/thall* la greci (cu o excepţională productivitate

[28] O dezvoltare a subiectului, la Paliga 1988. Toponimul regional Dalmaţia este, de asemenea, asociat cu toponimul urban Dalmium/Dalminium, situat în spaţiul dalmato-ilir, în actuala Croaţie, în apropiere de cetatea antică Narona (Strabon 7, 5, 5)

terminologică, ce cuprinde termeni precum *Thalassa*, *Delos, Delphoi, Dedalos* ş.a.), *tel* la etrusci şi protolatini ş.a.m.d. – ceea ce lasă puţin loc de îndoială cu privire la prezumţia că idiomurile traco-dacice dispuneau, la rândul lor, de un element cvasiidentic. De altfel (şi acesta este un argument de sine stătător) dispunem de o serie largă de atestări scrise a acestui termen în cotext lingvistic tracic/traco-dacic, pe lângă consemnarea unor toponime precum Dalatarba, Delkos, antroponime precum Sadalas etc., fiind de evocat, aici, cele două inscripţii de la Duvanli: *ēuziē*.... ***dele*** / *mezēnai*, respectiv, *Dadalemes*[29]. Nu în ultimul rând, un alt argument în favoarea ipotezei că limba română deţine termenul Ardeal direct din substrat este faptul că radicalul acestuia - *deal* - funcţionează ca termen de sine stătător în toate ariile limbii române (inclusiv în cele ale dialectelor sud-balcanice) şi, în plus, a generat un număr semnificativ de derivate: deluros, derdeluş, Predeal, Dalnic, Deleni etc.

Bibliografie selectivă

Duridanov 1976	Duridanov, Ivan, *The Language of the Thracians*, Ed. Nauka i Izkustvo, Sofia
Kostler 1987	Kostler, Arthur, *Al treisprezecelea trib: khazarii*, Ed. Nagard
Mărculeț 2010	Mărculeț, Vasile (coord.), *Evul Mediu Românesc*, Ed. Meronia, Bucureşti
Paliga 1988	Paliga, Sorin, *A pre-indo-european placename*: Dalmatia, în ”Linguistica”, nr. 28, Ljubljana, pg. 105-108
Paliga 2006	Paliga, Sorin *Etymological Lexicon of the Indigenous (Thracian) Elements in Romanian,* Ed. Evenimentul, Bucureşti
Pascu 1972	Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Ed. Dacia Cluj
Pop 2011	Pop, Ioan-Aurel, *Rădăcinile medievale ale regiunii (provinciei) istorice Transilvania (secolele X-XIII)*, în Balogh, I.M., Gräf, R, Lumperdan, I, ”Economia regională: ipostaze rurale şi urbane”, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
Strabon 1972-1983	Strabon, *Geografia*, Vanț-Ștef, Felicia (ed.), Ed. Științifică, vol. I-III, Bucureşti

[29] Duridanov 1976. De prisos să mai spunem că, la orizontul cronologic al acestor inscripţii – datate în sec. V-IV î.Hr. – nu se putea pune problema unei asocieri cu termenul slav *delu*, indicat drept radical al cuvântului *deal* de majoritatea dicţionarelor noastre, raportul cauzal fiind pur şi simplu inversat: termenul slav a derivat, şi el, din substratul comun.

Webografie:
Caesar
http://www.thelatinlibrary.com/caesar/gallic/gall5.shtml , 10.12.2015
EDCS 1
http://db.edcs.eu/epigr/epi_einzel.php?s_sprache=en&p_belegstelle=CIL+13%2C+07848&r_sortierung=Belegstelle , 10.12.2015
Khazars 1
http://legacy.fordham.edu/halsall/source/khazars1.asp , 10.12.2015
Tacitus
http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Tac.+Ann.+3.42&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0077 , 10.12.2015

Abrevieri:
CIL - *Corpus Inscriptionum Latinarum*
EDCS – *Epigraphik-Datenbank Clauss/Slaby*

THE TOPONYMS ARDEAL AND TRANSYLVANIA
(Abstract)

Key words: *Transylvania, Ardeal, toponymy, substrat*

The toponyms Ardeal and Transylvania are only partially synonymous. The linguistic evolution of those terms closely follows the historical process of formation and identization of the two geographical and geo-political units nominated. The latin origin of the Transylvania toponym and its components is clear, however, about the term Ardeal were made numerous assumptions. Recent research has revealed a more visible link with the Indo-European substrate.

TERMENI DIALECTALI COMUNI ÎNTÂLNIȚI ÎN GRAIUL ROMÂNILOR DIN UZDIN (SERBIA) ȘI DIN GIROC (JUDEȚUL TIMIȘ, ROMÂNIA)

ION MURARIU
Profesor pensionat la Şcoala gimnazială Nr. 25, Timişoara

Cuvinte-cheie: *limba română, dialecte, cuvinte din graiul bănățean*

În pregătirea unei noi ediții (a IV-a, revăzută şi adăugită) a glosarului girocean intitulat *Vorbe d-ale noastre*, de un real folos mi-a fost consultarea volumului *Cuvinte vechi din graiul bănățean al Uzdinului*, Editura Emma Books, Sebeş, 2002) întocmit de cunoscutul scriitor, jurnalist şi om de cultură Vasile Barbu.

În *Argument*, autorul aminteşte, pe scurt, locul limbii române în cadrul marii familii a limbilor indo-europene, dialectele limbii române, subdialectele acesteia precum şi faptul că subdialectul sau graiul bănățean se distinge prin particularități fonetice şi lexicale.

Referindu-se la graiul bănățean al Uzdinului de odinioară, care îi este familiar, autorul glosarului mărturiseşte că „acest grai al mumii este atât de bogat şi rafinat că te uimeşte pur şi simplu". Ca urmare, a adunat asemenea cuvinte vechi, vreo 3350 la număr, timp de 22 de ani, numai din dragostea „de a le salva de la pieire", după cum precizează. Totodată Vasile Barbu consideră că „cea mai aproape (dacă nu şi identică prin asemănarea lexicală) zonă din Banatul românesc cu cea a Uzdinului este zona Banlocului, aducând exemplificări în acest sens.

Incitat de această constatare, am sesizat şi înrudirea lingvistică a girocenilor cu uzdinenții, şi unii şi alții dând acelaşi înțeles multor cuvinte din vorbirea locală, cum ar fi: *alălánt* (celălalt), *bâzóni* (gâză

mare), *becegós* (bolnăvicios), *căşấță* (colivie), *cubért* (plic), *a se despărțî* (a divorța), *drap* (maro-deschis, bej), *giréje* (argăseşte), *lóptă* (minge), *maiamúcă* (maimuță), *porcotós* (obraznic), *rugáre* (cerere), *şoátăr* (prundiş), *tămbălắu* (petrecere gălăgioasă), *țắlăr* (țelină), *untúră dă coşíe* (vaselină), *vir* (locul cel mai adânc al unui râu), *zbiceálă* (şnurul de la capătul biciului care plesneşte). Se înțelege că asemenea cuvinte care mi-au scăpat, nefiind incluse în definițiile precedente, le-am introdus în lucrarea reeditată.

Pe de altă parte, am descoperit în lucrarea amintită şi cuvinte din graiul celor două comunități, termeni cărora vorbitorii le dau sensuri diferite. Asupra acestora mă voi opri în cele ce urmează, grupându-i în trei grupe: 1) Cuvinte cu sensuri total diferite în cele două zone; 2) Cuvinte cu sensuri diferite, dar, oarecum apropiate; 3) Cuvinte care au un sens într-o zonă şi mai multe sensuri în alta.

Cele mai numeroase sunt cuvintele din prima grupă pe care le voi aminti, precizând, mai întâi, înțelesul lor în vorbirea giroceană (şi exemplificându-l într-un scurt context), apoi amintind sensul specificat de autorul volumului despre graiul celor din Uzdin, însă fără a ilustra folosirea acestuia în propoziții sau fraze.

Asemenea termeni sunt:

aşerá — a) A aştepta să primeşti ceva, a pândi: Mâțî noştri *áşeră* întruna să capece mâncare;
b) Speră, nutreşte, tânjeşte.

băgíc: — a) Fontă, tuci (metal): Şărpenca asta dă *băgic* o am dă mult.
b) Ceaun.

bâcít — a) Bătătorit: Pământu ăsta îi tare *bâcit*.
b) Turtit.

boc — a) Pieptar, cojocel fără mâneci din lână de oaie: Ia-ț *bocu* pră cine să nu rişeşci.
b) Palton.

bombocí — a) A bombăni, a spune ceva nedesluşit: Şe tot *bomboceşci* întruna?
b) A avea totdeauna altă părere.

bunduzálă — a) Îmbulzeală, înghesuială: La târg o fost mare *bunduzală*.

	b) Situație încurcată, incertă.
căcălắu	a) Mult, în cantitate mare: Anu ăsta s-or făcut (la) prune *căcălău*.
	b) Locul în grajdul animalelor domestice unde ele urinează.
cănun(á, í)	a) A se văicari: Nu ce măi *cănuna* atâta, că tot nu câsciji nimic.
	b) A face pe cineva să îndure, să se chinuie.
cârtóg	a) Gunoi: Adună *cârtogu* dân fața uşî.
	b) Culcuş.
chílăv	a) Schilod: Dân accident o rămas *chilăv* pră viață.
	b) Neîndemânatic.
chilăví	a) A schilodi: L-or bătut până l-or *chilăvit*.
	b) A obosi de prea multă muncă.
clențáică	a) Broască la uşă: Ai închis uşa cu *clențaica*?
	b) Arbust din care se face gard verde.
cocáie	a) Scrânciob: Dacă ce dai în *cocaie*, poț să amețăşci.
	b) Persoană hărțăgoasă.
córmăn	a) Plug pentru prăşit având aripi laterale care ridică pământul la rădăcina plantei: Bagă *cormănu* înainte dă a doua prăşală.
	b) Ghidon (la bicicletă).
(a se) dăbălá	a) A(şi) dezgoli trupul (sau o parte a lui): Nu ce mai *dăbăla*, că afară-i frig.
	b) A se prosti.
drấglu	a) Unealtă în formă de sapă cu care se netezeşte spuza la gura cuptorului: Traje bine cenuşa cu *drâglu*.
	b) Piepten de pieptănat fuiorul.
futcărí	a) A sudui: S-or luat la sfadă şî s-or *futcărit* una pră alta.
	b) A păcăli pe cineva.
gândălác	a) Mormoloc: Apa dân fântână îi plină dă *gândălaşi*.
	b) Cărăbuş.

jâgoár(i)e — a) Greață, arsură la stomac: Când ai *jâgoare,* nu-ț vine foame.
b) Băiat slab (şi fără poftă de mâncare).

m(o, u)flăí — a) A mesteca prea mult în gură fără a înghiți mâncarea: Înghice şî nu măi *moflăi* atâta!
b) A țuca (şi a linge pe cineva în acelaşi timp).

muşấni — a) Larve, viermi: Carnea o făcut *muşâni*.
b) Ouă de paraziți.

prăzăluít — a) Care se comportă anormal: Ăla-i un *prăzăluit*.
b) Rănit, accidentat.

stucní — a) A reveni asupra unei hotărâri: *M-am stucnit* şî n-am mai plecat.
b) A se aşeza (casa, zidul).

şáică — a) Oală mică, cratiță: Pune lapcili în *şaică*!
b) Luntre.

tărh(ă, é)t — a) Aglomerare, mulțime de obiecte: Stă în piață cu atâta *tărhet*, dar nime nu cumpără.
b) Tren de marfă.

Am identificat apoi cuvinte cu sensuri apropiate referitoare la aceeaşi sferă de activitate. Asemenea sunt:

bécică — a) Vas de lemn făcut din doage: Am strâns o *becică* dă prune.
b) Vas de bere.

cóțcă — a) Bucată de zahăr cubic: Pune-mi în ceai o *coțcă* dă dzar.
b) Pătrat.

dăzbumbát — a) Descheiat la o haină cu nasturi: Nu umbla *dăzbumbat* că rişeşci!
b) Cu vestonul decoltat.

d(o,u)nț — a) Compot: Am pus mulce *donțuri* pântru iarnă.
b) Magiun (în borcane).

fişcál — a) Avocat: Îți trăbuie un *fişcal* bun la proces.
b) Judecător comunal.

rădúşă — a) Femeie care găteşte bucatele la ospețe: Mărie îi bună *răduşă* la nunț şî la pomeni.
b) Femeie casnică care găteşte.

şărămpắu	a) Şănţuleţ pentru scurgerea apei ca să nu băltească: Am săpat un *şărămpău*. b) Urmă făcută în pământ.
şui	a) Bubă, umflătură de culoare roşie, nevindecabilă: În sat la noi era bărberi un neamţ cu *şui*. b) Hemoroizi.
târgovínă	a) Mărfuri de negoţ: Pântru *târgovină* să plăceşce armiţâie. b) Comerţ.
trăfícă	a) Tutungerie. Cumpără dă la *trăfică* o paclă dă răpelţi. b) Chioşc.
zgaíbă	a) Pojghiţă unei răni în curs de vindecare: Să nu-ţi rupi *zgaiba*! b) Rană mică.
vătămá	a) A avea dureri de burtă din cauza ridicării unei greutăţi: Strânge-ţ bine praşchia să nu ce *vatămi*! b) A se răni.

În al treilea rând, am depistat cuvinte care sunt folosite cu un sens într-o zonă (monosemantice), iar în alta au dezvoltat mai multe sensuri, de obicei sensuri figurate. Amintesc câteva din această grupă:

aciuít	a) Pripăşit, pus la adăpost pe lângă cineva: Cânele îi *aciuit* pră lângă casa noastră. b) 1. Îndestulat; 2. Stabilit.
báier(ă)	a) 1. Împletitură de lână colorată, prinsă cu cele două capete de partea deschisă a traistei: S-or slăbit *baierele* dâ la straiţă. 2. (Fig.) Vlagă, putere: Cu el s-o gătat; nu-l mai ţân *baierele*. b) Mâner de la găleată.
blúcă	a) Abajur de sticlă pentru lampa cu petrol: S-o spart *bluca* când am şcers-o. b) 1. Obiect rotund. 2. Persoană înapoiată.
buzdúră	a) 1. Cuţit vechi cu lama tocită sau ruptă: Curăţă-ţ păpuşii cu *buzdura* asta.

	2. (Fig.) Om stricat, care are caracter josnic: Dân om şe-o fost ş-o făcut o *buzdură*.
	b) Lepădătură; femeie imorală.
duduróni	a) Brusture: Îi plină grăgina dă *buduroni*.
	b) 1. Țeavă mare, tub. 2. Lujer.
(a se) suripá	a) 1. A (se) dărâma: S-o *suripat* zâdu căşî. 2. (Fig.) Bolnav de hernie: Îi *suripat* dă atâta tovară.
	b) A cădea pământul.
țâțấnă	a) 1. Balama: Scoace uşa dân *țâțâni*!
	2. Rădăcina unui furuncul: Stoarşe bine buboniu să iasă *țâțâna*!
	b) Balama.
zobálă	a) 1. Parte metalică în formă de ax a unui căpăstru, care se petrece prin gura calului ca să poată fi dirijat: Scoace calului *zăbala* când îi dai dă mâncare! 2. Băşicuță în colțurile gurii: Nu țuca mâțu că-ț dă *zobele*!
	b) Bale.

În ultimii ani au apărut mai multe culegeri de termeni dialectali din diferite zone ale Banatului, ceea ce dovedeşte un interes sporit pentru fixarea în scris a termenilor din vorbirea localnicilor[1].

Pe de altă parte, s-au publicat numeroase volume de literatură dialectală ai căror autori au găsit de cuviință să lămurească, în finalul cărților, sensul unor bănățănisme pentru mai buna înțelegere a textelor. Aşa au procedat Dimitrie Acea, Petru Chira, Ionel Iacob-Bencei, Petru Talianu în numeroasele volume publicate, dar şi alți asemenea creatori[2].

La fel au procedat si autorii unor antologii de o asemenea factura[3].

De asemenea, autorii unor monografii au întocmit liste cu termeni locali pe care i-au introdus în lucrările lor[4].

Nu am întâlnit însă, deocamdată, nicio preocupare de a compara termeni din diferite zone, în care atât asemănările cât şi diferențele dialectale sunt notabile. Aşa s-ar putea motiva această încercare limitată.

Note

1. Ștefan Pătruț, *Dicționar regional de cuvinte în grai*, Editura Dacia Europa Nova, Lugoj, 2002; Simion Todorescu-Răcovişanu, *Glosar de termini dialectali din comuna Racovița*, județul Timiş, Edituda de Vest, Lugoj, 2009; Gheorghe Lungu, *Glosar săcoşan. Vorbe de la noi şi nu numai*, Editura Eurobit, Timişoara, 2014.

2. Marius Munteanu, *Cântări dă noapce bună*, Editura Facla, Timişoara, 1984; Ioan Viorel Boldureanu, *Nepoțî lu Moş Costa*, Editura Marineasa, Timişoara, 2003; Gheorghe Babeț, *Jălu mi-i dă satul meu* versuri *Dîn țânerea mea dă mince* – proză, Editura Waldpress, Timisoara, 2013; Sergiu Boian, *Iarna dîn noi*, Editura Eurostampa, Timişoara, 2013.

3. Aurel Turcuş, *Poezie în grai bănățean*, vol. I-II, Editura Orizonturi Universitare, Timişoara, 2009; Ioan Viorel Boldureanu, Simion Dănilă, Cornel Ungureanu, *Antologia literaturii dialectale bănățene (poezie, proză, teatru) 1891-2011,* Editura Universității de Vest, Timişoara, 2011; Ion Murariu, *Condeierii noştri.* Antologie a creatorilor din Giroc şi Chişoda, Editura Mirton, 2007.

4. Ioan Viorel Boldureanu (coordonator), Bogoliub Berečic; Constantin Cădariu; Livia Chiriță; Viorel Dorel Cherciu; Eugeniu Crăiniceanu; Lucia Fătu, Doina Giuchici; Valerian Moroşan; Ioan Săvescu Podea; Mircea Pora, *Topolovățu Mare. Monografie*, Editura Marineasa, Timişoara, 2010; Octavian Gruița; Ion Murariu; Marius Matei, *Giroc – Arc peste timp*, Editura Marineasa, 2010; Victor Tăutu, *Sasca Montană. Monografie*, Editura Mirton, Timisoara, 2009.

COMMON IDIOMATIC TERMS ENCOUNTERED IN THE IDIOM OF ROMANIANS OF UZDIN (SERBIA) AND GIROC (TIMIȘ COUNTY, ROMANIA)

(Abstract)

Key words: *Romanian, idioms, Banat idiom, idiomatic terms*

From the consultation of the glossary entitled *Old words from Banat idiom of Uzdin,* Emma Books Editions, Sebeș, 2012, compiled by Vasile Barbu, the author of the article identified words from the Romanians' language of this Serbian Banat area, semantically identical or quasi identical with those of Giroc inhabitants' idiom, in Timiş county. The paper analyses these terms from three perspectives: 1) Words with identical meaning in both communities. 2) Words identical in form, but with different meanings. 3) Words with one sense in a community and with several in the other (usually figurative). The author also points out that he is not aware of other comparative studies like the present one.

MERIDIANE TEMATICE ÎN LIRICA ELENEI FARAGO

DINU MOTROC
Şcoala gimnazială din comuna Unirea, judeţul Dolj

Cuvinte-cheie: *crochiu biografic, configuraţia operei, teme literare, receptare critică*

În ziua de 29 martie 1878, deasupra Bârladului, a răsărit o stea numită Elena Paximade, care, după un popas de aproape 76 de ani, s-a întors la cer lăsând în urma ei, pentru eternitate, o lumină nepieritoare.

Originile Elenei Farago trebuie căutate în multimilenara Eladă, pământ blagoslovit, unde istoria tresare sub fiecare pas, care i-a zămislit, în vremuri de mult apuse, pe străbunii poetei.

În monografia dedicată Elenei Farago[1], istoricul şi criticul literar C.D. Papastate relatează că, în Gythium, situat în vecinătatea masivului muntos Tayget, a venit pe lume Dimitrie Skaromihalakos, spartan de origine, bunicul dinspre mamă al Elenei Farago.

Plecând din Grecia, acesta şi fratele său Theodor se stabilesc în Moldova, la Galaţi, unde se şi căsătoresc. La plecarea din Grecia, cei doi fraţi şi-au schimbat numele de familie în Thomaide. Dimitrie Thomaide s-a căsătorit cu Elena Sarvalouglu-Despoti, cu care a avut doi copii: Anastasia şi George. Anastasia, cea care avea să devină mama poetei, s-a căsătorit, în noiembrie 1873, la numai 17 ani, cu Francisc Paximade. Tatăl poetei a văzut lumina zilei în insula Tenedos, din Marea Egee, într-o familie nobilă, care a avut un rol deosebit de important în istoria statului elen.

[1] C.D. Papastate, *Elena Farago,* Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1975, p. 7-64.

Familia Anastasia şi Francisc Paximade a avut şapte copii: trei băieți (Ernest, Nicolae şi Gheorghe) şi patru fete (Elena, Antoaneta, Celestina şi Virginia). Elena este al doilea copil al părinților săi, primul fiind Ernest.

Copilăria poetei a fost plină de bucurii până în momentul când a trebuit să meargă la şcoală. Avea mai puțin de şapte ani când părinții au înscris-o, în 1884, la pensionul Varlaam, din oraşul de baştină, în clasa întâi primară, după care la pensionul Drouhet, din aceeaşi localitate. Acum, părăseşte căldura casei părinteşti, cu bucuriile ei, pentru a cunoaşte o nouă realitate, o altă dimensiune a existenței umane, total diferită de aceea din care venea.

De la o vreme, situația financiară a familiei devine din ce în ce mai precară. În aceste condiții, nu mai era posibilă continuarea studiilor la pensionul Drouhet, la care se transferase după ce pensionul Varlaam se mutase la Iaşi. Este nevoită să se transfere la o şcoală de stat pentru a urma clasele a III-a şi a IV-a. Aşadar, în perioada 1886-1887 frecventează şcoala primară de stat. În anul 1888, la vârsta de 10 ani, Elena Farago încheie prima etapă a pregătirii şcolare, înscriindu-se în clasa întâi secundară la Bârlad.

În familie, condițiile de viață erau tot mai dificile, mai apăsătoare, necazurile nu le mai dădeau pace părinților ei. De pe tronul ei sculptat în abanos, Doamna nopții veşnice îi coseşte, pe rând, doar în şase ani, între 1884-1890, pe Nicolae, Celestina, Antoaneta şi pe mama poetei, care s-a stins, măcinată de boală, în octombrie 1890, la doar 34 de ani. După trecerea mamei în lumea sfinților, Elena a încetat să mai meargă la şcoală. Reuşise să termine doar două clase secundare. Fiind fata cea mai mare, grija gospodăriei cădea pe umerii săi. Era copilul fără copilărie. Pentru ea, copilăria încetase să mai existe, iar adolescența îi apărea confuză, nedefinită, în culori întunecate, încărcate de tristețe.

În ianuarie 1895, de parcă nu ar fi lovit-o îndeajuns, soarta a îngenuncheat-o din nou – după patru ani şi trei luni de la înălțarea la cer a mamei, a plecat pe un drum fără întoarcere, la doar 54 de ani, şi tatăl poetei, care, după ce se zbate între viață şi moarte două săptămâni, îşi dă ultima suflare în brațele Elenei. În urma acestei

cumplite nenorociri, copiii sunt luați de rude. George Thomaide, fratele mamei lor, i-a luat la el, la Brăila, pe Elena şi Gheorghe. La numai câteva luni de la sosirea la Brăila, se îmbolnăveşte grav şi este dusă la Bucureşti, la spitalul Colțea, unde este internată şi supusă unor analize amănunțite în urma cărora medicii stabilesc că suferă de „anemie profundă”. Acest lucru se petrecea în anul 1896, an care a constituit începutul unei lupte acerbe cu boala, de care nu va scăpa decât atunci când inima ei va înceta să mai bată. Împlinise 18 ani.

După externarea de la spitalul Colțea, Elena rămâne la Bucureşti, la Ernest, fratele mai mare. Prin intermediul unui birou de plasare, este angajată în acel an, 1896, de junimistul Gheorghe Panu. În timpul unei întâlniri a lui Gheorghe Panu cu I.L. Caragiale, dramaturgul a cerut relații despre Elena. Auzind ce suferințe a îndurat aceasta, Caragiale a exclamat: „Viață de roman, subiect de dramă!”. Profund impresionat de cele auzite, marele dramaturg îi propune Elenei postul de guvernantă a copiilor săi, ofertă acceptată de aceasta.

Anii 1897-1898, petrecuți la familia lui Caragiale, au fost, după spusele viitoarei poete, cei mai minunați ani ai tinereții sale.

Anul 1898 a fost un an nefast atât pentru familia lui Caragiale, pusă în fața unor mari lipsuri materiale, cât şi pentru Elena Paximade, nevoită să ia decizia disperată de a pleca. Se stabileşte într-o cameră modest mobilată din Bucureşti. După câteva luni, soarta îi scoate în cale pe Francisc Farago, un tânăr înzestrat cu o remarcabilă cultură şi un caracter deosebit. Pătrunsă de convingerea că şi-a descoperit sufletul pereche, Elena Paximade se căsătoreşte cu acesta. Când Francisc este numit director la filiala din Constanța a Băncii Generale Române din Bucureşti, în 1900, familia Farago pleacă din Bucureşti şi se stabileşte în Constanța. În anul 1904 soțul Elenei este transferat la Brăila, în funcția de director la Banca Generală Română, unde poeta îl urmează. De aici poeta se ducea des la Bucureşti, atât pentru a-şi vedea sora mai mică, Virginia, cât şi pentru a vizita familia Constanța Hodoş şi Ion Gorun, unde îi cunoaşte pe George Coşbuc şi Maria Cunțan. În anul 1907 Francisc Farago este transferat la Craiova. Şi de această dată, Elena îşi

urmează soțul, ea stabilindu-se definitiv în acest oraş. În Cetatea Banilor, în anul 1905, un grup de talentați şi inimoşi împătimiți ai artei a editat revista *Ramuri,* al cărei prim număr a apărut pe 5 decembrie 1905. Încă de la stabilirea în Craiova poeta a fost cooptată în comitetul de redacție al revistei. După cum reiese din anunțul de pe copertă, din anul al III-lea, revista apărea „sub conducerea D-nei Elena Farago...”.

Anul 1907, pe lângă suferințele provocate de grozăviile la care asistase, neputincioasă, în timpul răscoalei, i-a adus şi o mare fericire, care i-a umplut un imens gol sufletesc – adopția lui Mihnea-Dorin, născut în ziua de 4 decembrie 1907.

Anul 1921 este un an care ne-o relevă pe poetă profund implicată în activitățile culturale şi sociale din urbea sa.

La data de 1 aprilie i se încredințează funcția de secretar literar al Teatrului Național din Craiova, la 1 septembrie, la recomandarea lui Goga, este numită directoare a Fundației Culturale *Alexandru şi Aristia Aman*, iar la 15 octombrie primeşte postul de inspector al Azilurilor de copii.

Din dorința arzătoare de a îndeplini cele menționate în testamentul familiei Aman, a înființat, în 1922, în incinta fundației, o *Universitate liberă.*

În aprilie 1922, din inițiativa Elenei Farago şi a unui grup de inimoşi oameni de cultură şi artă, apare în Bănie revista *Năzuința*, cu subtitlul *Literatură-ştiință-arte.*

În martie 1943, apare, la Craiova, sub patronajul Elenei Farago, revista *Prietenul copiilor*, cu subtitlul *revistă educativă pentru copii şi tineret*, ea ființând până în martie 1946[2].

Profund implicată în viața cultural-artistică a Olteniei, poeta militează pentru crearea unei societăți a scriitorilor din această parte a țării. Aspirația ei şi a tuturor scriitorilor din Oltenia se materializează în data de 12 decembrie 1936: „Sâmbătă 12 decembrie a.c. s-a făcut autentificarea la Trib. Dolj, Secția III sub

[2] Florea Firan, *Centenar UNESCO: Elena Farago*, în *Analele Universității din Craiova*, Seria Științe Filologice, VII, 1979, p. 137.

No. 5507, constituindu-se legal, *Societatea Scriitorilor Olteni* conform alăturatului act constitutiv”[3].

La 4 ianuarie 1954, când nu împlinise 76 de ani, după o îndelungată şi chinuitoare suferinţă, care în ultimii douăzeci de ani ai vieţii nu i-a permis să-şi părăsească locuinţa, Elena Farago a plecat, într-o călătorie fără întoarcere, spre mirifica grădină a Edenului.

Pe lângă volume – în versuri sau proză – dedicate copiilor, opera Elenei Farago mai cuprinde traduceri şi cinci volume de versuri originale.

Primul dintre acestea din urmă, intitulat *Versuri*, a fost publicat la îndemnul lui Nicolae Iorga, în 1906, la Editura Luceafărul, din Budapesta. Trăsătura esenţială a acestui volum o constituie nostalgia, care îi prilejuieşte o întoarcere în timp pentru a-şi reaminti mirificele momente de mulţumire sufletească oferite de viaţă.

În anul 1908, la Editura Ramuri, din Craiova, a văzut lumina tiparului al doilea volum de versuri originale, *Şoapte din umbră*, în care sunt descrise fericirea unei iubiri împărtăşite şi, mai ales, impresionanta afecţiune faţă de copii.

Următorul volum de versuri originale, *Din taina vechilor răspântii*, a apărut tot la Editura Ramuri, din Craiova, în anul 1913. Acest volum exprimă profunde sentimente de tristeţe, de melancolie, dar şi de indescriptibilă exaltare datorată unei iubiri împărtăşite.

Tot la Editura Ramuri din Craiova a fost publicat, în 1920, al patrulea volum de poeme originale, *Şoaptele amurgului.* Majoritatea poeziilor din acest volum sunt erotice şi, prin melodicitatea lor, au un pronunţat caracter simbolist.

Ultimul volum de versuri originale, *Nu mi-am plecat genunchii*, a apărut la Tiparul Prietenii Ştiinţei, din Craiova, în anul 1926. În alcătuirea acestuia intră multe poezii de esenţă spiritualistă, existenţială, ce exprimă certitudinea că în fiinţa umană este ceva etern, sufletul nostru fiind de natură divină. Acel emoţionant sentiment al destăinuirii sufletului, contopit cu frica de a-şi face inima roaba patimii caracterizează poemele erotice ale volumului.

Luată în ansamblul ei, opera poetică a Elenei Farago, publicată în cele cinci volume de versuri originale, a urmat mai multe

[3] *Idem*, *Presa literară craioveană*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 2004, p. 93.

traiectorii. Una dintre acestea cuprinde poemele care fac parte din *lirica socială.* Este cunoscut faptul că însăşi poezia *Gândul trudiților*, ce a constituit debutul în versuri, în 1902, în ziarul *România muncitoare* (inclusă, apoi, cu titlul *Munca* în volumul *Versuri*), a abordat o problematică socială. Aceeaşi orientare o întâlnim şi în poemele *Vorbe de îndemn* (publicat în acelaşi an, în luna aprilie, tot în *România muncitoare*, cu prilejul zilei de 1 Mai), *Unui stejar* (publicat mai întâi în revista *Sămănătorul*, nr. 23, din 4 iunie 1906, apoi inclus în volumul *Șoapte din umbră*), *Unuia din cei puțini* (din acelaşi volum), precum şi în multe altele.

Poeta a venit în Craiova în anul 1907, an în care au avut loc marile răscoale țărăneşti. Constatând direct consecințele cutremurătoare ale înăbuşirii acestor revolte sociale, Elena Farago este primul poet român care ia atitudine împotriva abominabilului masacru, scriind poezia *Doină*, pe care a publicat-o în martie 1907 (înainte ca Vlahuță să publice poezia *1907*, dedicată aceluiaşi eveniment), în ziarul *Neamul Românesc.* Tratând aceeaşi problematică, Elena Farago a mai scris, în 1907, următoarele cinci poeme: *Rugăciune*, în aprilie; *Patru cruci*, în mai; *Secetă*, în iunie; *Toamna asta*, în septembrie; *Florile dalbe*, în decembrie. După ce au fost publicate mai întâi în periodice, cele şase poeme au alcătuit ciclul *Martie-Decembrie 1907,* care, în 1908, a intrat în componența volumului *Șoapte din umbră.*

O altă direcție în care s-a manifestat creația poetică a Elenei Farago aduce în centrul atenției *descrierea naturii.* În lirica poetei natura ocupă un loc distinct, bine determinat. Ea trăieşte cu intensitate în poemele dedicate acestei teme. Pastelul conceput după modelul existent în folclor imprimă poeziei descriptive culte din literatura noastră un caracter cu desăvârşire inedit. Relevantă pentru acest tip de pastel în structură populară este poezia *Pastel*, din volumul *Versuri*.

Pe lângă pastelul în formă populară poeta cultivă şi pastelul-cadru, în care descrierea elementelor din natură se împleteşte cu descrierea manifestărilor sufleteşti ale acesteia. Pastelul-cadru se întâlneşte în mai multe poeme, dintre care amintim: *Toamna* (volumul *Versuri)*; *O sară* (volumul *Șoapte din umbră)*; *Lumini din*

amurg, O femeie trecută vorbeşte cu toamna şi *Noemvrie* (volumul *Nu mi-am plecat genunchii*).

Ultimul tip de pastel care apare în poezia naturii la Elena Farago este pastelul pur, pastelul propriu-zis. Un exemplu de pastel propriu-zis îl reprezintă poezia *Flori de gheață,* din volumul *Versuri.*

Poezia dedicată copiilor reprezintă încă o traiectorie în lirica Elenei Farago. Poeta a manifestat o dragoste nețărmurită față de copii, în special față de copiii lipsiți de copilărie, pe care i-a privit cu înțelegere şi emoționantă duioşie. Poemele închinate celor mici sunt dinamice, pline de luminozitate şi sădesc în inimile acestora nobile sentimente de compasiune şi ataşament față de cei neajutorați.

Talentul liric al Elenei Farago s-a concretizat şi în crearea unor poeme închinate zeului Eros. *Lirica intimistă* constituie o altă traiectorie în evoluția artei scriitoriceşti a poetei.

Poeta, a cărei inimă răvăşită este devastată de o iubire transcendentală aflată într-o perpetuă încercare de a scăpa de sub clopotul de argint ce o ține prizonieră, suferă în tăcere, încrezătoare şi plină de speranță că, asemenea Cenuşăresei, va fi găsită de feciorul de împărat. Aşteptând, cu înfrigurare, iubirea unică, absolută, ea respinge, hotărâtă, de fiecare dată, mărul oferit de vicleanul şarpe. Lirica erotică a Elenei Farago este caracterizată de o puternică încărcătură emotivă. Ea dovedeşte o sensibilitate plină de rafinament, de o delicatețe şi o duioşie rar întâlnite în literatura noastră. Iubirea poetei se înalță pe aripile argintate ale visului, într-un zbor demiurgic, învăluită în vrajă şi mister, spre înmiresmata grădină a Edenului. Ea este focul mistuitor al dorului din adâncurile de nepătruns ale unui suflet zbuciumat, care îşi poartă cu demnitate crucea.

Pentru Elena Farago iubirea este rugul aprins între pământ şi cer, ale cărui flăcări purificatoare au aşezat-o, pentru eternitate, în templul sacru al POEZIEI.

Lirica în care sunt abordate *marile probleme ale existenței umane*, tainele universului în care trăim, frământările intelectuale generate de acestea, constituie o altă coordonată a creației poetice a Elenei Farago. O parte însemnată a operei compusă de poetă reflectă

interesul ei deosebit pentru descifrarea secretelor pe care le ascund, în imensitatea lor, spaţiul şi timpul.

Lirica existenţială apare chiar din perioada de început a creaţiei sale poetice. Încă de pe atunci poeta era frământată de gândul că un destin implacabil îl împiedică pe om să fie nemuritor. Ea îndeamnă, în unele poeme, la resemnare. Grăitoare în acest sens sunt versurile poeziei *Nu mai plânge*, din volumul *Versuri*, în care Elena Farago abordează o problematică filozofică, pe care o întâlnim şi în poemul *Trecea un om pe drum,* din acelaşi volum.

Poeme care dezbat problemele existenţei umane întâlnim în fiecare din cele cinci volume de versuri originale. Iată câteva dintre ele: *Scrisoare* (*Aşa cum mi te-nlănţui*), *Pe munte*, *Scrisoare* (*Iar nu ţi-am scris de mult*), *Un pribeag cântă*, *O sară, Nu-i nimeni ...* (din volumul *Şoapte din umbră*); *Zădărnicii, Scrisoare, Din scrisoarea unei bătrâne* (din vol. *Din taina vechilor răspântii*); *Era o fântână...*, *Sufletul vorbeşte, I, Sufletul vorbeşte, II*, *Desprinde-te, biet suflet...*, *La poarta grădinii cu gardul de zid* (din vol. *Şoaptele amurgului*); *Nu mi-am plecat genunchii, Scrisoare I, Scrisoare II, O nouă Magdalenă plânge* (din vol. *Nu mi-am plecat genunchii*).

Analizând modul în care a fost receptată opera Elenei Farago, desprindem concluzia că recenziile făcute de criticii din vremea aceea au fost deosebit de entuziaste, ele exprimând, în cuvinte elogioase, admiraţia faţă de creaţia celei mai mari poete din ţara noastră din prima jumătate a veacului trecut.

La apariţia volumului *Versuri*, Nicolae Iorga remarca: „De mult nu scrie la noi o femeie cu idei, cu ştiinţa de vers, cu iubire pentru arta sa”[4].

Referitor la poeziile din acelaşi volum, într-o cronică literară semnată V.N., se face următoarea aserţiune: „Ele sunt creaţiunea celei mai mari poete române, care cu mândrie se poate aşeza lângă Eminescu, Coşbuc, Vlahuţă, Goga şi alţii asemenea acestora”[5].

---

[4] Nicolae Iorga, *O nouă poetă: Doamna Farago*, în *Sămănătorul*, V, 1906, nr. 23, p. 444.

[5] V.N., în *Orizontul*, I, 1906, nr. 5-6; *apud* C.D. Papastate, *Elena Farago*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1975, p. 34.

Referindu-se la volumul *Șoapte din umbră*, Eugen Lovinescu făcea următoarea apreciere: „*Șoapte din umbră*: potrivit titlu. Poezia d-nei Farago nu e poezie cântată la lumina crudă a soarelui de amiazi, nu e strigătul de bucurie al învingătorului, – ci e poezia îngânată în amurgul unei zile de toamnă...”[6].

Recenzând volumul *Șoaptele amurgului*, C. D. Fortunescu ajunge la concluzia că „*Șoaptele amurgului* consfințesc definitiv reputația talentului original şi puternic al Doamnei Farago, care se arată aci în toată plinătatea maturității sale”[7].

Despre volumul *Nu mi-am plecat genunchii* Perpessicius face următoarea aserțiune: „În orice caz, d-na Elena Farago va fi printre cei aleşi. Căci este în culegerea de poeme *Nu mi-am plecat genunchii* atâta elocventă devoțiune, atât de umilă religiozitate din partea permanentei Magdalene, robită de-a pururi Fiului Omului, că sentimentele – cu toată exaltarea lor păgână – apar purificate şi se răsucesc ca trâmba de smirnă de pe jerftelnicul iubirilor, de-a lungul albelor colonade de marmoră”[8].

Lirica Elenei Farago a reținut şi atenția lui George Călinescu, care, printre altele, a formulat şi următoarele opinii: „Când însă se exprimă direct şi simplu, Elena Farago e o remarcabilă poetă a dragostei pudice […]. Și în genere confesiunea smerită şi demnă e de o mare suavitate […]. Cu deosebire originale sunt poeziile care cântă maternitatea […]. Chiar poeziile în stil de abecedar (în continuitatea lui Coşbuc) sunt grațioase prin delicateța maternă”[9].

Au fost, însă, şi critici de specialitate, e drept, puțini la număr, care au prezentat defavorabil creația poetică a Elenei Farago: Sextil Puşcariu, Mircea Scarlat, Mihail Dragomirescu, Al. Piru.

---

6 Eugen Lovinescu, *Critice I,* Bucureşti, Editura Alcalay, 1920, p. 97.

7 C.D. Fortunescu, *Opera poetei Elena Farago*, în *Arhivele Olteniei*, VII, 1928, nr. 37-38, p. 332.

8 Perpessicius, *Opere, 2,* Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967, p. 229.

9 George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, revăzută şi adăugită. Ediție şi prefață de Al. Piru, Bucureşti, Editura Minerva, 1982, p. 704-705.

Criticii moderni sunt mai reticenți, mai circumspecți în emiterea unor judecăți de valoare despre opera poetei. Cu toate acestea, nu putem nega rolul pe care l-a avut Elena Farago în etapa incipientă a poeziei feminine din țara noastră. Această percepție l-a condus pe Al. Cistelecan la concluzia că poeta a fost „prima doamnă a poeziei românești" și că „odată cu Elena Farago poezia feminină iese din diletantismul de salon și din veleitarismul sentimental rimat, trecând, practic, de la bovarismul liric al inimii la estetica unui sentiment"[10].

Informațiile referitoare la reperele biobibliografice și la receptarea critică a operei Elenei Farago valorifică cercetările întreprinse de C. D. Papastate, Florea Firan, George Sorescu, Ada Stuparu și Diana Nedelcea, menționate în bibliografia lucrării.

Bibliografie

Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982.

Farago, Elena, *Cățelușul șchiop,* Craiova, Fundația Scrisul Românesc, f.a., prefață Diana Nedelcea.

Firan, Florea, *Profiluri și structuri literare*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1986.

Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii românești contemporane, II, În căutarea fondului*, București, Editura Adevărul, 1934.

Lovinescu, Eugen, *Critice, I,* București, Editura Alcalay, 1920.

Oancea, Ileana, *Istoria stilisticii românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

Papastate, C.D., *Elena Farago*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1975.

Perpessicius, *Opere, II,* București, Editura pentru Literatură, 1967.

Retorică generală, grupul μ, traducere și note Antonia Constantinescu și Ileana Littera, București, Editura Univers, 1974.

Sorescu, George, Stuparu, Ada, *Elena Farago în scrisori și documente inedite – Recuperări biografice,* Craiova, Editura Sim Art, 2010.

[10] Al. Cistelecan, *Prima doamnă a poeziei (prima cronologic)*, în *Analele Universității din Craiova*, Secția Științe filologice, Literatura română și universală, nr. 1-2, 2010, p. 17; *apud* Elena Farago, *Era o fântână*. Antologie, ediție îngrijită și cuvânt înainte de Ada Stuparu, Craiova, Editura Aius Sim Art, 2012, p. 14.

THEMATIC MERIDIANS IN THE LYRICS OF ELENA FARAGO

(Summary)

Key-words: *biographic croquis, work configuration, themes and motifs, critical reception)*

Elena Farago, the most brilliant representation of Romanian feminine lyrics from the first part of the past century, was born in Bârlad, on March 29th 1878.

Among her volumes (verse or prose) that are dedicated to the children, the work of Elena Farago also encloses translations and five volumes of original verses, the latter ones expressing nostalgia, happiness of a shared love, the impressive affection towards the children and the certainty that in the human being it is something eternal, our soul being of divine nature.

In its evolution, the lyrics of the poet knew several paths, the most significant of them being the social theme, nature, love, infantile Universe, the philosophical category of the existence.

Analyzing the way it was received the work of Elena Farago, we reach to the conclusion that the reviews made by the critics of that time were very enthusiastic and eulogistic.

Modern critics are more reluctant, more circumspect in the release of some valuable judgments on the poet's work.

Nevertheless, it cannot be denied the role that Elena Farago had in the incipient stage of feminine poetry in our country.

PARTICULARITĂȚI DIAFAZICE ALE VORBIRII PERSONAJELOR DIN OPERA LUI I.L. CARAGIALE

ELENA TRIFAN
Şcoala Gimnazială „Elena Doamna", Ploieşti

Cuvinte-cheie: *diafazic, statut social, interlocutor, situație de comunicare, comic*

Deşi s-a scurs aproape un secol de la trecerea în eternitate a marelui dramaturg român, înzestrat cu un simț lingvistic inegalabil, opera sa continuă să ofere surse inepuizabile de interpretare, în ciuda analizelor detaliate şi profunde realizate de specialişti.

După cum se ştie, personajele lui Caragiale au plăcerea de a vorbi mult, foarte mult şi autorul lor le-a analizat cu mare atenție felul în care se exprimă acasă, pe stradă, la serviciu, în vizită, la berărie, în acelaşi moment, în momente diferite ale vieții lor, în relație cu unul sau cu mai multe personaje.

El acordă importanță statutului social, vârstei şi sexului personajului însuşi sau personajelor cu care acesta intră în relație, situației de comunicare în care acestea se află, reuşind să ofere un material amplu de studiu pentru lucrările de sociolingvistică şi pragmatică, chiar dacă în timpul său acestea erau discipline de care nici măcar nu se auzise.

În cele ce urmează ne-am propus să prezentăm câteva particularități diafazice ale vorbirii personajelor din următoarele opere literare caragialiene: nuvela *Două loturi*, comedia *O noapte furtunoasă*, schițele *Un pedagog de şcoală nouă* şi *O conferență*.

Cuvântul diafazic a fost creat de Coşeriu „după modelul diatopic, diastratic, pentru a desemna unul dintre tipurile fundamentale de diferenţiere internă a limbilor istorice: diferenţierea între tipurile de modalitate expresivă, în funcţie de circumstanţele constante ale vorbirii (vorbitor, ascultător, situaţie sau ocazie, subiect tratat).” (DGŞ 1999: 162)

Domnul Lefter Popescu, personajul principal, tragi-comic, din nuvela *Două loturi*, este un funcţionar mărunt la un minister şi devine o victimă a dorinţei sale de a se îmbogăţi pe calea hazardului.

El se confruntă cu o înlănţuire de ghinioane şi de situaţii neprevăzute care mai de care mai şocante şi intră în relaţie cu persoane cu statut social diferit, ceea ce îl face să-şi schimbe atitudinea de la un moment la altul şi să adopte un nou registru lingvistic.

La o examinare atentă a vorbirii sale în relaţie cu soţia sa, cu chivuţele, cu oamenii legii, cu şeful şi cu bancherul se constată că aceasta prezintă particularităţi diferite nu numai în funcţie de statutul interlocutorului, cât şi în relaţie cu acelaşi interlocutor în momente diferite ale acţiunii.

În relaţie cu soţia sa când află că ea a dat jacheta chivuţelor este autoritar, aspru, poruncitor, batjocoritor, o tratează ca pe o fiinţă inferioară.

I se adresează în propoziţii scurte, interogative sau exclamative.

Glasul lui devine un strigăt:

„Taci, strigă crunt d. Lefter. Pe câte farfurii ai dat-o? Unde sunt farfuriile? Porunceşte straşnic d. Lefter.”

Epitetele care însoţesc verbele accentuează ideea de cruzime şi de înverşunare: „strigă crunt”, „porunceşte straşnic.”

D. Lefter ajunge la o stare de surescitare nervoasă foarte mare şi simte nevoia de defulare prin gesturile cu care sparge farfuriile şi prin limbaj: „Aşa sunt eu galant, cocoană! când am chef, sparg; sparg, cocoană, când am chef, farfurii de câte zece mii de franci una! sparg, mă-nţelegi, sparg al dracului!”

La nivel sintactic se constată prezenţa a şapte propoziţii dintre care şase sunt exclamative, cinci principale şi numai două

subordonate temporale, de fapt, e vorba de aceeaşi temporală „când am chef” repetată de două ori.

Tensiunea nervoasă a personajului şi efectul sonor provocat de spargerea farfuriilor sunt foarte bine evidențiate cu ajutorului repetiției verbului „sparg” şi al temporalei „când am chef” dispuse după o topică destul de ingenioasă.

Temporala „când am chef” este situată înaintea regentei „sparg”, propoziția următoare începe tot cu verbul „sparg” urmat de aceeaşi subordonată temporală intercalată în regentă: „sparg, cocoană, /când am chef, /farfurii de câte zece mii de franci una/”, iar ultimele două propoziții încep cu verbul „sparg”.

În ultima propoziție el este urmat de expresia populară cu nuanță superlativă „al dracului”, dovadă a apartenenței personajului la un mediu social modest şi a intensității cu care îşi trăieşte mânia şi dorința de descărcare nervoasă.

Construcția incidentă „mă-nțelegi”, care mai apare şi cu altă ocazie în vorbirea personajului, are valoare de tic verbal, folosit totuşi din dorința de convingere şi de intimidare a interlocutorului.

Din exprimarea d-lui Lefter nu lipsesc autoironia „Aşa sunt eu galant, cocoană” şi batjocura şi ironia la adresa soției sale prezente în falsa apreciere accentuată de rânjetul sardonic „Bravo! bun gust ai! zice rânjind sardonic” şi în apelativele *nenorocito* şi *cocoană* folosit fiecare de câte două ori: „Cui? cui ai dat-o, *nenorocito*!”, „Destul, *nenorocito*”, „Aşa sunt eu, galant, *cocoană*!”, „sparg, *cocoană*”.

Cuvântul *nenorocito* pare a fi întrebuințat cu ambele accepțiuni „Persoană lipsită de noroc, nefericită” şi „Persoană ticăloasă, de nimic”, iar *cocoană*, variantă a lui *cucoană*, este un grecism care în vremea lui Caragiale îşi pierduse deja conotația inițială pozitivă de a exprima reverența față de o persoană de sex feminin.

Vorbele şi comportamentul d-lui Lefter au un efect distrugător asupra interlocutorului care se dovedeşte o femeie slabă, incapabilă să-i facă față.

Ea rabdă supusă şi înspăimântată reacțiile şi vorbele violente ale soțului ei. Slăbiciunea ei se observă la nivel fiziologic: „se tulbura, se roşea, se-ngălbenea”, „simte un junghi în piept”, „tresare la zgomotul fiecărei farfurii sparte de parcă ar arde-o cu un bici de foc” şi la

nivelul limbajului în care se reflectă deja începutul de tulburare nervoasă: „Care jachetă? întreabă ea aiurită ca de pe altă lume.”, „răspunse ea fără să mai ştie ce spune”.

Începe să îşi asume o vină pe care nu o are: „răspunse femeia îngrozită de propria vină”, „răspunde vinovata”.

Aflat într-o altă situaţie de comunicare, acasă la chivuţe, d-l Lefter îşi schimbă total modul de exprimare şi aprecierile la adresa soţiei sale: „N-ai fost tu – o-ntrerupe d. Lefter – în strada Pacienţii numărul 13, la madam Popescu, madam Lefter Popescu, o damă înaltă, subţirică, frumoasă, oacheşe, casele alea verzi cu geamlâc, care are o aluniţă cu păr deasupra sprâncenii din stânga şi se poartă legată la cap cu roşu?”

Marea lui dorinţă este de a le convinge pe chivuţe să îi dea biletele şi pentru aceasta încearcă să le creeze impresia că el şi soţia sa alcătuiesc o familie onorabilă, din înalta societate. Astfel se justifică folosirea franţuzismelor la modă: *madam* şi *damă* care înlocuiesc apelativele depreciative *nenorocito* şi *cucoană*. Consoarta sa este prezentată acum ca fiind o doamnă frumoasă şi respectabilă.

Şi pentru a spori gradul de onorabilitate d-l Lefter repetă cuvântul *madam* urmat prima dată de numele de familie şi a doua oară de numele şi prenumele lui: „madam Popescu, madam Lefter Popescu.”

El devine însă comic prin greşelile de limbaj care apar alături de neologisme, dovedind o minte greoaie, încâlcită, o lipsă totală de cultură.

Abaterea de la normă se observă la nivel sintactic. În descrierea soţiei sale este inserată o informaţie despre „case”, încât nu mai ştim dacă enunţul „care are o aluniţă cu păr deasupra sprâncenii din stânga şi se poartă legată la cap cu roşu” se referă la „case” sau la „madam Lefter Popescu”. Logica firească a enunţului şi predicatul „are” folosit la singular ar impune ca „madam Popescu” să fie elementul regent al pronumelui „care”, ceea ce nu permite topica greşită şi de-a dreptul ilogică şi ilară, care trimite la referentul „case”.

Privită în ansamblul ei, relaţia d-lui Lefter cu chivuţele evidenţiază şi alte încercări de adaptare la situaţia de comunicare.

Când merge la casa chivuțelor este insinuant: „Lipsește ceva dintr-o casă … știe ea ce lipsește.” Ideea de insinuare este susținută de punctele de suspensie.

Pe Țâca, țiganca ce primise jacheta în schimbul a zece farfurii, o supune unui adevărat interogatoriu alcătuit din propoziții scurte, interogative sau exclamative, din care unele imperative, ca în stilul polițienesc.

O acuză de prefăcătorie: „Te faci că nu știi, gașperiță!”, de minciună „Atunci, de ce minți?” și propoziția ultimă se repetă la un interval scurt.

Este poruncitor și indecent. Îi ordonă să se dezbrace și îi face el însuși percheziție corporală: „Dezbracă-te! poruncește d. Lefter.”

Faptul că nu găsește biletele îl scoate din minți.

Replicile lui devin răcnete și urlete izvorâte dintr-o minte zdruncinată:

„Ce mi-ai făcut biletele? răcnește îngrozitor cu pumnii-ncleștați d. Lefter.”, „Ce ai spus pe țigănește? urlă d. Lefter.”

Îi ordonă să îi dea biletele și o amenință că o omoară: „Să-mi scoți biletele! scrâșnește d. Lefter; să-mi scoți biletele, hoațo! Că te omor, mă-nțelegi? Te omor!” Insinuările de furt devin acuzație directă prin folosirea apelativului în vocativ, *hoațo*. Virulența furiei se manifestă la nivel sintactic prin repetarea aproape identică a propozițiilor „Să-mi scoți biletele” și „te omor”, iar la nivel morfologic prin folosirea conjunctivului cu valoare de imperativ.

Personajul se află într-un mediu țigănesc și încearcă să se adapteze la situația de comunicare și prin folosirea cuvântului *gașperiță*, care în limba țigănească înseamnă „țigancă”: „Te faci că nu știi, *gașperiță*!”

Forța ilocuționară directivă a mesajului transmis de d-l Lefter se dovedește ineficientă asupra receptorului, deoarece spre deosebire de madam Popescu, țigăncile sunt firi tari și își apără în permanență nevinovăția.

După ce li se dovedește nevinovăția chivuțelor, d-l Lefter simțind că oamenii legii nu mai sunt de partea sa, încearcă să le convingă printr-o schimbare totală a gesturilor și a limbajului.

Dis-de-dimineață, de unul singur merge din nou la ele acasă şi îşi alcătuieşte un discurs ademenitor prin care le laudă firea muncitoare, le adresează reproşul fin că la casa lui au găsit totdeauna o bucățică de pâine şi nu ar fi drept să-l ruineze, minte că biletele au fost deja anulate şi încearcă să le încânte cu promisiunea unei părți din câştig, ceea ce le-ar asigura bogăția, libertatea şi onestitatea: „Şezu aşa meditând un discurs bine simțit pentru a convinge pe chivuțe că nişte femei muncitoare pot câştiga o avere într-un chip onorabil, fără să caute a ruina pe un om, de la casa căruia au câştigat totdeauna o bucățică de pâne… Ar fi păcat! Şi mai la urmă, el a dat de ştire: biletele sunt anulate, dar zece, cincisprezece la sută, da! O avere necalculabilă, care le pică din cer: bogate, independente şi…oneste şcl…”

Nu apucă însă să îşi rostească discursul, deoarece țigăncile a căror nevinovăție fusese dovedită, recurg la o schimbare totală a rolurilor.

Relația emițător-receptor şi implicit acuzator-acuzat se schimbă.

Țigăncile se transformă acum într-un emițător foarte puternic şi zgomotos, dornic să îşi ia revanşa într-un mod asemănător cu cel prin care au fost maltratate de către musafirul nepoftit. Țipă şi urlă la el: „Iar ai venit, nebunule” țipă Țâca.”; „Ai venit iar la belete, ai? urlă bătrâna.”, i se adresează cu apelativele depreciative: *nebunule*, *oțule*, îi strigă repetat aceeaşi replică: „Na belete! na belete! na belete!!! şi îi aplică o bătaie straşnică.

Forța ilocuționară a mesajului lor este foarte eficientă.

În calitate de receptor, d-l Lefter devine incapabil de a mai spune un cuvânt şi de a se apăra, spre deosebire de țigănci care au ştiut să-şi apere şi să-şi dovedească nevinovăția tot timpul.

Foarte diferită este exprimarea d-lui Lefter şi în relație cu şefii săi. Statutul său de funcționar sărac, la un minister îi impune o supunere absolută față de aceştia, manifestată într-un limbaj reverențios, ce respectă convențiile relației şef-subaltern, chiar dacă şeful este o persoană foarte aspră şi neagreată.

Când nu găseşte biletele, îi trimite *turbatului* o scrisoare în care „foarte respectuos” îl roagă să îi acorde un concediu de câteva zile.

Când se întâlnesc întâmplător la berărie, în ciuda acuzațiilor aduse de acesta, i se adresează cu formula *domnule şef* şi încearcă să aibă un limbaj elevat, folosind franțuzismul la modă *parol*, care, din nefericire, apare alături de regionalisme: „Am fost bolnav, *domnule şef*”, „*Parol*, *domnule şef*: *mâne viu* negreşit.”

Când află că există riscul de a fi destituit, i se adresează şefului său cu formula *domnule Georgescu* care, probabil, după părerea lui exprima un grad mai mare de reverență. Şeful, un om foarte inflexibil, care ține foarte mult la funcția sa, îl apostrofează şi îi impune formula *domnule şef*.

Găsirea biletelor şi siguranța necugetată a câştigului îl fac să se simtă liber de a-şi exprima gândurile şi sentimentele față de şeful său şi față de instituția la care lucrase.

Omul, cu o vorbire atât de violentă, este capabil acum de o mare finețe şi subtilitate de limbaj.

Demisia pe care o trimite ministrului ascunde o foarte fină ironie creată prin contrastul dintre termenii reverențioşi specifici stilului administrativ: „Domnule Ministru”, „Vă rog dar respectuos să binevoiți” „onor minister” şi sănătatea lui prea delicată, pe de o parte şi „asprimile de tot felul” suportate la acest minister, pe de altă parte:

„Domnule Ministru,

Sănătatea mea prea delicată nu-mi permite să mai suport asprimile de tot felul ale serviciului.

Vă rog dar respectuos să binevoiți a-mi primi demisia din postul ce ocup la acest onor. minister.

Binevoiți.”

Pentru prima dată semnează cu numele său întreg Eleutheriu, provenit din grecescul Eleutherios care înseamnă „liber”.

Starea de calm a personajului ca şi rigorile stilului administrativ fac ca fraza să fie corect alcătuită, fără repetiții şi adaosuri inutile, fără incoerență la nivel sintactic.

Şi pentru ca eliberarea de sub „jugul nesuferitei robii” să fie deplină, merge şi la şeful său de la care suferise atâtea umilințe şi i se adresează cu aceeaşi fină ironie, folosind la început formula pretinsă de acesta *domnule şef* şi după aceea *domnule Georgescu*: „*Domnule*

şef, iată dosarul Goldstein", „Şi mai iată, <*domnule Georgescu*>, vă rog foarte mult, şi demisia mea."

Interlocutorul nu mai reacţionează în niciun fel, fie din neatenţie, fie dintr-o neînţelegere a subtilităţii mesajului, fie deoarece domnul Lefter, dându-şi demisia, nu mai prezintă niciun fel de importanţă.

În relaţie cu oamenii legii, cât timp îi ştie complici li se adresează cu un respect familiar, precum domnului comisar, cu apelativul *nene*: „Merg şi eu la secţie, *nene* Turturene […]."

Când chivuţele sunt eliberate şi comisarul îi reproşează că le face necazuri cu ipohondriile lui, d-l Lefter schimbă din nou registrul lingvistic.

Mânia lui se revarsă într-o avalanşă de acuzaţii şi de invective la adresa autorităţii „compusă din pungaşi, din zbiri complici cu briganzii".

Li se adresează cu pronumele „dv" şi substantivul „domnule" care nu mai exprimă politeţea, ci devin termeni generici ce creează o anumită distanţă afectivă între emiţător şi receptor.

Furia lui înregistrează un crescendo, exprimat la nivelul frazei în propoziţii interogative şi exclamative din ce în ce mai scurte: „Prin urmare, care va să zică, dacă nici dv., poliţia, nu ne protejaţi contra bandiţilor, atunci, mă rog, ce mai rămâne? Am înţeles, care va să zică, cum merge chestia! Nu vă săturaţi nici cu zece la sută? Cât vreţi, cât poftiţi, domnule? şaptezeci? nouăzeci? sută la sută?"

La început fraza este îngreunată de stereotipiile de limbaj „care va să zică", „mă rog", după care, pe măsură ce mânia creşte se ajunge la o înşiruire de interogaţii alcătuite dintr-un singur cuvânt.

Într-un moment de respiro, nemulţumirea îmbracă forma ironiei: „Frumos! sublim" adaogă, după o pauză de resuflu, d. Popescu, cu un ton de acră ironie", după care izbucneşte şi mai puternic într-o invectivă la adresa întregii societăţi: „Ş-apoi, schimbând tonul, cu glas tunător:

– Ruşine pentru acest început de secol! De trei ori ruşine!"

Efectul ofenselor aduse autorităţii ar fi putut să fie dramatice pentru d. Lefter, dacă domnul comisar nu s-ar fi abţinut din amiciţie şi prudenţă să îi facă dosar.

O reacție verbală foarte violentă o are d-l Lefter şi în relație cu bancherul, când află că biletele câştigătoare sunt viceversa.

Formulele de adresare: *dv* şi *domnule* sunt folosite iarăşi rece şi distant, fără nicio valoare de politețe.

Este amenințător şi acuzator.

La adresa organizatorilor de jocuri de noroc foloseşte cuvinte cu o conotație negativă, înjositoare: *infamii*, *şarlatanie*, *exploatare*, *bătaie de joc*, *vampiri*.

La nivel stilistic, pe lângă comparația „şi nu vă mai săturați ca vampirii", foarte bine reprezentată este repetiția fie a unui cuvânt: „viceversa", „proşti! proşti! proşti!", a propoziției „să ne revoltăm" fie a unui simplu tic verbal „mă-nțelegi".

Viceversa, cuvântul care declanşează criza de nervi premergătoare nebuniei, după instalarea acesteia este rostit obsedant, fiind liantul care face legătura dintre cele două planuri de existență ale personajului: cel al lucidității şi al întunecării definitive a minții.

Din punct de vedere sintactic, cea mai mare parte a mesajului este total ilogică, reflectând dezechilibrul psihic al vorbitorului: „şi nu vă mai săturați ca vampirii, pierzând toată sudoarea fiecare om onest, deoarece se încrede orbeşte-n mofturile dv. şi cu tripotajuri ovreieşti de bursă, care suntem noi proşti şi nu ne-nvățăm odată minte ca să venim […]."

Comunicarea rămâne univocă, deoarece din cauza ieşirii de sub control a minții emițătorului, bancherul cheamă oamenii legii să îl dea afară.

Prin modul său de exprimare, d-l Lefter oferă unul din cele mai elocvente exemple de adaptare la situația de comunicare din opera lui I.L.Caragiale.

Ştie să fie când violent, când ironic, când ademenitor în funcție de interesele sale, de contextul situațional în care se află, de modul propriu de receptare a realității, de atitudinea şi statutul interlocutorului.

Frecvența stărilor de surescitare nervoasă face ca aceleaşi procedee stilistice să predomine în vorbirea sa: interogațiile şi exclamațiile, repetițiile şi ticurile verbale, topica ilogică.

Un alt exemplu de diafazie în opera lui Caragiale îl oferă jupân Dumitrache din comedia *O noapte furtunoasă*.

El este „comersant, apropitar şi căpitan în gvarda civică” şi reprezintă tipul omului orgolios, mândru de condiția sa socială „m-am gândit: eu negustor… să mă pui în poblic cu un bagabont ca ăla, nu face.” Ține la onoarea sa de familist şi trăieşte cu teama de a nu fi înşelat: „Eu am ambiț, domnule, când e vorba la o adică de onoarea mea de familist.”

Vorbirea sa este aceea a burgheziei în formare din timpul lui Caragiale, care suferă de snobism lingvistic şi incultură.

El devine comic prin contrastul dintre esență şi aparență, prin limbajul folosit în care alături de neologisme la modă, dintre care unele sunt greşit întrebuințate: *ambiț*, *poblic*, *favuride*, *bagabont*, *musiu*, *dicorație*, *dipotat, a dezvorța, a maltrata cu o vorbă bună, giuben, reglement* etc. apar regionalisme: *arz*, *văz*, *spui*, *poci*, termeni populari: *aia*, *alea*, *celălalt,* interjecții specifice vorbirii orale*:* „Tii!”, „Ei! Haide!”, „Ei! iaca…”, imprecații: „Fir-ai al dracului”, expresii populare: „ de auzea câinii în Giurgiu”, „alege-s-ar praful”, pleonasme: „să vorbim o vorbă”, „l-am văzut cu ochii mei”, dezacorduri: „că-i sărea ochilarii din ochi şi giubenul din cap”, folosirea greşită a locuțiunii conjuncționale „pentru ca să”: „n-am putut pentru ca să o tratez cu refuz.”

La o examinare atentă a vorbirii lui se poate constata că aceasta prezintă particularități diferite în funcție de personajul căruia i se adresează şi în funcție de evoluția relației lui cu acelaşi personaj.

Merge la teatru împreună cu soția sa Veta şi cu cumnata sa Zița.

Un tânăr, care priveşte insistent pe dame şi îi urmăreşte pe toți trei în drum spre casă, declanşează gelozia negustorului care se confesează lui Nae Ipingescu.

Caracterizarea tânărului şi a categoriei sociale a funcționarilor în care este încadrat acesta de către jupân Dumitrache se face într-un număr mare de cuvinte jignitoare, dovadă a disponibilității extraordinare de care dispune limba română pentru a exprima dispretul față de o persoană: „nişte papugii…nişte scârța-scârța pe hârtie!”, „un ăla… un prăpădit de amploiat”, „bagabont”, „un

bagabont de amploiat”, „un coate-goale”, „mațe-fripte”, „moftangiu”, „pungaş”.

Sunt cuvinte de origini diferite şi cu o vechime diferită în limba română.

Unele sunt moştenite sau împrumutate din alte limbi: *acela* <lat. *illum*, *papugiu* <tc. *papaccu*, *vagabond* <fr. *vagabond*, lat. *vagabondus*, *amploiat* <fr. *employe*.

Cele mai multe sunt formate în limba română prin mijloace interne.

Moftangiu este format prin derivare, prin adăugarea sufixului de origine turcă -*angiu* la substantivul *moft* tot de origine turcă, atât sufixul cât şi baza având o conotație negativă foarte puternică, iar *pungaş* de la *pungă* şi sufixul de origine slavă cu o valoare negativă -*aş*.

Prăpădit este un substantiv format prin conversiune de la verbul *a prăpădi* provenit din bulgărescul *propadam*. Substantivul *un ăla* s-a format prin articulare cu articolul nehotărât *un* de la pronumele demonstrativ de depărtare forma populară *ăla*. Conversiunea nu face altceva decât să sporească valoarea depreciativă a cuvântului de bază.

Compusele sunt formate prin alăturare într-un mod foarte ingenios.

Scârța-scârța pe hârtie este format prin repetarea interjecției onomatopeice *scârța* şi cuvântul de origine grecească *hârtie*.

Coate-goale este format din două cuvinte de origine diferită: *cot*< lat. *cubitus* şi *gol* < sl. *golu*.

Mațe-fripte este alcătuit din cuvântul *mațe* provenit din lat. *matium* şi adjectivul *fripte* format prin conversiune de la verbul *a frige* provenit din lat. *frigere*.

Din punct de vedere semantic cuvintele amintite denumesc: ocupația de funcționar în care este încadrat tânărul de către jupân Dumitrache: *scârța-scârța pe hârtie*, *amploiat*, sărăcia: *coate-goale*, *mațe-fripte*, *un prăpădit*, josnicia, înşelătoria, neseriozitatea: *moftangiu*, *pungaş*, *papugiu*.

Din replicile lui jupân Dumitrache se conturează o antiteză clară între lumea negustorilor şi cea a funcţionarilor către care el priveşte cu dispreţ.

Valoarea depreciativă a cuvintelor prin care este caracterizat Rică Venturiano este sporită de folosirea lor repetat în replici diferite sau prin înşiruire în acelaşi context: „Pe *coate-goale*, domnule, pe *moftangiul*, pe *maţe-fripte*, domnule! Fir-ai al dracului de *pungaş*!… *Bagabontul*, nene, cu sticlele-n ochi, cu giubenul în cap şi cu basmaua iac-aşa scoasă.”; „Ei! Apucăm pe la Sfântul Ionică ca să ieşim pe Podul-de-pământ, - *papugiul* cât colea după noi; ieşim în dosul Agiei, - *coate-goale* după noi; ajungem la Sfântul Ilie în Gorgani, - *moftangiul* după noi; mergem pe la Mihai-Vodă ca să apucăm spre Stabilament, - *maţe-fripte* după noi…”

Când i se adresează direct lui Rică Venturiano, Jupân Dumitrache foloseşte franţuzismul la modă, *musiu*.

Întrebarea este de ce din mulţimea apelativelor prezente în opera lui Caragiale: *nene*, *frate*, *domnule*, *soro* este ales tocmai acesta.

De exemplu, lui Nae Ipingescu i se adresează cu apelativele *nene* şi *frate*, care exprimă respect, dar şi o anumită familiaritate, iar *domnule* este folosit mai degrabă cu valoare generică.

Spre deosebire de acesta, Rică Venturiano este străinul, este necunoscutul, este intrusul care îi tulbură liniştea şi faţă de care are o atitudine rece şi jignitoare. Pe deasupra el are şi o vestimentaţie împrumutată după model franţuzesc, cu ochelari şi joben, specifică intelectualilor vremii şi un franţuzism este mai indicat, probabil, în relaţia cu un astfel de ins.

Cert e că jupân Dumitrache îi atribuie apelativului *musiu* numai valoare depreciativă, folosindu-l în relaţie cu Rică Venturiano: „Era să mă-ntorc în poarta <Iunionului>, să-i zic numai : <Ce pofteşti, mă *musiu*?> şi să-l şi umflu;” şi cu Spiridon: „Bravos, *musiu* Spiridoane! zice, nu te-ai culcat pân-acum”; „Apoi parcă ne-a fost vorba *musiu* Spiridoane băiete, să nu te mai găsesc dormind când vin acasă!”

Absenţa oricărei valori de reverenţă este susţinută de asocierea substantivului *musiu* cu interjecţia *mă*: „*mă musiu*” sau cu substantivul *băiete*: „*musiu* Spiridoane *băiete*”.

Tot la adresa lui Rică Venturiano apelativul *musiu* mai este folosit de către Veta şi de către Spiridon, ambii atribuindu-i o valoare de reverenţă, dovadă faptul că fie din grabă, fie din ignoranţă îl asociază cu *domnule*:

„*Domnule*, *musiu*, tot aici eşti?”, „*Musiu*! *domnule*! m-ai nenorocit şi dumitale atâta ţi-a fost! Fugi, fugi, că te omoară!”

Politeţea nu este însă de intensitate maximă, deoarece verbul se află la persoana a II-a singular, iar în exprimarea Vetei apare în acelaşi context cu pronumele *dumitale* al cărui grad de reverenţă este mai mic decât al pronumelui *dumneavoastră*.

Aprecierea făcută de jupân Dumitrache lui Rică Venturiano este pur subiectivă, izvorâtă dintr-o „inimă rea”, roasă de gelozie.

Aspectul exterior al tânărului cu ochelari şi cu joben şi parţial şi faptele sale nu o îndreptăţesc.

Nae Ipingescu chiar îl întreabă „Apoi, dacă nu-l cunoşti, de unde ştii că-i bagabont?”

În ultima parte a piesei când se află care este adevărata identitate a personajului şi că este amorezat de Ziţa, şi nu de Veta, Jupân Dumitrache îşi schimbă total atitudinea şi exprimarea faţă de Rică Venturiano.

El este tratat acum cu respect maxim prin folosirea pronumelui de politeţe *dumneavoastră*, a persoanei a II-a plural a verbelor, a substantivului în vocativ *onorabile* „împrumutat din vorbirea parlamentară la începutul epocii liberale” (Vianu 1968: 255).

„Da, tocmai astă-seară citeam cu nenea Nae, în gazeta *dumneavoastră*, cum scriţi despre ciocoi […].”; „Mă rog, *onorabile*, eu îmi cer iertare, ştiţi că poate, adineauri, cum ţin eu la …poate, v-am adus un afront; dar e şi vina *dumneavoastră*; nu ştiam că veniserăţi pentru Ziţa…”.

Are o conştiinţă a vinovăţiei, încearcă să repare greşeala făcută, pare un pic timorat ştiind că are de-a face cu o persoană importantă. Toate acestea explică faptul că-şi găseşte cu greu cuvintele, oscilaţiile, întreruperea propoziţiilor, repetiţiile inutile, punctele de suspensie din vorbirea sa.

Îşi cere iertare, îl admiră şi îl felicită „ei, bravo! Imi place! Bine combateţi reacţiunea, nu pot să zic, ştii colea, verde, româneşte”;

„Bravos! Să trăieşti. Vorbeşte abitir, domnule” şi îi prevede un viitor strălucit: „dipotat” sau ministru.

Ziței i-l prezintă ca pe bărbatul ideal, demn să fie respectat: „Să-ți cinsteşti bărbatul: acesta e om, nu glumă: ți-ai găsit norocul.”, „Toate le ştie, îmi place…”, „de cumnatul Rică nu mai am ce să zic”.

Jupân Dumitrache are, în schimb, încredere deplină în Chiriac, tejghetarul, sergent în garda civică.

La adresa acestuia are numai vorbe laudative; *băiat bun*, *onorabil*, *credincios* şi îi este recunoscător, deoarece îi apără onoarea de familist: vrea să îl ia tovarăş şi să-l şi însoare.

Admirația față de acesta se revarsă în propoziții exclamative: „Atâta om de încredere am… *Băiat bun*!…ține la onoarea mea de familist.”; „De când lipsesc de-acasă, cine să-mi păzească onoarea? Chiriac *săracul*! N-am ce zice! *Onorabil* băiat”; „De-aia am hotărât şi eu, cum m-oi vedea la un fel cu meremetul caselor, îl fac tovarăş în parte şi-l şi însor!”; „nevastă, e un băiat *onorabil* şi *credincios*; n-ai ce-i face: ce-i al omului e al omului!”

I se adresează cu vorba de alint *puiule*: „Chiriac, *puiule*, ia vezi de ce-am vorbit, fii cu ochii în patru […].”

Ca o culme a ridicolului, în vorbirea sa, în aceeaşi replică, se întâlnesc dispreţul față de Rică Venturiano a cărui vinovăție nici măcar nu fusese dovedită cu tandrețea față de cel care îl înşela în propria casă şi în care avea o încredere deplină: „*Mațe-fripte*, Chiriac, *puiule*, l-am văzut din uliță pe fereastră aici în casă… cu ochelarii pe nas, cu giubenu-n cap.”

Modul de exprimare al lui jupân Dumitrache în relație cu celelalte personaje este marcat în primul rând de trăirile subiective ale acestuia şi în al doilea rând de statutul social al personajelor şi de natura relațiilor interumane.

Marius Chicoş Rostogan, „pedagogul nostru absolut” din schița *Un pedagog de şcoală nouă* are ca principal selector al modului de adresare către personajele cu care intră în relație statutul social şi condiția materială a acestora.

El experimentează o metodă nouă de predare şi ține o conferință, o lecție în prezența inspectorului, o lecție în ajunul examenelor şi examenul anual care se desfăşoară în prezența părinților elevilor.

Principalii lui interlocutori sunt inspectorul, elevii şi părinţii acestora.

În relaţie cu inspectorul are o exprimare reverenţioasă. Atât în adresarea directă, cât şi atunci când se referă la persoana lui foloseşte formula „onorat domnul inşpectore” alcătuită din adjectivul la modă în epocă „onorat”, substantivul „domnul” şi funcţia acestuia.

În relaţie cu elevii exprimarea profesorului înregistrează nuanţări de-a lungul secvenţelor ce alcătuiesc schiţa.

El are plăcerea de a le adresa cuvinte injurioase pe care le vom enumera în ordinea frecvenţei cu care sunt folosite: *bou* (de şapte ori), *măgar* (de şase ori), *porc* (de cinci ori), *prostovan* (de patru ori), *loază* (de trei ori), *prost* (de două ori), *vită* (o dată), *râtan* (o dată), *animal* (o dată).

Din punct de vedere semantic ele denumesc prostia: *prost*, *prostovan* şi lipsa de educaţie, de maniere: *animal*, *loază*, *măgar*, *porc*, *râtan*, *vită*.

Singurul care denumeşte atât prostia, cât şi lipsa de educaţie este cuvântul *bou*.

Din punct de vedere etimologic cuvintele amintite au origini diferite: latină: *porc <porcus*, *bou <bovus*, *vită <vita*, slavă: *loază <loza*, *prost <prostu*, multiplă: *animal* < fr. *animal*, lat. *animal*, pentru cuvântul *măgar* în DEX se face trimitere la alb. *magar*, bg. *magare*, iar celelalte două sunt formate în limba română: *prostovan* < *prost* + suf. -*ovan* şi *râtan* < *rât* şi suf. -*an*.

Majoritatea sunt termeni literari, *rât* este regional, iar *prostovan* este familiar şi popular.

De remarcat că pentru denumirea aceleiaşi noţiuni sunt folosite două cuvinte, unul literar şi unul regional: *porc* şi *râtan*, unul literar şi unul familiar şi popular: *prost* şi *prostovan*.

Atât în limba comună, cât şi în vorbirea lui Marius Chicoş Rostogan, cu sensul propriu şi cu trăsătura + uman sunt folosite numai cuvintele *prost* şi *prostovan*.

Celelalte cuvinte: *animal*, *loază*, *măgar*, *porc*, *râtan*, *vită* în vorbirea comună au un sens propriu, denotativ şi trăsătura – uman şi un sens figurat, metaforic, depreciativ, căruia îi corespunde trăsătura + uman.

Marius Chicoş Rostogan foloseşte aceste cuvinte numai cu sensul figurat preluat din limba comună, lui fiindu-i proprie numai folosirea lor în anumite contexte, în anumite asocieri de cuvinte şi cu privire la anumiți referenți.

Prima parte a schiței *Un pedagog de şcoală nouă* este o conferință concepută sub forma unui dialog imaginar între profesor şi elev.

Profesorul întrebuințează un singur cuvânt depreciativ căruia îi atribuie o funcție de îndreptare şi încurajare, şi nu de admonestare: „Bravo, mă! prostovane! (îi zic aşe doară nu spre admonițiune, ci spre înghemn şi încurăjare.)”

În timpul orei la care asistă inspectorul, exprimarea profesorului abundă în cuvinte injurioase la adresa elevilor, folosite la vocativ singular: „Mă! *prostovane*!”, „No! Dar ornicul meu …*prostule*!”, „Spania-i lângă Portocalia, mă *boule*, şi vițăversa!, „Mergi la loc, *boule*!, „Dar pe Natura aia, cine au făcut-o, mă *prostovane*?, „Nu aşa, *loază*.”, la dativ şi nominativ plural, în aprecierile care se fac la adresa întregii clase: „le spun *boilor*”, „Apoi dacă-s *porci*”, cât şi în comparații: „Nu cuvânta doară *ca râtanii*, vorbeşte ca şcolerii.” Ele devin simple stereotipii, care, aşa cum spunea profesorul, au rol de încurajare, de vreme ce sunt folosite atât în relație cu elevii mediocri, cât şi cu cei eminenți şi sunt însoțite uneori de interjecția de admirație „Bravo”: „Bravo, *prostovane*! (Către inspector, care e transportat): „Că-z acesta doară iaşte un şcoler emininke!” În final profesorul este felicitat pentru reuşita lecției, iar acesta îşi răsplăteşte elevii tot cu calificativul *boilor*: „Că-z eu tot ce e spun boilor, onorat domnule inşpectore?”

Interlocutorii au o reacție neutră, fiind obişnuiți cu un astfel de vocabular, care, era, probabil, acceptat în şcoala românească, dovadă că nici inspectorul nu pare deranjat de ceea ce aude.

În ajunul examenelor Marius Chicoş Rostogan îi instruieşte pe copii cu aceleaşi vorbe injurioase: *bou* şi *măgar*, folosite atât la singular, cât şi la plural: „Închide gura, *boule*, că-ți intră musca…”, „Silențium, *măgarilor*!”, „[…] apoi minken acelui *măgar* i-oi lunji eu urechile…”

Exprimarea profesorului provoacă umor în rândul elevilor, dar nu din cauza vocativelor depreciative în sine, ci a plasării lor într-o expresie românească hazlie: „Închighe gura, *boule*, că-ți întră musca…” şi a apostrofării unui elev care se lăudase că i-a făcut mamă-sa haine noi: „Ei! mă-ta! Că-z doară nu era să ți le fac eu!”

Intervenția elevului Popescu care îl amenință că va fi spus de tatăl său la Cameră de câte ori îi trage de ureche, îl determină pe „distinsul nostru pedagog” să îşi adapteze exprimarea în funcție de condiția socială a elevilor.

De remarcat că pe acesta nu-l deranjează exprimarea batjocoritoare a profesorului, ci faptul că îi amenință cu bătaia.

Subiectivismul profesorului, determinat de cauze extralingvistice, îl face să împartă clasa în două, pe de o parte elevul Popescu declarat „un *şcoler emininke*” şi pe de altă parte „*porcii* eilanți.”

Un elev pocneşte plesnitori de peretele din spate, ceea ce-l aduce pe Marius Chicoş Rostogan într-o stare de enervare ce creşte pe măsură ce gestul elevului obraznic se repetă, iar elevii spun că acesta este Popescu.

Vocabularul dascălului devine principala formă de exteriorizare a încordării nervoase la care este supus.

El le adresează întrebarea „Cine a fost *porcul* şi *măgarul*” pe care o reia de două ori cu uşoare modificări: „Cine-i *porcul* şi *măgarul*?” şi „Care e iar *măgarul* şi *porcul* care n-are reşpect?”. Inversiunea „*măgarul* şi *porcul*” ajută la evitarea stereotipiei şi face injuria mai expresivă.

Folosirea alăturată a celor două cuvinte *porcul şi măgarul* cu privire la acelaşi referent este posibilă numai pentru sensurile lor figurate şi este o dovadă a intensității furiei de care este cuprins profesorul, cât şi a intensității obrăzniciei de care dă dovadă elevul.

Subiectivismul profesorului atinge cote maxime: nu numai că nu-l sancționează pe elevul Popescu, dar îl şi laudă, refuză să creadă că el este autorul şi-l invită cu respect pe tatăl acestuia la şcoală: „Spune numai lui tată-tău să vină mâne să ne onoreză.”, în timp ce referirile la părinții celorlalți elevi se fac în termeni populari: „Ei, mă-ta”.

Şi totuşi întrebarea „Cine a fost *porcul* şi *măgarul*” repetată după fiecare faptă a lui Popescu şi după fiecare afirmație a elevilor că el este autorul, ar putea să conțină şi o formă foarte subtilă de sancționare a obrăzniciei odraslei din înalta societate.

Mânia profesorului se revarsă direct şi tumultuos, într-o avalanşă de cuvinte injurioase adresate unui alt elev, de condiție socială modestă: „Ba da, *loază*!”, „Acele care sunt, *boule*! emisferul austral; emisferul boreal, mai gheparte apoi emisferul oriental şi emisferul ocțidăntal, *măgarule*! Meri la loc, *vită*!” În final, profesorul schimbă codul lingvistic şi iese din clasă „înjurând teribil ungureşte.”

Examenul anual aduce un interlocutor nou, părinții elevilor care asistă la examen şi care sunt de condiție socială diferită: două mahalagioaice şi o doamnă din înalta societate.

Condiția socială a interlocutorului devine acum singurul selector al exprimării profesorului.

Comunicarea prin limbaj este susținută de elemente extralingvistice, precum: gesturile, înălțimea vocii, starea psihică a personajului.

În relație cu odraslele mahalagioacelor, limbajul profesorului este eminamente depreciativ şi îndeplineşte funcția de admonestare: „No, *prostule*”, „Meri la loc, *boule*!”, „Nu-i vorba ghe mare, mă *prostovane*!, „No, apoi? Dacă se învârke, cumu-i! În trei colțuri, *animale*?”, „Vezi aşa, *loază*!”

În schimb, ascultarea micului Ftiriadi, care făcea parte din înalta societate şi pe care îl medita şi în particular constă din întrebări ridicole, simple, care conțin în ele şi răspunsul: „[…] nu-i aşa că pământul se-nvârte în jurul soarelui trei ani câte 365 ghe zile şi mai apoi în al patrulea în 366 ghe zile?”

Antagonismele din societate se reflectă în vocabularul profesorului care creează o antiteză nejustificată şi comică între micul Ftiriadi şi restul clasei.

În timp ce celui dintâi i se aduce o avalanşă de elogii şi este dat drept exemplu pozitiv, celor de pe urmă li se aduce o ultimă, grosolană şi nemeritată jignire: „*Bine*! *Bravo*! *Emininke*!!!; „No, *boilor*, vegheți numai exemplu ghe aplicățiune!

În relație cu părinții elevilor, în funcție de condiția socială a acestora își schimbă nu numai vocabularul, ci şi comportamentul.

Când vin cele două mahalagioaice, „E foarte aspru şi fără chef”, nepoliticos, nici măcar nu le invită sa ia loc „Mamele stau înțepate pe scaune, unde s-au aşezat fără să fie poftite.”

Mamei lui Popescu i se adresează cu apelativul depreciativ „cucoană” şi la persoana a II-a singular: „Că-z prost l-ai făcut cucoană!”. Este foarte jignitor: „Apoi ăstuia doară numai paie să-i dai să mânce. Că-z geaba te mai boceşti acuma! nu-l mai dreji.”

Cele două mame sunt singurele afectate de exprimarea şi comportamentul profesorului.

Mama lui Popescu „este foarte mâhnită”, plânge, iar când profesorul se răsteşte puternic, mama lui Ionescu se sperie.

Când vine mama elevului Ftiriadi, o doamnă din înalta societate, se comportă exagerat de amabil şi cu ea şi cu cățelul pe care îl ținea în brațe. Este emoționat, îi ia cățelul în brațe şi după aceea îl aşază pe un scaun, se lasă lins pe nas de către acesta.

Atât în adresarea directă, cât şi în referirile pe care le face la madam Ftiriadi, foloseşte cuvintele cele mai elogioase din epocă, fie repetat, fie într-o înşiruire de formule de reverență: adjectivul *onorat* apare de trei ori: de două ori asociat cu substantivul *doamnă* şi o dată cu substantivul *mamă*, iar *ilustru* de două ori: o dată asociat cu substantivul *matroană* şi o dată cu *doamnă*: „*Onorată* doamnă, eu încă mă recomând!”, „Binevoiască numai *onorata* doamnă numai să ieie loc.”, „Spune-ne s-audă şi *ilustra* matroană, *onorata* ta mamă;” „*Ilustră* doamnă […].”

Efectul asupra doamnei Ftiriadi este cel dorit de către profesor.

Aceasta este mulțumită de metoda profesorului şi promite că-i va spune şi lui Ftiriadi câtă osteneală îşi dă cu copiii.

Aprobat şi felicitat de cei mari, precum inspectorul şi domnul Ftiriadi, profesorul putea să-şi aplice nestingherit metoda şi exprimarea nepedagogică, aşteptându-se, poate, la recompense şi mai mari, „într-o soțietate fără prințipii” şi fără educație.

Modul de exprimare al lui Marius Chicoş Rostogan devine o sursă a comicului prin asocierea unui cuvânt cu o conotație pozitivă cu unul cu o conotație negativă: „Bravo, prostovane”, asocierea de

cuvinte din limbi diferite: „Silențium, măgarilor”, de latinisme cu termeni populari şi neologisme: „că-z fără instrucțiune şi educățiune, un popor doară e învins astăzi în lupta pentru existență, şi cine-i învins, apoi acela dă-l dracului! vorba lăkinească: una salus vickis nullam şperare salukem!”, asocierea de cuvinte latineşti cu înjurături ungureşti, folosirea în acelaşi context a termenilor reverențioşi cu cei batjocoritori: „Că-z eu tot ce ele spun boilor, onorat domnule inşpectore?”, prin felul facil de formulare a întrebărilor pentru copiii din înalta societate.

Un exemplu de selectare a formulelor de adresare în funcție de vârsta şi statutul social al interlocutorului, de specificul relațiilor dintre emițător şi receptor îl oferă schița *O conferență*.

Un bărbat aflat la o vârstă, care bănuim că este a bătrâneții, se confesează asupra felului în care i s-au adresat persoanele de sex feminin, cele mai multe prietene, de-a lungul întregii sale vieți.

În tinerețe, cu vreo patruzeci de ani în urmă, când era sufleor la teatru i se spunea fără nici un respect, „Iancule” sau „mă Iancule”, ba o prietenă chiar l-a şi bătut fără niciun motiv.

O dată cu trecerea anilor a crescut şi respectul prietenelor față de el.

După vreo douăzeci de ani a fost numit „domnule Iancule”.

Când a ajuns director i s-a spus „stimate domnule director”, iar după alți vreo douăzeci de ani „nene Iancule”.

Recunoaştem în această schiță modalitățile de exprimare a diferitelor grade de reverență față de o persoană. Interjecția „mă” urmată sau nu de prenumele personajului, nu exprimă nici unfel de respect.

Substantivul „domnule” urmat de prenumele personajului exprimă un grad mediu de respect, datorat unui om ajuns la vârsta maturității, care are o condiție socială bună şi care se află într-o relație de amiciție cu emițătorul.

Formula „stimate domnule director”, specifică stilului administrativ, exprimă un grad maxim de respect, datorat atât vârstei cât şi statutului social al referentului, creând totodată o anumită distanță afectivă între emițător şi receptor.

Substantivul „nene” urmat de prenumele personajului exprimă respectul față de vârsta personajului şi o anumită notă de familiaritate glumeață între emițător şi receptor.

Concluzii

Personajele lui I.L. Caragiale dovedesc o mare flexibilitate de a-şi schimba modul de exprimare de-a lungul unei opere literare.

Ele sunt de condiție socială diferită: domnul Lefter este funcționar mărunt la un minister, jupân Dumitrache este negustor, Marius Chicoş Rostogan, profesor. Semnificative pentru definirea condiției sociale a personajelor şi a modului lor de exprimare sunt şi numele acestora: *Eleuterios* are o conotație etimologică pozitivă, însemnând „liber”, în limba română a dobândit un sens figurat, negativ, „liber de bani”, „sărac.”, *Dumitrache* şi *Ftiriadi* sugerează originea grecească a personajelor, făcându-se aluzie la acei greci îmbogățiți peste noapte şi strecurați în funcțiile politice ale țării, pe care îi critica şi Mihai Eminescu. Deşi este destul de greu de interpretat, deoarece nu posedăm sursele bibliografice corespunzătoare, numele lui Marius Chicoş Rostogan pare a sugera originea maghiară a personajului sau evoluția sa într-un mediu maghiar, dar şi amestecul de cuvinte de origine diferită din vorbirea sa: latino-romanice, regionalisme şi maghiarisme, plăcerea de a vorbi mult: *Marius* este un antroponim împrumutat din onomastica apuseană, *Chicoş* un cuvânt de origine maghiară, iar cuvântul *Rostogan* ar putea avea drept rădăcină latinescul *rostrum* „gură”.

Principalii selectori ai vorbirii lor sunt: condiția socială şi starea sufletească a emițătorului, modul lui de a percepe realitatea în diferite momente ale acțiunii, pregătirea lui lingvistică şi culturală, statutul social, vârsta, sexul interlocutorului.

Din punct de vedere semantic modul propriu de exprimare al fiecărui personaj exprimă o anumită stare afectivă, morală şi intelectuală manifestată la nivel individual: surescitare nervoasă, dispreț, gelozie, admirație, încredere, orgoliu, incultură, incorectitudine, suspiciune, ironie, batjocură, linguşire, snobism, subiectivism, inconsecvență, nepricepere profesională, dorința de

satisfacere a unor interese personale pe căi necinstite sau sunt o formă de reflectare a unor aspecte sociale: stratificare, apreciere greşită a valorii umane, existenţa unui adevărat lanţ al prostiei, al inculturii şi al incorectitudinii.

Conţinutul afectiv al vorbelor este adeseori accentuat prin gesturile, timbrul vocii şi expresia feţei interlocutorului.

Modul de exprimare al personajelor este o sursă a comicului şi o dovadă a bogăţiei lexicale de care dispune limba română pentru a exprima gândurile şi nuanţele afective cele mai variate şi subtile, a geniului lingvistic de neîntrecut al lui I.L. Caragiale, oferind o imagine vie a unui stadiu din evoluţia limbii române literare.

Bibliografie

Avram, Mioara (1997) *Gramatica pentru toţi*, Editura Humanitas, Bucureşti

Caragiale, I.L. (1981) *Momente*, Editura Minerva, Bucureşti

Caragiale, I.L. (1984) *Nuvele, povestiri, amintiri*, Editura Facla, Timişoara

Caragiale, I.L. (1982) *Teatru*, Editura Albatros, Bucureşti

Dicţionarul explicativ al limbii române (1998), Ediţia a II-a, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti

Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii, (DGŞ), (1997), Editura Ştiinţifică, Bucureşti, p. 162

Iordan, Iorgu, *Limba <eroilor> lui Caragiale*, (1955), studiu republicat în SILRL, II, p. 400-432

Irimia, Dumitru (1986) *Structura stilistică a limbii române contemporane*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti

Ivănescu, George (1989) *Studii de istoria limbii române literare*, Editura Junimea, Iaşi, p. 198-204

Petrache, Tatiana (1998) *Dicţionar enciclopedic al numelor de botez*, cu un tabel alfabetic al sfinţilor ortodocşi, Editura Anastasia, Bucureşti

Ruxăndoiu-Ionescu, Liliana (1981) *Sociolingvistică şi semantică.* (*Termeni de adresare în schiţele lui I.L. Caragiale*), în *Semantică şi semiotică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, p. 240-258

Vianu, Tudor (1968) *Aspecte ale limbii şi stilului lui IL Caragiale*, în *Studii de stilistică*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, p. 244-263

DIAPHASIC PARTICULARS OF THE CHARACTERS' SPEECH IN THE WORK OF I.L. CARAGIALE

(Summary)

Key-words: *diaphazic, social status, interlocutor, communication, situation, the comic*

The present paper draws upon the diaphasic variations of the characters in the following writings of I.L. Caragiale: the short story "Two Lottery Tickets", the comedy "A Stormy Night", the sketches "A Pedagogue of the New School", "A Conference."

The "diaphasic" concept was defined and the speech manner of the characters was analysed according to their social status, age, sex, emotions of the text producer and the text receiver/addressee, the type of human relations, the moment of communication, the adaptation to the communication situation.

The analysis was carried out at semantic, morphological, syntactic, style and etymological level.

There were highlighted various linguistic and extra linguistic modalities, gestures, voice tone, facial expression, pride emphasis, nervous overexcitement, stupidity, ignorance, contempt, curtsey, jealousy, lack of professional skills, irony, comic etc.

The conclusion is that the speech manner of the characters is a proof of the lexical richness of the Romanian language for expressing the most subtle and varied thoughts and emotional tones, of the unequalled linguistic genius of I.L. Caragiale, providing a vivid image of a certain phase of the evolution of the Romanian literary language.

SPIRITUL RETORICII MAIORESCIENE

DUMITRU VLĂDUȚ
Universitatea „Tibiscus”, Timişoara

Cuvinte-cheie: *analiză, oratorie politică, retorică antică, retor, orator, argumentare, coeziune, exces, simulare*

Acțiunea maioresciană de imprimare a unui curs sănătos culturii şi vieții publice româneşti fundamentat pe adevăr, onestitate, exactitate şi eliminare a mediocrităților nu priveşte numai mersul literaturii, al limbii, presei, ci şi al oratoriei politice româneşti. A fost un practician al acesteia, deținând un loc distinct în istoria ei. După 1871 a fost nelipsit din viața politică a României: deputat în parlament, senator de două ori în calitate de rector al Universității din Bucureşti, de trei ori ministru al Cultelor şi Instrucțiunii Publice de unde demisiona de fiecare dată în urma respingerii proiectului privind Legea instrucțiunii, ministru al Justiției (1900-1901) în guvernul P.P. Carp, ministru de Externe între 1910 şi 1912 şi prim-ministru între 28 decembrie 1912 – 4 ianuarie 1914. Prezența lui în viața parlamentară a României timp de 40 de ani unde s-a manifestat cu o vivacitate deosebită a fost un fapt obişnuit. Prin participarea la dezbaterile parlamentare şi prin responsabilitățile deținute, Maiorescu, de la a cărui naştere s-au împlinit, în 2015, 175 de ani, a fost un actor important la edificarea României moderne. A rostit un mare număr de discursuri caracterizate prin logica şi coerența construcției, prin privilegierea argumentării, adecvarea la tema propusă, precizia argumentării, refuzând pateticul şi revărsările grandilocvente ale oratorilor generației paşoptiste, dar şi ale unora ai timpului său[1]. El a

[1] Cf. asupra trăsăturilor de ansamblu ale discursurilor parlamentare maioresciene Vistian Goia, *Destine parlamentare. De la Mihail Kogălniceanu la Nicolae Titulescu*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2004, p. 64-67.

avut şi o conştiinţă teoretică asupra oratoriei în contextul vieţii publice, căreia i-a fixat statutul, rolul şi evoluţia după 1866 până în 1902 în importantul studiu *Oratori, retori şi limbuţi*. Maiorescu fixează aici un concept al oratoriei parlamentare, statutul discursului de acest tip, faze ale evoluţiei acesteia, delimitează valorile şi procedează chirurgical respingând nonvalorile pe care le tratează aproape caricatural, ca prezenţe patologice în viaţa publică. Întreprinderea de aici este similară celei realizate în 1867 în *Poezia română. Cercetare critică,* unde fixa statutul poeziei sub raport estetic, delimita valorile şi îndepărta chirurgical mediocrităţile.

Contrar decepţiei în planul realizărilor lăsate de câţiva oameni politici europeni aleşi în evenimente politice majore potrivit talentului oratoric şi afirmaţiei lui Simion Mehedinţi conform căreia „dacă vorba curge, aceasta nu e un semn de reală valoare" (C, p. 516), Maiorescu, spirit echilibrat, ţine să precizeze la începutul studiului său: „Cu toate acestea, pentru omul politic al unui stat constituţional darul de a vorbi este în orice caz o însuşire de mare însemnătate" (C. p. 515-516). El apreciază că într-o democraţie parlamentară, „vorbirea într-o adunare publică a rămas cel mai puternic mijloc de manifestare a ideilor politice" (C, p. 516). În afară de aceasta oratoria politică are o importanţă literară căci ea „poate deveni totodată literariceşte un element de dezvoltare a limbei, contribuind la îmbogăţirea şi clarificarea înţelesului cuvintelor" (C, p. 516). Chiar dacă un discurs politic este curgător, valoarea lui e dată de raportul „cu obiectul discuţiei" (C, p. 516), analiza lor trebuind să ţină de asemenea cont de „măsura conformităţii lor cu o cerinţă neapărată a vieţei publice (…)" (C, p. 516). Analizând evoluţia oratoriei parlamentare de la Constituţia din 1866 până la 1902, el stabileşte trei faze, fiecare având trăsături distincte: 1866-1884, 1884-1899, 1900-1902. Judecăţile asupra fiecărei perioade permit desprinderea adeziunii maioresciene la un anumit tip de retorică, fie şi prin refuzul unor ipostaze ale acesteia, căci îngăduie să se spună ce nu trebuie să fie aceasta. Astfel, în prima perioadă, deşi există oratori şi luptători parlamentari veritabili precum Mihail Kogălniceanu, Alexandru Lahovari şi Manolache Costachi, „darul vorbirii se preţuieşte oarecum în sine însuşi, şi de mari oratori trec

cei ce vorbesc mai lung, mai sonor, de *omnibus rebus* şi cu cea mai felurită şi înflorită frazeologie" (C, p.517). Există trei pseudooratori, agreaţi de auditor şi remarcaţi chiar de unii autori de retorici, într-un caz ca „sirene ale cuvântului", care ilustrează această ipostază. E vorba de Biorgio Brătianu, de Nicolae Blaramberg şi Nicolae Ionescu. Primul este orator kilometric, cu un discurs construit după reţeta lui Quintilian, recurgând la revărsări de fraze sonore şi solemne şi acordând cea mai mare preţuire unei părţi a retoricii numite *actio*, adică pronunţării discursului cu toată mimica şi gesticulaţia necesare. Avea, ne spune Maiorescu, glas puternic, iar revărsarea de fraze era însoţită de „cea mai solemnă gesticulare" (C., p. 518). Toată problema în cazul discursurilor sale este gratuitatea frazării, suspendarea de conţinut. Îi era indiferent ce vorbea, ţintind însă anestezierea auditoriului, căci pentru el „numai vorbă să fi fost şi să se fi putut deştepta luarea-aminte a auditoriului prin vibrarea sonoră a unei cuvântări după tipic (…)" (C., p. 520). Conformarea la adevăr, la precizie şi realitate nu exista ca obiect al discursurilor sale: „Exactitatea sau sinceritatea discursului nu-l preocupau pe ciudatul deputat, precum în fapt şi discursul de mai sus n-are a face cu ceva real" (C., p. 520).

Nicolae Blaramberg ilustra o altă ipostază a acestei oratorii caricaturale. Înalt şi slab, cu haine prea lungi, uza de o politeţe exagerată dorind să imprime în auditor prin atitudinea sa antidinastică „aparenţa cavalerismului medieval cu iluzia unui catonism antic" (C., p. 520). Discursurile sale păcătuiau însă prin stridenţa lexicului şi expresiilor franceze neadaptate limbii române, lipsite de necesitate, ca şi prin citările de izvoare şi autorităţi străine ca exhibare a erudiţiei. Chiar venea la tribună în faţa deputaţilor cu numeroase volume de autori străini din care cita copios fragmente. Toată problema este că aceste citări nu probau nimic, se aplicau „la împrejurări nepotrivite" (C., 521), neaducând nici un spor în argumentare.

Cazul lui Nicolae Ionescu, profesor de drept la Universitatea din Iaşi, liberal ca orientare şi adversar al lui Maiorescu, este şi mai interesant. El are harul vorbirii, frază mereu corectă, ingenios construită, fiind avantajat de o voce extrem de plăcută: „era înzestrat

în gradul cel mai mare cu darul vorbirii: ştia să vorbească şi-i plăcea să vorbească. Glasul său era din cele mai melodioase, gama întreagă a modulaţiunilor îi sta la dispoziţie, cuvintele curgeau din belşugul unui izvor nesfârşit, fraza era întotdeauna stilistic corectă şi adeseori cu măiestrie organizată” (C., p. 525). Pentru toate acestea, în *Retorică pentru tinerimea studioasă* (1875) Dimitrie Gusti, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti, avea să-l considere, citează Maiorescu, „această sirenă a cuvântului”, „principele elocvenţei române”. Divorţul esenţial între o astfel de vorbire seducătoare şi adevărata retorică sau oratorie stă însă, în cazul acestui „orator”, în marile dificultăţi ale componentei argumentare. Nu există în discursurile lui Nicolae Ionescu argumentele valide pentru sau contra unei idei, niciunul nu încearcă să probeze ceva, consecvenţa cugetării este inexistentă, ideile au o mobilitate capricioasă, neştiindu-se de la început ce vrea să dovedească discursul. Nu se poate vorbi, prin urmare, de o coerenţă a discursului[2]. Haotismul ideilor, multe părăsite după un potop de cuvinte spre a lua alt drum, dă naştere la argumentări hazlii pe care Maiorescu le reliefează cu mare plăcere şi îmbelşugare. Şi acest „orator” exploatează componenta *actio*, căci avea „glas frumos şi dicţiune armonioasă” (C., 529), anesteziind şi el publicul, căci unele cuvinte ale sale „trebuie să fi produs în auditor un fel de încântare muzicală, fără nicio privire la înţeles” (C., 529). Tocmai absenţa argumentării face ca de la acest vorbitor să „nu ne putem aştepta la nicio idee politică de oarecare valoare, la nicio activitate publică de oarecare folos” (C., p. 530). Nicolae Ionescu ilustrează ipostaza jocului cu cuvintele când cel în cauză „e totdeauna gata să vorbească şi ce nu vrea şi nu ştie să sfârşească” (C., p. 526).

Din perspectiva contemporană Giorgio Brătianu, Nicolae Blaramberg şi Nicolae Ionescu nu pot fi oratori, ci retori în sens negativ, căci elocvenţa lor stă în simularea, îngâmfarea şi declamarea

---

[2] Cf. asupra reliefării absenţei logicii discursurilor lui Nicolae Ionescu şi tehnicii portretistice maioresciene, E. Lovinescu, *T. Maiorescu.* Ediţie îngrijită de Maria Simionescu. Cuvânt înainte de Alexandru George, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 461-462.

sonoră, apropiată de familiaritatea şi vorbirea fără un obiect precis a celor limbuţi.

Savuroase prin grotescul lor sunt şi abaterile de la spiritul oratoriei adevărate comise se ” limbuți” precum Iancu Brătescu, V.T. Cancicov, Aurel Eliescu, figuri parlamentare minore, nicidecum parlamentari veritabili. Autorul a scris, se ştie, şi un studiu cu titlul *Beția de cuvinte în* „Revista contimporană”. *Studiu de potologie literară* (1873) consacrat „beției de cuvinte”, prin care înțelege folosirea cuvântului „în cantități prea mari” (C., p. 150 încât „îşi pierde cu totul simțul intuitiv al realității” (C., p. 150) şi devine „un mijloc puternic pentru amețirea inteligenței” (C., p. 150), de care fac uz retorii şi limbuții. Maiorescu formulează de aceea memorabil trăsăturile distinctive ale celor trei ipostaze ale vorbitorilor în public: orator, retor şi limbut scriind: „Atât oratorul, cât şi retorul şi limbutul au darul vorbirii; dar oratorul vorbeşte pentru a spune ceva, retorul pentru a se auzi vorbind, limbutul pentru a vorbi. Motivul oratorului este precizarea unei situații publice, afirmarea sau combaterea unei idei, convingerea unui auditor; mobilul retorului este dorința de a trece de orator sau îngâmfarea erudiției sau încântarea de sonoritatea proprielor sale cuvinte; pornirea limbutului este de a se amesteca şi el în vorbă oriunde şi oricum. Pe orator îl stăpâneşte scopul, pe retor – deşertăciunea, pe guraliv – mâncărimea de limbă. De aceea oratorul poate avea o valoare permanentă, retorul – numai una trecătoare, limbutul – niciuna” (C., p. 531). Prin aceasta se configurează şi obiectul retoricii pentru Maiorescu, atunci când afirmă că „Motivul oratorului este precizarea unei situații publice, afirmarea sau combaterea unei idei, *convingerea unui auditor* (s.n.)” (C., p. 531). Afirmând aceasta, este evident că autorul se situează în tradiția antică a primei categorii de definiții ale retoricii. Potrivit acestora, ea este arta ori ştiința de a persuada un auditoriu prin discurs sau artă ori ştiință a persuasiunii[3]. Această primă definiție a fost atribuită de Platon lui Gorgias în dialogul cu acelaşi nume şi a circulat la autori de tratate şi teorii precum Platon, Isocrate, Aristotel, Ariston, Cicero

[3] Cf. Vasile Florescu, *Retorica şi neoretorica. Geneză, evoluție, perspective*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1973, p. 17.

ş.a. până la Quintilian. Pentru toţi aceştia noţiunea-cheie a retoricii o constituie persuasiunea, adică darul sau puterea de a convinge pe cineva să facă sau să nu facă un anumit lucru. Aristotel însuşi în *Retorica* spunea că aceasta este acea „facultate de a sesiza în orice situaţie mijloacele existente pentru a convinge”[4]. Definirea retoricii ca tehnică a persuasiunii sau artei de a convinge a fost reluată de Chaïm Perelman la mijlocul secolului trecut în lucrările sale prin care a şi reabilitat-o. S-a spus că obiectul acestei teorii este cercetarea mijloacelor discursive „care permit naşterea sau intensificarea adeziunii spiritelor la tezele supuse spre acceptare”[5].

Acestui tip de definiţii îi pot fi incluse şi cele pe care le aflăm azi în multe din dicţionarele şi enciclopediile lumii. Astfel, în *Petit Robert*, vol.II, se precizează în acelaşi spirit al moştenirii antice că retorica este „arta de a vorbi de manieră a convinge un auditoriu”[6], iar în *Dicţionar de neologisme* autorii săi precizează că aceasta este „arta exprimării alese, utilizată în scopul convingerii unui auditoriu; oratorie, elocvenţă”[7].

Maiorescu analizează succint faza a doua a oratoriei parlamentare numind cinci tineri politicieni dotaţi: C.C. Arion, C. Dissescu, Al. Djuvara, Tache Ionescu şi Al. Marghiloman. Pentru toţi aceştia Maiorescu constată foarte satisfăcut: „În contrast cu vechile ilustraţiuni retorice, tinerii oratori din epoca a doua se feresc de sonoritatea goală a banalităţilor, de orice declamaţie fără înţeles, de aparenţa erudiţiei cu citatele streine; câteşicinci vorbesc numai când au ceva de spus şi vorba lor are totdeauna un scop politic precis” (C., p.534). Este idealul său de retorică sau de oratorie parlamentară în tradiţia antichităţii pe care Maiorescu nu încetează

---

[4] Aristotel, *Retorica*, apud Charles U. Larson, *Persusiunea. Receptare şi responsabilitate*, Iaşi, Editura Polirom, 2003, p. 24.

[5] Chaïm Perelman, L. Olbrechts – Tyteca, *La nouvelle rhtérique. Traité de l'argumentation*, col. “Logos”, Paris, PUF, 1958, apud Grupul M., *Retorică generală*. Introducere: Silvian Iosifescu. Traducere şi note: Antonia Constantinescu şi Ileana Littera, Bucureşti, Editura Univers, 1974, p. 8.

[6] *Petit Robert*, vol.II, Paris, 1991, p. 1520.

[7] Florin Marcu, Constantin Maneca, *Dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1978, p. 933.

a-l pune în relief şi a-l lăuda. El vorbeşte aici de un fapt de mare însemnătate pentru succesul oratoriei politice, şi anume de autoritatea vorbitorului, dată şi de competenţa şi responsabilitatea asupra celor afirmate. Toate acestea ca urmare a evoluţiei educaţiei şi gusturilor publicului receptor prin care oratorilor politici „li se pretinde şi autoritatea în afirmările lor, şi mai multă competenţă în chestiile de care se ocupă. Cine, prin discursurile sale nu inspiră încredere din acest punct de vedere, nu mai inspiră încredere din partea auditoriului" (C., p. 543). Peste alte câteva pagini, tot în spiritul antichităţii, Maiorescu vorbeşte de personalitatea oratorului care are o responsabilitate în influenţarea sub raportul adevărului ştiinţific prin necesitatea documentării exacte asupra celor spuse, dar şi una etică prin dorinţa nepărtinirii. Idealul său este cel antic de *vir bonus peritus dicendi* (bărbat bun iscusit la vorbire) în descendenţa lui Cato Cenzorul: „(…) tinerii deputaţi caută în vorbirile lor să se distingă, pe lângă forma literară, prin cea mai documentată exactitate şi prin o manifestă dorinţă de nepărtinire. Ei tind astfel să realizeze riguroasele condiţii ale antichităţii romane, de care ne vorbea articolul citat al d-lui Mehedinţi, adică de a fi mai întâi *viri boni* în limitele posibile ale accepţiunii parlamentare şi apoi *dicendi periti* după cerinţele literare" (C. p. 546). Cunoaşterea în profunzime a materiei de tratat de către orator a fost şi unul din principiile esenţiale ale retoricii lui Cicero. Pentru el oratorul ideal trebuie să fie un om de reflecţie şi cultură generală întrucât are de vorbit despre cele mai diverse subiecte. Există, cum se ştie, şi o primă parte a retoricii, numită *inventio* care constă în aflarea argumentelor prin documentare pentru ceea ce trebuie spus în discurs. Când spune că în discursurile lor tinerii parlamentari amintiţi se disting „pe lângă forma literară, prin cea mai documentată exactitate" (C., p. 546), Maiorescu are în vedere tocmai această fază a lui *inventio* de natură a asigura personalitatea şi autoritatea vorbitorului. „Dorinţa de nepărtinire" este o componentă a eticii oratorului care, nerespectată, poate prejudicia auditorul prin manipulare şi propagandă. De aceea în vremea din urmă, pentru Maiorescu „discursul nu mai are trecere decât în măsura competinţii şi autorităţii celui ce-l pronunţă; îmbelşugatele înfloriri literare, afirmările nemotivate, necum frazele

înşirate fără rost nu mai pot întâmpina vechea favoare, poate nici vechea indulgenţă” (C., p. 552). Vorbind aşadar de refuzul „îmbelşugatelor înfloriri literare” (C., p. 552), ca şi al frazei corecte stilistic şi ingenios construite, dar deficiente sub raportul conexiunii argumentelor de ansamblu din discursurile lui Nicolae Ionescu, Titu Maiorescu este departe de idealul retoricii ca „ars bene dicendi” („arta de a vorbi bine”) cum a definit-o Quintilian şi cu atât mai departe de cel ca „ars ornandi” („arta de a împodobi limbajul”), ipostază întâlnită în Evul Mediu şi mai târziu. Pentru el, aşa cum am remarcat anterior, retorica este artă a persuasiunii sau convingerii unui auditor prin discurs. Reproşând ansamblului frazelor corecte şi ingenioase ale lui Nicolae Ionescu absenţa conexiunii logice, este foarte clar că oratoria este pentru Maiorescu şi o organizare specifică de argumente valide. În multe rânduri în *Discursurile parlamentare* el le numeşte *argumentaţiuni* sau *argumentări*. Tehnica argumentării a deţinut, cum se ştie, un rol însemnat în *Retorica* lui Aristotel, în teoriile ciceroniene sau în *Arta oratorică* a lui Quintilian. Un teoretician român contemporan arată clar baza discursului în organizarea specifică a argumentelor: „A construi un discurs înseamnă a alege argumentele necesare susţinerii sau respingerii unei teze după criterii diferite (veridicitate, suficienţă, acceptabilitate), a organiza argumentele astfel alese încât ele să producă maximum de efect în funcţie de forţa probatorie, de legătura ideatică dintre ele, de punerea în valoare a trăirilor afective ale publicului”[8]. De remarcat este un alt aspect, de o marcată actualitate. Maiorescu observă seducţia discursurilor unor nonvalori precum Nicolae Ionescu asupra publicului românesc din cauza dicţiunii şi mânuirii limbajului, valorii unor cuvinte prin care „trebuie să fi produs în auditor un fel de încântare muzicală, fără nicio privire la înţeles” (C., p. 529), întrebându-se „cum de nişte înşirări fără noimă au putut trece atâta vreme drept discursuri parlamentare şi autorul lor drept orator politic” (C., p. 530). Răspunsul aflat este că oamenii politici contemporani aveau alcătuirea sufletească a paşoptiştilor care, „în

[8] Constantin Sălăvăstru, *Mic tratat de oratorie,* Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2006, p. 235.

entuziasmul lor pripit confundau cugetarea cu vorba şi vorba cu fapta” (C., p. 533). Cuvintele însă sub forma discursului trebuie controlate, spune mai departe criticul, „în raportul lor cu gândirea” (C., p. 532), de către instanțe critice. Aceasta şi face Maiorescu atunci când arată nonvaloarea celor trei „oratori”, examinându-le discursurile sub raportul validității argumentelor şi coeziunii raționamentelor. Luciditatea critică este, altfel spus, antidotul împotriva manipulării şi seducției prin procedeele limbajului. Un teoretician contemporan al retoricii observa la mulți ani după aceea pericolele manipulării prin cuvânt şi mijlocul de a o evita prin luciditatea critică scriind: „Aceasta (retorica, n.n.) nu e manipulatoare şi înşelătoare decât pentru aceia care iau argumentele pe cuvânt, seducția ca adevăr. Don Juan ca om sincer, Hitler ca pacifist. Credulitatea în locul credibilității (…). Luciditatea critică constă în a percepe o relație mijloace-scopuri, adică scopurile subiacente pe care le ocultează (sau caută a le oculta) manipularea”[9].

Abrevieri

C. = Titu Maiorescu, *Critice*. Antologie şi prefață de Paul Georgescu, text stabilit de Domnica Stoicescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1966.

Bibliografie

Florescu, Vasile, *Retorica şi neoretorica. Geneză, evoluție, perspective*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1973

Goia, Vistian, *Destine parlamentare. De la Mihail Kogălniceanu la Nicolae Titulescu*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2004

Grup M., *Retorică generală*. Introducere: Silvian Iosifescu. Traducere şi note: Antonia Constantinescu şi Ileana Littera, Bucureşti, Editura Univers, 1974

Larson U., Charles, *Persuasiunea. Receptare şi responsabilitate.* Traducere de Odette Arhip, Iaşi, Editura Polirom, 2003

Lovinescu, E., *T. Maiorescu*. Ediție îngrijită de Maria Simionescu, cuvânt înainte de Alexandru George, Bucureşti, Editura Minerva, 1972.

[9] Michel Meyer, *Questions de rhétorique. Langage, raison et séduction*, Paris, Librairie Générale Française, 1993, p. 7.

Marcu, Florin, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, București, Editura Academiei Române, 1978.
Meyer, Michel, *Questions de rhétorique. Langage, raison et séduction*, Paris, Librairie Générale Française, 1993.
Petit Robert, vol.II, Paris, 1991.
Sălăvăstru, Constantin, *Mic tratat de oratorie*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006.

THE SPIRIT OF MAIORESCU’S RHETORIC
(Abstract)

Keywords*: analysis, political rhetoric, antique rhetoric, rhetor, orator, argumentation, cohesion, excess, simulation*

The author analyses Titus Maiorescu’s article *Oratori, retori și limbuți (Orators, Rhetors and Rhetoricians*) (1902), emphasizing his adhesion to a certain type and ideal of rhetoric. This ideal and concept of rhetoric belongs to the first type of definitions of the antique rhetoric, which describes it as an art of persuasion, of convincing a listener through speech, and it’s clearly different from the one defined as “ars bene dicendi” or “ars amandi”. He based the speech on the argumentation element, on the coherent organisation of the reasoning, refusing the literary embellishments – grammatically and stylistically correct, but deprived of logic. The author of the present article makes references to some concepts of the antique rhetoric, and underlines aspects of the contemporaneousness of Maiorescu’s rhetoric by mentions of the neorhetorics.

NOȚIUNI ŞI TERMINOLOGIE ÎN PRAGMATICA ACTUALĂ

NICOLETA MARINA (LUCACIU) POPA
Şcoala Gimnazială „Adam Nicolae”, Arad

Cuvinte-cheie: *pragmatică, noțiuni, terminologie, J. L. Austin*

1. Considerații preliminare

În general, pragmaticienii sunt de acord că, privită în ansamblu, pragmatica are ca sarcină „să descrie, cu ajutorul unor principii nonlingvistice, procesele de inferență necesare pentru a accede la sensul comunicat de enunț“ (v. şi *infra*).

Practic, se porneşte de la informația lingvistică căreia i se adaugă sau i se suprapune informația nonlingvistică, numită şi contextuală, prin care se realizează procesul *diferențial*.

Astfel, într-un exemplu ca

A. *Cât e ceasul?*

B. *Tocmai a trecut poştaşul*.

răspunsul lui B poate fi coerent sau pertinent numai dacă ambii locutori ştiu la ce oră trece de obicei poştaşul.

sau, în exemplul

Poți să-mi dai sarea?

locutorul nu are în vedere capacitatea fizică a auditorului de a da sarea, ci chiar îi cere efectuarea respectivei acțiuni.

Peste tot deci, dincolo de enunțul „literal“, este perceput şi un enunț „implicit“, nematerializat însă ca enunț propriu-zis, lingvistic.

Diferitele teorii care au stat la baza analizei *informațiilor nonlingvistice* se pot regăsi în *principiul cooperării* la Grice, în principiul *pertinenței* la Sperber şi Wilson şi în *topoi*, la Anscrombe şi Ducrot.

Chiar dacă pragmatica „nu a răsturnat fundamental geografia studiilor despre limbaj“, complexitatea problemelor pe care analiza actelor de limbaj le-a ridicat a făcut ca orientarea acestor cercetări să fie subsumată următoarelor întrebări de principiu:

„(i) Pragmatica depinde de studiul competenței sau al performanței?

(ii) Pragmatica este o componentă a lingvisticii sau, din contra, este independentă de lingvistică?

(iii) Pragmatica este independentă sau nu de o teorie a cunoaşterii?“ (v. *infra*).

În timp ce pragmaticienii de tradiție griceeană susțin o teorie a performanței (în descendență chomskyană), cei de tradiția francofonă, în special Benveniste şi Ducrot, vorbesc despre aspecte pragmatice codificate în limbă, deci despre competențe, care a dus, în cele din urmă, la teza *autoreferinței* sensului, concretizată în formula lui Ducrot, «sensul unui enunț este imaginea enunțării sale», adică a perceperii rațiunii enunțării sale.

Aceste opțiuni vizează şi răspunsul la a doua întrebare, căci el a dus la constituirea a cel puțin două tipuri relevante de pragmatică: *pragmatica integrată* semanticii, bazată pe o concepție *ascriptivistă*, după care enunțurile comunică, de fapt, acțiuni, adică *acte de limbaj*, identificate în verbe ca *a aduce, a promite, a dori, a afirma, a argumenta* şi nu *stări de fapt*, şi *pragmatica radicală*, care scoate pragmatica din cadrul semanticii. Argumentul de bază este că enunțurile cuprind, în acelaşi timp, atât aspecte vericondiționale, cât şi aspecte nonvericondiționale. Cum aspectele vericondiționale aparțin semanticii, care e studiată de semantica formală, ce conține logici precum calculul predicatelor, logica intențională etc., pragmatica trebuie să se orienteze spre aspectele nonvericondiționale ale sensului. De aici şi definiția dată de Gazdar: „pragmatica = sensul – condițiile de adevăr“. Astfel, dacă pragmatica integrată este *ascriptivistă*, cea radicală este *descriptivistă*. În esență, pragmatica radicală se situează în afara lingvisticii.

Luând în considerare „arhitectura generală a teoriilor“ în care pragmatica se integrează, acestea sunt de trei tipuri: *teorii lineare, teoriile în Y* şi *teoriile cognitiviste*.

Pe de altă parte, pragmatica are zone de contact cu sociolingvistica şi psiholingvistica, de care se deosebeşte însă atât prin tradiția ştiințifică, cât şi prin metodologie. (Cf. Moeschler/Reboul, p. 24–30 *passim*).

În cele ce urmează ne vom referi doar la acele teorii care au strânse legături cu lingvistica. Ne limităm aici la:

2. Teoria actelor de vorbire (J. L. Austin)

După cum se ştie, actul de naştere al pragmaticii l-a constituit seria de conferințe ținute de John Langshaw Austin la Harvard în 1955, în seria *William James Lectures*, şi la Berkley, în 1958, şi publicate în cartea *How to do Things with Words*, în 1962. Materia acestor conferințe a stat şi la baza cursurilor ținute de el la Oxford, între 1952–1954[1].

Tezele lui J.L. Austin despre actele de vorbire sau actele de limbaj, în tradiția franceză, reprezintă o breşă decisivă în concepția logico-filozofică, de tradiție aristotelică şi foarte răspândită între filozofii anglo-saxoni, după care afirmațiile (propozițiile în viziunea lingviştilor) sunt de natură *descriptivă* (a faptelor) şi, ca atare, supuse condiției de *vericondiționalitate*. Printre primii care a contestat această „dogmă" filozofică a fost Immanuel Kant, care semnala faptul că există afirmații ce nu sunt nici adevărate, nici false, pentru că scapă controlului rațiunii. S-a considerat că aceste „fapte deviante" sunt, în realitate, deficiențe ale limbilor naturale şi au fost considerate *non-sensuri*. Se înscriu aici propozițiile care cuprind expresii *deictice*, al căror adevăr depinde de context. De asemenea, propozițiile interogative, imperative şi optative, ele exprimând doar stări de spirit ale vorbitorului. „Prea multă vreme – spune J.L. Austin

---

[1] La baza discuției noastre stă varianta în limba română, *Cum să faci lucruri cu vorba*, Editura Paralela 45, Piteşti-Bucureşti, 2003, în traducerea Soranei Corneanu şi cu o *Prefață* de Vlad Alexandrescu.
În multe privințe, se precizează în amintita *Prefață* (p. 9, n.2) ideile lui Austin au fost prefigurate atât de Karl Bühler, în a sa *Sprachtheorie* (1933), cât şi de britanicul Alan Gardiner, în *The Theory of Speech and Language* (1932). În Moeschler/Reboul, p. 35, se arată că înainte de Primul Război Mondial, Reinach izola *actele sociale* pe care Austin le-a numit *acte de limbaj locuționare*.

– premisa filosofilor a fost că o „afirmaţie“ [*statement*] nu poate decât să „descrie“ o anumită stare de lucruri sau să „afirme un fapt anume“, şi asta neapărat fie în mod adevărat, fie fals. Desigur, gramaticienii au arătat în mod repetat că nu toate „propoziţiile“ sunt afirmaţii sau că slujesc neapărat la producerea unei afirmaţii: pe lângă afirmaţii, există, prin tradiţie (din punctul de vedere al gramaticienilor), şi întrebări, şi exclamaţii, precum şi propoziţii care exprimă porunci, dorinţe, concesii“[2].

Se impune deci a distinge între afirmaţii care pot fi adevărate sau false şi cele care nu se supun acestei verificări. Pentru primele, Austin propune termenul *constative*[3].

Atenţia lui Austin se îndreaptă spre acele afirmaţii considerate „non-sensuri“ şi care, de fapt, nu sunt „non-sensuri“. Asemenea enunţuri conţin verbe banale, la persoana întâi singular, indicativ prezent, diateza activă. Ele întrunesc două caracteristici generale:

A. ele nu „descriu“, nu „vorbesc despre“, nici nu constată ceva, nu sunt „adevărate sau false“ şi

B. enunţarea propoziţiei este, sau face parte din efectuarea unei acţiuni, despre care, iarăşi, nu s-ar afirma *în mod normal* că spune, sau spune „pur şi simplu ceva“.

J.L. Austin aduce în discuţie următoarele exemple, reluate mereu în lucrările de exegeză a tezelor filozofului englez:

„ Da, vreau să iau în căsătorie pe…“ – spus în timpul ceremoniei de căsătorie.

„Botez acest vas *Regina Elisabeta*“ – spus în momentul în care se izbeşte sticla de etravă.

„ Dăruiesc şi încredinţez ceasul fratelui meu“ – aşa cum apare într-un testament.

„Pun pariu cu tine că mâine plouă“.

Comentând aceste exemple, Austin subliniază că e destul de clar că a enunţa propoziţia (fireşte, în circumstanţele potrivite) nu

---

[2] *Op. cit.*, p. 23.

[3] În versiunea românească amintită se foloseşte forma (afirmaţii) *constative*, pe când în traducerea lui Moeschler/Reboul, forma *constatative*. La fel procedează Cornelia Dragomir, *op. cit.* (v. *Bibliografia*). Vom prelua şi noi această formă care, pentru limba română, este mai adecvată.

înseamnă nici că *descriu* acțiunea pe care, spunând aceste cuvinte, o fac, nici că afirm că o fac: ci înseamnă că o fac. Niciunul dintre enunțurile citate nu este nici adevărat, nici fals: afirm aceasta ca pe o evidență şi nu o discut". Pentru a denumi acest tip de propoziții, el propune sintagma *propoziție performativă* sau enunț performativ, sau, pe scurt *a performative* („un performativ")[4].

Problema care se pune acum, în locul criteriului de *vericondiționalitate,* este aceea ca acțiunea care derivă din enunțul performativ să cunoască o realizare efectivă. Austin introduce în discuție chestiunea *circumstanțelor potrivite*, care presupun condițiile de reuşită şi cele de nereuşită, cuprinse, acestea din urmă, într-o teorie a *Nereuşitelor* (*Infelicities*). Nu vom insista asupra acestei chestiuni, deoarece ea depăşeşte, în bună măsură, demersul nostru, dar vom preciza că „un performativ pronunțat în circumstanțe necorespunzătoare [nu] este *fals*, ci, mai curând, că actul este *nul* sau *vacant* (vid), că enunțul este nereuşit şi că actul *a eşuat*"[5].

Pe lângă aceste chestiuni se ridică şi aceea a criteriilor de diferențiere între performativ şi constatativ, deoarece, de cele mai multe ori, aceeaşi propoziție poate fi folosită, în situații enunțiative diferite, atât ca performativă, cât şi drept constatativă. J.L. Austin consideră că tipul de performativ alcătuit din persoana întâi singular, indicativ prezent, la diateza activă este cel mai adecvat unei analize pertinente. Soluția ar consta în:

„(1) a alcătui o listă a tuturor verbelor cu această trăsătură;

(2) a presupune că toate enunțurile performative care nu apar în această formă preferată – care să înceapă cu „Eu X că", „Eu x să" sau „Eu x" – ar putea fi „reduse" la această formă şi astfel transformate în ceea ce putem numi performative *explicite*"[6].

---

[4] *Op. cit.*, p. 27. În Ducrot/Schaeffer se precizează că „Primul lingvist care a examinat aceste probleme este É. Benveniste, care acceptă ideea de performativ (din 1958 el a prezentat, fără a utiliza însă termenul respectiv, noțiunea de performativ explicit într-un articol, reluat în cap. 21 din *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 263–266), însă refuză noțiunea de ilocutoriu" (p. 506).

[5] Moeschler/Reboul, p. 45.

[6] J.L. Austin, *op. cit.*, p. 72–73.

Această „reducere“ presupune existența unor „enunțuri primare“ ce trebuie explicitate, întrucât ele sunt ambigue, echivoce sau vagi. Apare deci „opoziția“ performativ *explicit* vs performativ *primar* (formulă preferabilă lui performativ neexplicit sau implicit).

Explicitarea aduce precizie în limbă, face mai clară *semnificația* a ceea ce se spune, deci face mai clară *forța* enunțului sau „cum trebuie luat el“.

„Formula performativă explicită – sublinizaă Austin – este numai ultimul şi „cel mai de succes“ dintre numeroasele instrumente lingvistice care au fost dintotdeauna folosite cu mai mult sau mai puțin succes pentru a îndeplini aceeaşi funcție (tot aşa cum măsurarea sau standardizarea au fost cele mai de succes instrumente inventate pentru dezvoltarea *preciziei* în vorbire)“[7].

În continuare, Austin ia în discuție câteva dintre „instrumentele primare“ ale enunțului performativ. În primul rând, *modul imperativ*, din formulări ca următoarele:

„Inchide-o acum“, care seamănă cu „Îți ordon să o închizi“.

„Inchide-o – eu aşa aş face“, corespunzătoare lui „Te sfătuiesc să o închizi“.

„Inchide-o, dacă vrei“, asemănătoare lui „Te desfid să o închizi“.

Rezultă trei tipuri de verbe performative: *a ordona, a sfătui, a interzice*[8].

Importante sunt şi *adverbele* şi *expresiile adverbiale* şi chiar turnurile de frază, utilitatea lor fiind vădită mai ales în limba vorbită.

De asemenea, *particulele de legătură* au valoare performativă, în sensul că, de pildă, *totuşi* îl poate înlocui ca forță pe „Insist că“. În acelaşi fel, *prin urmare* are forța lui „Conchid că“, iar *deşi*, forța lui „Conced că“. O aceeaşi valoare au sintagmele „în vreme ce“, „prin aceasta“, „în plus“. Pot servi scopului performativ titluri ca Manifest, Lege, Proclamație sau subtitlul „Roman“[9].

---

[7] *Ibidem*, p. 76.
[8] *Ibidem*, p. 77.
[9] *Ibidem*, p. 78.

Pe lângă aceste instrumente strict gramaticale, enunțul perlocutiv se bazează şi pe tonul vocii, pe cadență şi pe accentuare şi, în cel mai larg sens, pe circumstanțele în care se produce enunțul. Dar, în mare, aceste instrumente circumstanțiale prezintă neajunsul că, aidoma perlocutivelor primare (implicite), sunt *vagi* şi cu receptare nesigură. Cu alte cuvinte, „aceste resurse sunt de o bogăție în exces: le sunt caracteristice echivocul în discriminarea inadecvată, în plus, le folosim şi în alte scopuri, cum ar fi insinuarea. Performativul explicit elimină echivocul şi menține performarea în limite relativ fixe“[10].

Cu toate acestea, există încă situații în care un enunț este un performativ explicit sau nu. Ori situațiile care sunt foarte apropiate performativelor, dar nu sunt performative. Este cazul, de pildă, al lui „Aprob“ care, într-o împrejurare poate avea fața performativă a unui act de a da aprobarea sau, în alte circumstanțe poate avea semnificația descriptivă a formulei „Sunt de aceeaşi părere“. Un tip „clasic“ de asemenea înterpretări îl constituie senzația produsă de „emoții“ sau de „dorițe“ legată de adoptarea unei atitudini față de exprimarea lor. Austin înşiră pe trei coloane expresii de această natură:

Îți mulțumesc	Sunt recunoscător	Mă simt recunoscător
Îmi cer iertare	Îmi pare rău	Mă căiesc
Critic }	Condamn	{ Sunt şocat de
Dezaprob }	Sunt revoltat de	
Aprob	Sunt de acord cu	Sunt de aceeaşi părere
Îți urez bun venit	Întâmpin (cu bucurie)	
Te felicit	Sunt bucuros că	

Expresiile din prima coloană sunt performative, pe când cele din coloana a doua sunt descriptive, dar „doar pe jumătate“, cele din a treia coloană conțin simple relatări. Austin se întreabă dacă „Se poate sugera vreun test pentru a decide dacă „Sunt de acord cu“ sau „Îmi

[10] *Ibidem*, p. 79.

pare rău“ sunt folosite (în particular sau în general) în unul sau altul din sensuri?“. El propune mai multe teste, cum ar fi întrebarea „Face el *într-adevăr* asta?. Deci, dacă cineva spune „Te întâmpin (cu bucurie)“ ne putem chestiona: „Mă întreb dacă l-a întâmpinat într-adevăr cu bucurie“, ceea ce nu se mai poate în cazul expresiei „Îți urez bun venit“, deoarece o chestionare ca „Mă întreb dacă într-adevăr îi urează bun venit“ este nereuşită”[11].

Oricum, privite lucrurile în ansamblu, „Ca un enunț să fie performativ, chiar şi în aceste cazuri relative la sentimente şi atitudini, pe care le botez „COMPORTAMENTIVE“, el nu poate fi *doar* expresia convențională a unui sentiment sau a unei atitudini“[12].

Aceste chestiuni, mai mult teoretice, sunt aduse în planul concretului, în măsura în care „sensurile în care a spune ceva poate fi a face ceva, sau în care *în* spunerea a ceva, facem ceva“ şi, de asemenea, în măsura în care „*în* spunerea a ceva, facem ceva“. Austin identifică un set de sensuri „în care a spune ceva este întotdeauna şi neapărat a face ceva – setul de sensuri care împreună dau sensul deplin al lui «a spune»”[13]. Setul de sensuri este împărțit în trei grupe:

„a) întotdeauna: a performa actul de a produce anumite sunete (un act „fonetic“); aici, enunțul este un fon;

b) întotdeauna: a performa actul de a produce anumite vocabule ori cuvinte […] într-o anumită construcție (adică conform unei anumite gramatici, inclusiv cu condiția de a i se conforma şi dacă vocabulele aparțin unui vocabular), cu o anumită intonație etc.“ Acest act este numit act „fatic“, iar enunțul produs prin acest act este numit „fem“);

c) în general: a performa actul de a folosi acel *fem* ori constituenții săi cu un anumit „sens“ mai mult sau mai puțin definit şi cu o „referință“ mai mult sau mai puțin definită“ (care împreună echivalează cu „semnificația“ [*meaning*]“. Acest act este numit act „retic“, iar enunțul produs de el va fi un „rem“[14].

---

[11] *Ibidem*, p. 80-81.
[12] *Ibidem*, p. 82.
[13] *Ibidem*, p. 90.
[14] *Ibidem*, p. 90-91.

Astfel, enunțul „El a spus: «Pisica e pe preş» este un act fatic, pe când „El a spus că pisica e pe preş“ reprezintă un act retic.

Actele respective, fiind legate de orice „producție“ lingvistică dotată cu semnificații, distincția *constatativ/performativ* rămâne, în bună măsură, nelimitată. În consecință, recurge la o altă distincție, propunându-şi să elucideze „sensurile în care a spune ceva este să facă ceva“. El aduce în discuție actul de „a spune ceva“ care este performarea unui act *locutoriu* [*locutionary act*], iar studiul enunțurilor astfel definite va fi studiul *locuțiilor* [*locutions*], altfel zis al unităților complete de vorbire [*full units of speech*]“[15].

Există însă şi „performarea unui act *în* spunerea a ceva“ [*in* saying something]“, pe care-l numeşte act *ilocutoriu* [*illocutionary act*], care se opune actului de a spune ceva [of saying something]. La baza lui stă o *ilocuție* [*illocution*], căreia i se asociază „forțele ilocutorii“ [*illocutionary forces*] ce derivă din diferitele tipuri de funcții ale limbii“[16]. Actul ilocutionar este deci, „ceea ce realizăm spunând ceva; în spunere“.

Dacă luăm în considerare „că a spune ceva“ atrage după sine anumite efecte asupra sentimentelor, gândurilor sau acțiunilor vorbitorului sau ale altor persoane, se poate vorbi de performarea unui act „*prin* faptul de a spune ceva“ [*by* saying something]“, act pe care Austin îl numeşte „perlocutoriu“ [*perlocutionary act*]. El probează diferența între aceste acte prin următoarele exemple:

„Act (A) – Locuție

Mi-a spus: „Împuşc-o!“, înțelegând prin „împuşcă“ împuşcă, iar prin „-o“ referirea la ea.

Act (B) – Ilocuție

M-a îndemnat (sau m-a sfătuit, mi-a ordonat etc.) să o împuşc.

Act (C) – Perlocuție

M-a convins s-o împuşc“[17].

---

[15] *Ibidem*, p. 92.

[16] *Ibidem*, p. 96.

[17] *Ibimdem*, p. 97. În Moeschler/Reboul se precizează că „Persuasiunea este exemplul canonic al „actelor perlocuționare“ (p. 406).

Există deci actul locutoriu „a spus că…“, actul ilocutoriu „a susținut că…“ şi actul perlocutoriu „m-a convins că…“. Diferența dintre actele *ilocutorii* şi cele *perlocutorii* rezidă, în primul rând, în faptul că primele sunt dotate cu „forță convențională“, pe când celelalte nu, iar în al doilea rând în efectele diferite pe care le produc. „Un act ilocutoriu – precizează Austin – nu va fi performat cu succes dacă un anumit efect nu este produs. Asta nu înseamnă că actul ilocutoriu echivalează cu producerea unui efect“. Căci „Nu trebuie confundat felul în care un act ilocutoriu „are efect“ [*takes effect*] cu producerea de consecințe în sens obişnuit, *i.e.* provocarea unor stări de lucruri, ori schimbări în cursul natural al evenimentelor“. Austin aduce ca exemplu enunțul „Botez acest vas *Regina Elisabeta*“, care are simplul efect de *a numi* sau *a boteza* nava, fără ca din acest act ilocuționar să derive „consecințe“ ce vizează un obiectiv (a convinge, a persuada) sau o urmare cum se întâmplă în cazul actelor perlocutorii. „Există, aşadar, trei moduri în care actele ilocutorii sunt legate de efecte – concluzionează J.L. Austin – asigurarea înțelegerii, faptul de a avea efect şi invitația la răspuns – toate distincte de producerea de efecte caracteristice actului perlocutoriu“[18].

În finalul discuției, J.L. Austin identifică cinci clase de enunțuri în funcție de forța lor ilocutorie şi ce aplicare, cu precauție, testului simplu al formei de persoana întâi, indicativ prezent, activ:

(1) Verdictive [*Verdictives*]
(2) Exercitive [*Exercitives*]
(3) Promisive [*Commissives*]
(4) Comportamentive [*Behavitives*]
(5) Expozitive [*Expositives*]

Verdictivele sunt „acte de verdicte“ emise de un juriu, un arbitru ori o instanță de decizie. Ele nu sunt neapărat definitive, aşa încât pot fi şi estimări, judecăți provizorii sau evaluări. Este vorba deci de exprimarea unei judecăți privitoare la ceva. Exemple de verdictive:

a achita	a condamna	a stabili (într-o chestiune de fapt)

[18] Austin, *op. cit.,* p. 108, 109.

a decide (într-o chestiune de lege)	a interpreta ca	a înțelege
a citi ceva ca	a hotărî	a calcula
a considera	a estima	a localiza
a plasa	a data	a măsura
a judeca	a face astfel încât	a o lua ca
a nota	a rândui	a cota
a evalua	a valoriza	a descrie
a caracteriza	a diagnostica	a analiza.

Se cuprind aici şi evaluările de caracter de tipul „L-aş numi un om vrednic".

J.L. Austin precizează că un verdictiv este un act judiciar, nu legislativ ori executiv şi că întreține evidente relații cu adevărul şi falsitatea, cu justețea şi injustețea. Că e vorba de adevărat şi fals rezultă şi din rezolvarea de către un arbitru a unei dispute prin decizii de felul lui „Out", „Trei lovituri", „Patru mingi".

Exercitivele exprimă o decizie în favoarea sau împotriva unei acțiuni. Un exercitiv este o pledoarie, şi nu o estimare, o sentință, şi nu un verdict. Este, adică, o decizie „care spune că ceva trebuie să fie aşa, spre deosebire de o judecată care spune că ceva este aşa". Judecătorii şi arbitrii folosesc atât verdictive, cât şi exercitive. Exemple de exercitive, dintr-o clasă considerată foarte vastă:

a numi (în funcție)	a retrograda	a destitui
a concedia	a excomunica	a numi
a ordona	a comanda	a indica
a da o sentință	a da o amendă	a acorda
a recruta	a vota pentru	a nominaliza
a alege	a pretinde	a da
a lăsa moştenire	a absolvi	a-şi da demisia
a avertiza	a sfătui	a pleda
a ruga	a implora	a cerşi
a îndemna	a presa	a recomanda
a proclama	a anunța	a invalida
a contramanda	a anula	a abroga
a legifera	a suspenda (o sentință)	a opune (un veto)
a dedica	a declara închis	a declara deschis.

Se apropie de verdictive enunțuri ca „Consilez“, „Interpretez“ când sunt pronunțate în mod oficial. Altele, precum „Acord“, „Absolv“, sunt „exercitive care se bazează pe verdictive“.

În anumite contexte, exercitive ca *a permite, a autoriza, a delega, a oferi, a concede, a da, a pune în joc* şi *a consimți*, prin faptul că determină un angajament la anumite acțiuni ulterioare se pot confunda cu *promisivele*. La fel, exercitive ca *a provoca, a protesta, a aproba, a recomanda, a încredința* se apropie de comportamentive, deoarece pot determina adoptarea unei atitudini sau performarea unui act.

Tot aşa, exercitivele „Retrag“, „Obiectez“, „Resping“ pot fi considerate expozitive atunci când sunt folosite în contextul unei argumentări ori al unei conversații.

De altfe, J.L. Austin stabileşte cinci „contexte tipice“ în care se folosesc exercitivele:

(1) exercitări de funcții şi numiri, candidaturi, alegeri, admiteri, demisii, concedieri şi aplicații;

(2) sfaturi, predici şi petiții;

(3) împuterniciri, ordine, sentințe şi anulări;

(4) administrarea întâlnirilor şi afacerilor;

(5) drepturi, solicitări, acuzații etc.

Promisivele sunt enunțuri care angajează locutorul la anumite acțiuni:

a promite	a lega un acord	a încheia un contract
a se ajunge la	a se lega să	a-şi da cuvântul
a fi hotărât să	a avea intenția	a-şi declara intenția
a avea de gând să	a plănui	a-şi propune
a propune să	a voi (face)	a intenționa
a anvizaja	a se angaja să	a jura să
a garanta	a făgădui	a pune pariu că
a jura	a fi de acord	a consimți
a se dedica	a sta zălog pentru	a fi de partea
a adopta	a apăra (o cauză)	a apăra (o cauză)
a susține (o cauză)	a se opune	a fi în favoarea

În condițiile unor anumite nuanțări, promisivele se pot apropia de celelalte patru clase ilocuționare.

Comportamentivele exprimă reacţii şi atitudini la comportamentul şi „soarta“ altor persoane. Sunt legate de afirmarea şi descrierea sentimentelor. Sunt identificate şapte tipuri de acte:

1. Pentru actul de a se scuza: *a-şi cere scuze*;

2. Pentru actul de a mulțumi: *a mulțumi*.

3. Pentru exprimarea compasiunii: *a deplânge, a compătimi, a face complimente, a-şi exprima simpatia, a felicita, a congratula, a fi alături* etc.

4. Pentru atitudini: *a detesta, a nu-l deranja, a aduce tribut, a critica, a fi nemulțumit de, a se plânge de, a aplauda, a neglija, a încredința, a se ridica împotriva*, dar şi întrebuințările „non-exercitive“ ale lui *a aproba* şi *a fi în favoarea*.

5. Pentru saluturi: *a ura bunvenit, a ura drum bun*.

6. Pentru urări: *a binecuvânta, a blestema, a toasta, a bea în sănătatea, a-şi dori [wish* „în sensul său strict performativ“].

7. Pentru provocări: *a provoca, a desfide, a protesta*.

Expozitivele sunt acte de expunere a unui punct de vedere, „de a conduce un argument şi de a clarifica întrebuințări şi referințe“. Clasa este foarte vastă şi Austin se întreabă dacă ele nu pot fi interpretate şi ca verdictive, exercitive, comportamentive sau promisive. El dă o „mostră“ de expozitive, în centrul căreia se află verbe ca *a afirma, a nega, a accentua, a ilustra, a răspunde*. Majoritatea se referă la un schimb conversațional şi la situația comunicațională:

1. a afirma
   a nega
   a descrie
   a clarifica
   a identifica

2. a remarca
   a menționa
   ? a ridica (o problemă)
   a neglija

3. a informa
a evalua
a spune
a răspunde
a replica

3a. a întreba
a distinge

4. a depune mărturie
a relata
a jura
a presupune
? a se îndoi
? a şti
? a crede
a numi

5. a accepta
a concede
a retrage
a fi de acord
a obiecta la
a adera la
a recunoaşte
a repudia

5 a. a corecta
a revizui

6. a postula
a deduce
a argumenta
? a contura

7. a începe prin
a se referi în continuare la
a conchide prin

7a. a interpreta
a analiza
a defini
7b. a ilustra
a explica
a formula
7c. a vrea să spună
a se referi la
a înțelege
a privi ca[19].

Sintetizând caracteristicile celor cinci clase de enunțuri, J.L. Austin atrage atenția că „verdictivul este un exercițiu al judecății, exercitivul este demonstrarea unei influențe ori exercitarea puterii, promisivul este asumarea unei obligații sau declararea unei intenții, comportamentivul este adoptarea unei atitudini, iar expozitivul este clarificarea motivelor, argumentelor şi comunicării"[20].

Bibliografie

Austin, J.L., *Cum să faci lucruri cu vorbe.* Traducere de către Sorana Corneanu a cărții *How to Do Things with* Words, Editura Paralela 45, Bucureşti, Piteşti, 2003.

Dragomir, Camelia, *Teorii și concepte în pragmatica lingvistică*, Ovidius University Press, 2006.

Ducrot, Oswald, Schaeffer, Jean-Marie, *Noul Dicționar enciclopedic al științelor limbajului*. Traducere de Anca Măgureanu, Viorel Vișan, Mariana Pănescu, Editura Babel, Bucureşti, 1996 (Ducrot/Schaeffer).

Moeschler, Jaques, Reboul, Anne, *Dicționar enciclopedic de pragtmatică*. Coordonarea traducerii: Carmen Vlad, Liana Pop, Editura Echinox, Cluj, 1999 (Moeschler/Reboul).

Reboul, Anne, Moeschler, Jacques, *Pragmatica, azi. O nouă ştiință a comunicării*. Traducere din limba franceză: Liana Pop, Editura Echinox, Cluj, 2001.

[19] *Ibidem*, p. 134–143 *passim*.
[20] *Ibidem*, p. 144.

NOTIONS AND TERMINOLOGY IN PRESENT PRAGMATICS

(Abstract)

Key words: *pragmatics, notions, terminology, J. L. Austin*

The article highlights the main theories and trends in today's pragmatics, with special stress on J. L. Austin's thesis regarding the acts of speech, materialized in *performative sentences*. The paper discuses the illocutionary *acts* and the *perlocutionary acts*. Moreover, it analyses the five classes of enunciations proposed by J. L. Austin according to their illocutionary power: *verdictives, exercitives, commissives, behavitives, expositives*.

COLOCVIUL ŞTIINȚIFIC INTERNAȚIONAL *CERCETAREA TRADUCTOLOGICĂ DIN ROMÂNIA. DIRECȚII, TEME, PERSPECTIVE*

Prima conferință consacrată cercetării istoriografiei traducerii româneşti, organizată la inițiativa doamnei prof. dr. Larisa Schippel (Centrul de Traductologie/ Zentrum für Translationswissenschaft al Universității din Viena), în anul 2012, la Viena a reprezentat impulsul pentru organizarea unei manifestări ştiințifice similare şi în țara noastră.

Astfel, în zilele de 26–27 noiembrie 2015, sub egida Centrului de cercetare ISTTRAROM-TRANSLATIONES din cadrul Universității de Vest şi sub coordonarea doamnei prof. dr. Georgiana Lungu-Badea a avut loc, la Timişoara, Colocviul ştiințific internațional *Cercetarea traductologică din România. Direcții, teme, perspective*. Acesta şi-a propus să creeze „un cadru propice reflecției asupra statutului traductologiei româneşti, […] Obiectivul [fiind acela] de a contribui la o delimitare riguroasă a tendințelor actuale traductive din spațiul românesc”[1].

Colocviul a reunit doctoranzi, cercetători şi membri de seamă (30 de participanți) ai comunității academice internaționale (Chişinău, Granada, Saarbrücken, Viena) şi naționale (Bucureşti, Cluj-Napoca, Craiova, Iaşi, Suceava, Timişoara) a căror activitate ştiințifică se concentrează pe studiul cercetării traducerii în şi din limba română.

---

[1] Georgiana Lungu-Badea (coord.), *Cercetarea traductologică din România. Direcții, teme, perspective (rezumate),* Editura Universității de Vest, Timişoara, 2015, p. 5.

În spiritul natural al unui eveniment ştiinţific, participanţii au avut ocazia să îşi prezinte lucrările atât în plen, cât şi în cadrul celor două secţiuni. Spre deosebire însă de cronologia tipică a manifestărilor ştiinţifice, plenarele nu au fost susţinute imediat după ceremonia de deschidere, ci au încadrat comunicările pe secţiuni, participanţii bucurându-se astfel de posibilitatea de a se reuni în plen, atât dimineaţa, cât şi după-masa.

Comunicările plenare au fost susţinute de prof. dr. Larisa Schippel, Universitatea din Viena, *Traducerea „imperială“ şi traducerea „naţională“. Metadiscursuri şi procese reale de traducere din secolul al XIX-lea*; prof. dr. Ludmila Zbanţ, Universitatea de Stat din Moldova, *Abordarea lingvistico-stilistică a traducerilor prozei pentru copii scrise de Spiridon Vangeli*; prof. dr. Richard Sârbu, Universitatea de Vest din Timişoara, *Selectivitatea sinonimică şi constrângerile lexicale în traducere*.

Deşi neintitulate, cele două secţiuni (A şi B), au cuprins 27 de lucrări, grupate tematic, comunicate în cinci reprize derulate în paralel şi moderate de membrii comitetului de organizare: prof. dr. Georgiana Lungu-Badea, dr. Iulia Cosma, dr. Dana Crăciun, dr Ileana Neli Eiben, dr. Daniela Gheltofan, dr. Karla Lupşan, dr. Valentina Mureşan, dr. Nadia Obrocea şi dr. Maţa Ţaran Andreici.

Atât problematica vastă pusă în discuţie în zilele de desfăşurare a Colocviului, cât şi direcţiile şi perspectivele cercetării traductologice româneşti anunţate de autorii comunicărilor nesusţinute pot fi consultate în publicaţia: Georgiana Lungu-Badea (coord.), *Cercetarea traductologică din România. Direcţii, teme, perspective (rezumate)*, Ed. Universităţii de Vest, Timişoara, 107p. În decembrie 2016, urmează să apară volumul Actele Colocviului *Cercetarea traductologică din România. Direcţii, teme, perspective*, care va reuni, in extenso, lucrările prezentate.

Unele dintre deosebitele realizări ale Colocviului sunt înfăţişate de faptul că participanţii, servindu-se exclusiv de limba română în schimbul fructuos de opinii, informaţii şi experienţe, nu doar au

reuşit să pună în valoare cercetarea traductologică românească, ci au reuşit atât să promoveze limba română ca limbă de conferinţă, cât şi să-şi lărgească orizonturile şi legăturile profesionale.

Bibliografie

Lungu-Badea, Georgiana (coord.), *Cercetarea traductologică din România. Direcţii, teme, perspective (rezumate)*, Ed. Universităţii de Vest, Timişoara, 2015, p. 5.

KARLA LUPŞAN

SIMPOZIONUL OMAGIAL ***TITU MAIORESCU – 175*** (Timișoara, 27 noiembrie 2015)

În ziua de 27 noiembrie 2015, Academia Română – Filiala Timişoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, în colaborare cu Societatea Enciclopedică a Banatului au organizat simpozionul omagial *Titu Maiorescu – 175*, prilejuit de trecerea a 175 de ani de la naşterea marelui critic și om de cultură român. Lucrările simpozionului, care a fost organizat în cadrul *Zilelor academice timișene*, ediția a XIV-a, s-au desfăşurat în aula Filialei Timișoara a Academiei Române din Bulevardul Mihai Viteazul, nr.24.

Cuvântul inaugural a fost rostit de Acad. Păun Ion Otiman, iar cel de deschidere de directorul Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Prof. univ. dr. Crișu Dascălu, care s-a referit la semnificația operei critice maioresciene pentru literatura și cultura română de azi. Maiorescu rămâne mereu actual prin trasarea cu fermitate încă din 1867 în articolul *Poezia română. Cercetare critică* a unor concepte limpezi, prin fixarea valorilor și îndepărtarea chirurgicală a nonvalorilor și mediocrităților. Prof.dr. Crișu Dascălu a dat apoi citire unui mesaj trimis de Acad. Eugen Simion, președinte al Secției de filologie și literatură a Academiei Române, director al Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” din București, care a făcut referiri la importanța covârșitoare a lui Titu Maiorescu pentru cultura română și a apreciat importanța acestui simpozion, singurul de acest fel din țară consacrat omagierii lui Titu Maiorescu la cei 175 de ani de la naştere.

A urmat prezentarea în ordinea alfabetică a numelui autorilor în aceeași aulă a nouă comunicări aparţinând unor cercetători, critici, cadre didactice universitare și profesori din Timișoara, Craiova, Arad și Lugoj.

Marian Victor Buciu, critic din Craiova, colaborator la mai multe reviste literare și culturale din țară, a expus o seamă de noi impresii prilejuite de revizitarea operei maioresciene, iar Bogdan Mihai Dascălu (Timișoara), cercetător la Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu" din Timișoara, care a lucrat câțiva ani la ediția critică *Opere. Jurnal. I (1855-1882)* apărută în 2013 la Fundația Națională pentru Literatură și Artă, a prezentat caracteristicile acestui jurnal, precum și dificultățile pe care le-a presupus o astfel de reeditare. Tot la *Jurnalul* lui Titu Maiorescu s-a referit cercetătorul și criticul Florin Corneliu Popovici din Timișoara, autor al mai multor cărți de critică și de poezie, care a desprins din jurnal portretul formării cărturarului dedicat studiului și evoluției intelectuale în recluziune.

Mihai Murariu din Lugoj a prezentat o comunicare privind relația între conceptul de organicitate și modernitate în spațiul românesc în contextul gândirii europene referitoare la aceste aspecte, iar Maria Pantea, profesoară în Arad, a arătat, invocând informații documentare și din presă, o seamă de aspecte ale relațiilor dintre Titu Maiorescu și intelectualii arădeni ai vremii.

Adrian Dinu Rachieru din Timișoara, critic cunoscut pentru activitatea sa prodigioasă, a abordat un aspect de istorie literară, și anume inexactitatea părerilor despre contribuția lui Titu Maiorescu la distrugerea lui Eminescu, opinie „conspiraționistă" care a fost pusă în circulație de câtva timp de unii publiciști.

Lucian Vasile Szabo de la Universitatea de Vest din Timișoara, critic și istoric literar activ, a desprins o seamă de semnificații ale întreprinderilor maioresciene în ipostaza de om politic și persoană publică, iar Virgil Vintilescu, istoric literar care a scris o carte despre polemica Maiorescu-Gherea și câteva despre relația între Junimea și literatura română, a examinat critica academică a acestuia, îndeosebi cea din rapoartele prezentate în cel mai înalt for științific românesc în diferite ocazii.

Ultima comunicare a aparținut semnatarului acestor rânduri care a realizat o analiză din perspectiva retoricii ca persuasiune a discursurilor parlamentare maioresciene, rostite de criticul și omul de cultură în ipostaza de politician.

În cadrul simpozionului a avut loc lansarea cărții *Titu Maiorescu și Banatul* publicată de Vasile Petrica din Reșița, istoric cultural și literar, teolog, doctor în teologie din 1983, protopop, apoi conferențiar la Facultatea de Teologie din Caransebeș și la Universitatea „Eftimie Murgu” din Reşița. Personalitatea autorului a fost prezentată documentat de Clara Constantin, bibliotecară la Biblioteca Județeană „Paul Iorgovici” din Reşița, iar despre creația acestuia a vorbit în deplină cunoştință de cauză şi profesionist Conf. univ. dr. Marcu Mihai Deleanu din Reșița.

Simpozionul a constituit un succes al Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu” şi al Filialei Timişoara a Academiei Române care au organizat în ultimii ani mai multe manifestări științifice și culturale semnificative bine primite în spațiul bănățean. Organizatorii au anunțat intenția reunirii în volum a tuturor lucrărilor prezentate.

DUMITRU VLĂDUȚ